

Bytte, kjærlighet, overgrep

Seksualitet blant ungdom i randsonen

*Camilla Jordheim Larsen
Willy Pedersen*

Bytte, kjærlighet, overgrep

Seksualitet blant ungdom i randsonen

CAMILLA JORDHEIM LARSEN
WILLY PEDERSEN

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 10/05

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2005
NOVA – Norwegian Social Research

ISBN 82-7894-212-9
ISSN 0808-5013

Omslagsbilder: © Robert Bråthen / Samfoto
Desktop: Torhild Sager
Trykk: Allkopi/GCS

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo

Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01
Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

Jevnlig kommer det oppslag i aviser og andre medier om ungdom som selger seksuelle tjenester. I økende grad synes internett å spille en rolle i slike situasjoner. Men fellestrekket bak oppslagene er gjerne at datagrunnlaget er spinkelt, og at det er få førstehåndsfortellinger. På den annen side har flere omfattende surveystudier understøttet antakelsene. Slike studier kan tyde på at atskillige norske ungdommer har prostitusjonslignende erfaringer. Stemmer det? Hva slags erfaringer og relasjoner ligger det i så fall bak formuleringen som gjerne brukes i spørreskjemaer – nemlig «å utføre seksuelle tjenester mot betaling»? Det er dessuten verdt å merke seg at grensen mellom dette og det vi vanligvis forstår som seksuelle overgrep, kan være uklar – både juridisk og substansielt.

Surveydata kritiseres gjerne for å gi «tynne data». I foreliggende rapport forsøker vi å gi «tykkere» beskrivelser. Vi har intervjuet et stort antall ungdommer. De ble ikke selektert fordi vi visste at de hadde solgt sex eller opplevd seksuelle overgrep, men fordi de hadde kjennetegn som kan antas å gi økt risiko. Noen hadde sluttet i vanlig skole og begynt på tilrettelagte tilbud. Andre brukte mye tid i det sentrale byrommet i Oslo. En mindre gruppe hadde vært tunge stoffmisbrukere. Siktemålet har vært å gi en beskrivelse av den plass seksuelle relasjoner har spilt i deres liv, og særlig sex som vi kan anta er forbundet med makt, smerte og senere vansker.

Prosjektet har blitt drevet ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi (ISS), ved Universitetet i Oslo, i samarbeid med NOVA. Barne- og familiedepartementet og Norges Forskningsråd har finansiert arbeidet, og vi takker for støtten. Medarbeidere ved flere skoler og behandlingskollektiv har velvillig stilt opp i datainnsamlingen. Størst takk går likevel til alle de ungdommene som deltok i inngående intervjuer, ofte om vanskelige deler av deres liv.

De to forfatterne av rapporten har arbeidet tett sammen gjennom prosessen. Camilla Jordheim Larsen har skrevet alle de første kapittelutkastene. Willy Pedersen står faglig ansvarlig, har gått gjennom hele teksten i mange runder, samt nyskrevet mindre deler. Prosjektet har blitt drevet parallelt med prosjektet «Ungdom rundt Plata», som drives sammen med cand.polit. Sveinung Sandberg. Han har deltatt i datainnsamlingen og er dessuten

medforfatter på kapittel 7 og 8. Ved NOVA takker vi også Ingrid Smette og Kristinn Hegna for godt samarbeid. Kirsten Danielsen ved NOVA har lest rapporten, og vi takker for god tilbakemelding.

Oslo, mars 2005

Camilla Jordheim Larsen

Willy Pedersen

Innhold

SAMMENDRAG	9
1 EN BRED GRÅSONE	13
Bakgrunn: Nyere empirisk forskning på ungdom som selger sex.....	13
Hvem skulle vi snakke med?.....	17
2 PROSTITUSJON, TVANG, SEKSUELLE OVERGREP	19
Funksjonalismen: Naturbestemte behov	19
Tidlig feminisme: Vold mot kvinner	20
Feministisk paradigmeskifte: Sex som arbeid.....	21
Det konstruktivistiske perspektivet	21
Seksuelle overgrep: definisjoner, omfang og skadevirkninger.....	24
Kan det skilles mellom ungdomsprostitusjon og overgrep?	28
«Vanlig» seksualitet og «problemseksualitet»	30
Problemstillinger.....	33
Gangen i rapporten	34
3 METODE	35
Utvalgene	35
Feltobservasjon og kortere intervjuer	38
Dybdeintervjuene	38
Begrensninger ved intervjudata	39
Oppsummering	41
4 MOBIL, INTERNETT OG SEX I ENDRING	42
Intime relasjoner i forandring.....	42
Snakk: sms, msn og chat.....	43
Større nettverk	44
Flørt, nettsex, samleie	45
Kjærester på nettet.....	49
På tvers av generasjoner	51
Deiligst.no – bekreftelse og usikkerhet	53
Seksualisering?.....	56
Problemer: Samtykke og personvern.....	59
Oppsummering	60
5 RISIKO OG KOMPETANSE PÅ NETTET	62
Bakgrunn.....	62
Strategier for beskyttelse	64
Brudd på reglene 1: «Gi aldri fra deg telefonnummer!»	70
Brudd på reglene 2: «Aldri alene...»	71
Seksuell trakassering fra kjente voksne.....	74
Falsk trygghet?.....	76
Oppsummering	76

6 BYTTERELASJONER PÅ NETTET	78
Sexprat mot klær og kontantkort.....	78
Lærer–elev	82
Prostitusjon – nesten.....	84
Oppsummering	85
7 UNGDOMMERS KOMPETANSE OG SÅRBARHET I SENTRUM	87
Hva kan det ligge i et blikk?	87
All oppmerksomhet er seksuell oppmerksomhet	89
Årvåkne og kompetente jenter	90
Blinde gutter	92
Tause gutter.....	95
Kjønnets kompetanse	97
Oppsummering	98
8 REKRUTTERING TIL PROSTITUSJON I DET OFFENTLIGE ROM	99
Hvem får tilbudene?	99
Kontanter mot seksuelle tjenester	100
Ikke bare i byen.....	102
Rekruttering til organisert prostitusjon.....	105
Synlig sårbarhet, seksuell trakassering og overgrep	107
Oppsummering	109
9 BLANT SLEKT, KJÆRESTER OG BEKJENTE	110
Kompetanse på avvisning – av kjente.....	110
Fedres venner, venners fedre	111
Kjærester som voldtar	115
Rusens betydning	118
Seksuelle overgrep mot gutter	121
På tvers av generasjoner og landegrenser	122
Oppsummering	128
10 HOS MENN I NABOLAGET	129
Unge gutter hos voksne menn	129
Skiller etter kjønn og rus	130
Guttenes fortellinger.....	131
Jentenes fortellinger.....	136
Hva slags relasjon?.....	138
Prostitusjon: Fordømt fenomen – tabubelagt ord.....	140
Overgrep?	143
Oppsummering	144
11 ELDRE KJÆRESTER	146
Hva er legitim og illegitim aldersforskjell?	146
Seksuelt press.....	148
Aldersforskjell mellom «jevnbyrdige»	151
Illegitime relasjoner	152
Moralsk panikk?	155
Opplever gutter seksuelt press?	156
Oppsummering	159

12 RUSMISBRUK, BYTTEFORHOLD OG PROSTITUSJON	160
Rus og seksualitet.....	160
Rus og kropp.....	164
Gutte- og jentekompetanse.....	165
Kjærlighet og bytte	169
Destruktive forhold?	170
Heldige jenter?	173
Lik motivasjon, ulike konsekvenser?	175
Prostitusjon kontra «vanlig» seksualitet	181
Oppsummering	182
13 KJØNN, RUS OG SEKSUELL SÅRBARHET	184
Rus og seksuell sårbarhet.....	186
Hvorfor er rusmisbrukende ungdom utsatt?.....	188
Sårbarhet og mangel på språk.....	190
SUMMARY.....	191
LITTERATUR	193

Sammendrag

Bakgrunnen for prosjektet var tidligere forskning på temaet «barn og unge som selger seksuelle tjenester». Studiene hadde pekt i retning av en bred sone av vanskelig kategoriserbare fenomener. Termen «prostituasjon» syntes i noen tilfeller å være dekkende, men ikke alltid. Mange av de aktuelle ungdommene syntes tidlig å eksponeres for seksuelle forventinger både fra jevnaldrende og voksne. Rapporten belyser slik samhandling med utgangspunkt i internett, i det offentlige rom og bybildet, i nærmiljøet og fra bekjente og kjærester.

Datagrunnlaget består av 60 inngående kvalitative intervjuer med unge mennesker. Utvalgene var ikke selektert ut fra erfaring med prostituasjon eller seksuelle overgrep, men ut fra at andre sider av deres livssituasjon måtte antas å gi økt risiko for den slags erfaringer. Informantene hadde enten (i) falt ut av det vanlige skoleverket, (ii) tilbrakt fritid i Oslo sentrum eller (iii) vært i behandling for rusproblemer. Vi vil bedømme datamaterialet som sterkt, både i forhold til antall informanter og informasjonsmengde. Funnene kan trolig – med en viss varsomhet – generaliseres til ungdom i situasjoner lignende de vi her har beskrevet. De kan ikke generaliseres til norsk ungdom som sådan.

Samlet viser rapporten at ungdom med rusproblemer har langt større risiko enn andre for å bli utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet og overgrep. Relasjoner der seksualitet blir brukt instrumentelt for å oppnå andre goder, var også mye mer utbredt i denne gruppa. Dette gjaldt både gutter og jenter. Mønsteret bekreftes av kvantitative studier og er ikke overraskende.

Et mer uventet funn var at gutter var lite bevisste på seg selv som seksuelt attraktive for voksne. Gutter har dårligere blikk, svakere kompetanse på å lese slike situasjoner. Jenter så derimot ut til å være bevisste på seg selv som seksuelle aktører og også på faren for å bli seksuelt trakassert. Til tross for denne forskjellen så både gutter og jenter ut til å føle et overtak på voksne som kom med tilnærmelser i det offentlige rom. Ofte ble dette avvist med frekke kommentarer og latterliggjøring. Jenter var mest årvåkne i slike situasjoner. Samtidig ga oppmerksomheten dem en viss bekreftelse som attråverdige. Dermed kunne signalene de sender ut fremstå som uklare. Guttene var mer naive, men ble til gjengjeld aggressive når de – fra menn – opplevde oppmerksomhet de regnet som seksuelt motivert. De opplevde

ikke dette som bekreftende, og dermed kunne de gi klarere signaler, selv om disse kom senere i tid.

Noen ungdommer hadde opplevd å bli tilbudt penger for seksuelle tjenester i byen. Her foregikk det også noe rekruttering til prostitusjon og pornoindustri. Flest tilfeller fant sted rundt Oslo S-området, men det skjedde også i andre deler av byen. Dessuten fortalte ungdom fra andre deler av landet at de hadde fått tilbud om penger for sex i eget nærmiljø. Det var først og fremst ungdom som hadde problemer med rus som hadde fått slike tilbud. Ungdom uten slike kjennetegn kunne vanke mye i sentrum uten slike tilbud. En rimelig tolkning er at enkelte voksne leser signalene knyttet til ungdoms sårbarhet og forsøker å dra fordel av deres situasjon. Ungdommene selv var lite bevisste på dette.

Ved voldtekter og andre seksuelle krenkelser var overgriperne ofte personer ungdommene kjente – venner, ekskjærester og voksne venner av familien. Slike seksuelle tilnærmelser fra personer tett på ungdommene var vanskelig å verge seg mot. Ungdommene var ikke på vakt, oftere var de alene med vedkommende, det tok lenger tid før de forsto hva som skjedde. Noen ganger var de usikre på hvor langt de ville gå, spesielt sammen med kjærester, og når de først sa nei, ble ikke dette akseptert. Slike overgrep førte ofte til skyldfølelse i etterkant. Dette skapte igjen usikkerhet rundt hendelsen, slik at ungdommene kunne vegre seg mot å kalle det som skjedde for overgrep eller voldtekt.

Vi avdekket to former for seksuelle bytterelasjoner som var forholdsvis utbredte. Den første dreier seg om tenåringsgutter som henger hos voksne menn som gir dem penger, røyk, alkohol eller varter opp med spennende aktiviteter. I en del tilfeller handler nok dette om utveksling av seksuelle tjenester mellom voksne og mindreårige. Bare gutter som hadde utstrakt rus-erfaring eller -problemer hadde kjennskap til slike menn i lokalsamfunn og nabolag. Den andre formen handler om jenter tidlig i tenårene som får eldre kjærester som gir dem alkohol, stoff og andre goder. Mange jenter opplevde det som greit å bruke sin seksualitet bevisst, både i kjæresteforhold og utenfor. De mente dette var bedre enn å selge sex til fremmede, noe de fleste opplevde som langt mer skadelig. Det ser ut til at jenter oftere opplever å være i besittelse av en slags «seksuell kapital» enn hva vi finner hos gutter.

Internett var en arena der ungdom som ikke var belastet med risikofaktorer kunne inngå bytterelasjoner. Internett senker terskelen for slike relasjoner fordi relasjonen inngås på trygg avstand, ofte i eget hjem, og grenser flyttes gradvis, gjerne sammen med venner som mener det de gjør er ok.

Datamaterialet er spinkelt på det vi vanligvis definerer som prostitusjon. Men en hypotese er at mye gutteprostitusjon foregår som uklare blandingsformer, i en kortere periode i tenårene. Mest typisk er handlinger som foregår hjemme hos menn i deres nærmiljø. Dette vil normalt være relasjoner og situasjoner som er godt skjult. Når det dreier seg om målrettet og profesjonelt salg av sex, er dette noe som – i noe særlig omfang – skjer i høyere aldersklasser, og her er nok kvinner i klart flertall.

Den type bytte av sex vi her har beskrevet, er del av mer komplekse relasjoner. De kan være langvarige og preget av vennskap og tiltrekning. Samtidig er instrumentell bruk av sex en viktig del av – og ofte en forutsetning for – mange av disse relasjonene. Begrepet prostitusjon assosieres gjerne med en klart avgrenset kunde–selger-relasjon, hvor sex blir byttet mot kontant betaling. Vi finner altså at sex veves inn i mange av ungdommenes samhandling med andre ungdommer og med voksne på mer diffuse måter. Like fullt kan noe av dette antas å være til skade for dem, både der og da og på lengre sikt. Dess mer sårbare ungdommene er, dess mer sannsynlig er det at de vikles inn i slike relasjoner. Det må ses som viktig å få bedre kunnskap på dette feltet. Det må også være viktig å styrke kunnskapen til de profesjoner som arbeider med ungdom, som helsesøstre, leger, sosialarbeidere og psykologer.

1 En bred gråson

Tidligere forskning på temaet «barn og unge som selger seksuelle tjenester» har avdekket en bred sone av tvetydige og vanskelig kategoriserbare former for erotisk og seksuell samhandling mellom barn, tenåringer og voksne. Termen «prostitusjon» dekker ikke alltid de relasjonene og erfaringene det er snakk om. En god del ungdommer synes tidlig å eksponeres for andre menneskers seksuelle forventninger på måter som kan være lovstridige, ubehagelige, kanskje også til skade på lenger sikt. I rapporten legges slike erfaringer under lupen.

Bakgrunn: Nyere empirisk forskning på ungdom som selger sex

Rapporten *Sex for overlevelse eller skyggebilder av kjærlighet* (Hegna og Pedersen 2002) beskrev en rekke tilfeller i den gråsonen som her interesserer oss. Det dreier seg om grenseflaten mellom «vanlig» seksuell utforskning og bytterelasjoner som ikke umiddelbart aktiviserer termen «prostitusjon», men hvor erfaringene likevel – på ulike måter – avviker fra norske ungdommers vanlige seksuelle skript. Vi fikk beskrevet en jente i en vanskelig livssituasjon som får en eldre kjæreste. Han tilbydde tak over hodet, alkohol og narkotika. Vi fikk høre om blakke tenåringsjenter på rømmen, som tok veien til «strøket» i Oslo. En omsorgstrengende jente søkte mot destruktive seksuelle forhold til gutter, som etter hvert begynte å se på henne som en prostituert. En gruppe gutter og jenter begynte å henge hos en voksen mann. Han ga dem gratis drikkevarer og hintet om penger dersom noen ville være alene med ham. En gutt på rømmen sjekket opp en mann på en svømmehall og fikk en seng å sove i. En annen gutt hang utenfor Oslo City og fikk 100 kroner for å se på en mann onanere.

På tross av interessante typologier og stor variasjonsbredde, er det verdt å merke seg at datamaterialet i denne rapporten bestod av intervjuer med ansatte i hjelpeapparatet rettet mot ungdom. Mange av de ansatte hadde stor avstand til de aktuelle erfaringene. Beskrivelsene var ofte nokså «tynne», men antydte stor bredde. Foreliggende rapport er et forsøk på å komme tettere på og dypere ned i slike fenomener ved å ta utgangspunkt i ungdommers egne fremstillinger.

Bakgrunnen for studien er flere nyere empiriske studier av ungdomsprostitusjon. Særlig viktig var en undersøkelse av alle ungdommer i skoleverket i Oslo, *Ung i Oslo* (Pedersen og Hegna 2003). Et hovedfunn var at 1,4 % av respondentene – og flere gutter enn jenter – hadde «utført seksuelle tjenester mot betaling». Halvparten av dem hadde gjort det mer enn ti ganger. Tallene tilsvarer funn gjort i en lignende studie fra Trondheim (Thoresen 1995). En svensk studie med omtrent tilsvarende utvalg rapporterer også forekomster på samme nivå (Svedin og Priebe 2004). Internasjonalt er litteraturen fra normalpopulasjonen spinkel, men også her er det rapportert funn som minner, både med henhold til prevalens, og med henhold til fordelingen mellom kjønn (for en oversikt se Hegna og Pedersen 2002). Om det finnes systematiske feilestimer, er det mest sannsynlig at denne type stigmatiserte erfaringer blir underrapportert. En typisk begrensning i studiene fra normalpopulasjonen – de skolebaserte inklusive – er dessuten at det vil være en liten gruppe ungdommer som ikke har fast bopel eller som har sluttet på skolen som ikke fanges opp av undersøkelsene. Det er rimelig å tro at salg av sex er mer utbredt i disse gruppene. Følgelig vil nok de reelle estimatene ligge noe høyere enn funnene tilsier.¹

Hva slags ungdom selger seksuelle tjenester? Som det kommer fram ovenfor, er det flere gutter enn jenter. Dette er tilsynelatende overraskende, selv om den internasjonale litteraturen presenterer tilsvarende data. Det tyder altså på et misforhold mellom forekomsten av gutteprostitusjon og oppmerksomheten fenomenet er blitt gitt, både innen media og forskning. Det kan være flere grunner til dette. En mulighet er at forholdstallet mellom kjønnene endrer seg i høyere aldersklasser. En annen grunn kan være at de fleste gutter prostituerer seg til menn. Dette er kanskje mer tabubelagt enn heteroseksuell prostitusjon. Den store undersøkelsen til Pedersen og Hegna stilte ikke spørsmål om seksuell orientering. Men upubliserte data viste at en større andel av guttene som hadde solgt sex viste mer positive *holdninger* til

¹ En innvending kan være at gutter midt i tenårene kan ha vært tilbøyelige til å krysse for handlinger de ikke har gjort, for moro skyld. Slike feilkilder kommer man ikke utenom. Imidlertid ble skjemaer som av ulike grunner så ut til å være useriøst utfylt luket vekk før analysen i studien til Pedersen & Hegna (2003). Sannsynligheten for at en slik feilkilde har gitt systematiske utslag vurderes derfor som liten. Likevel er det grunn til en viss varsomhet når det gjelder å slutte hva disse estimatene egentlig forteller om karakteren av handlingene og relasjonene.

homoseksualitet enn de som ikke hadde denne erfaringen. Dette kan tenkes å være en indikasjon på at gruppa har en mer homofil orientering.²

Gruppen som hadde solgt sex var også i større grad plaget med depresjon, angst og ensomhet. Sosio-demografisk status skilte derimot ikke mellom gruppene. Det vil si at område for bopel, samt foreldrenes lønns- og utdanningsnivå ikke synes å påvirke sexsalg. Ungdom med innvandrerbakgrunn skilte seg heller ikke ut fra norskfødte. Derimot økte risikoen ved samlivsbrudd og høyt alkoholforbruk i familien. Også egen og venners problematferd, som rusbruk, vold, hærverk og vinningskriminalitet var kjennetegn ved gruppen som hadde solgt seksuelle tjenester. Dessuten hadde de oftere selv vært ofre for vold og trusler om vold. Videre skilte ungdommenes seksualitet seg noe fra resten av utvalget, ved at de oppga lavere samleie-debutalder og dessuten et høyere antall seksualpartnere.

Det var altså enkelte kjennetegn ved disse ungdommene som tydet på at de ikke avvek mye fra andre, mens de på andre variabler var nokså ulike. For flertallet syntes salg av sex å veve seg inn i et mønster av risikoatferd også på andre områder. For andre kan det synes som om nysgjerrighet, for eksempel på egen seksuell orientering, kan være motiv for å ta del i slike erfaringer. En mindre subgruppe skilte seg ut ved at de ikke skåret på noen av de typiske risikofaktorene. Alt tyder derfor på at gruppa som har solgt sex er heterogen, og at ungdommene vil ha ulik risiko for skjevutvikling.

Den store studien *Ung i Oslo* skiller seg ut – også i den internasjonale litteraturen – ved å være en undersøkelse om omfanget av prostitusjon i normalbefolkningen. De fleste øvrige undersøkelsene har nemlig vært små, kvalitative studier basert på selekterte utvalg. Utvalgene har gjerne vært selektert nettopp på bakgrunn av sin synlige deltakelse i prostitusjon. Slike studier har selvsagt vært viktige for vår kunnskap om hvordan *etablert* prostitusjon foregår og hvilke konsekvenser den synes å få for de involverte. I norsk kontekst er den viktigste studien av slike identifiserte prostituerte Høigård og Finstads *Bakgater* (1986), som først og fremst tar for seg gateprostitusjon. En annen viktig bok er Mai-Len Skilbreis *Når sex blir arbeid* (1998), som analyserer massasjeinstituttet som prostitusjonsarena. To rapporter i regi av Pro Sentret omhandler mer spesifikt prostitusjonsdebut (Jessen 1998, Isachsen, Gjerpe og Jessen 1996). Disse studiene beskriver kvinner med vanskelig familiebakgrunn og med rusmisbruk, som har et

² Vi benyttet i *Ung i Oslo* et batteri hvor vi ba informantene rangere ulike ungdomsgrupper, homofile inklusive (se f.eks. Pedersen & Kristiansen 2003). Analysene viste en sterk sammenheng mellom høy skåre på dette målet og sannsynligheten for å ha solgt sex.

bevisst forhold til at de selger sex. Penger framsto som motivet for sexsalget i disse studiene.

Enkelte studier beskriver også gutter og menn som selger sex, i utvalg selektert på bakgrunn av prostitusjonserfaring (Kippe 2000, Solevåg og Isachsen, 1993, Hanssen 1984, Høigård og Finstad 1986:kap. 28). Men til tross for surveydata tyder på at gutter er overrepresentert, er alle disse studiene preget av spinkle data og få informanter. Fenomenet er altså lite synlig, sensitivt, og åpenbart lite tilgjengelig for forskning. Foreløpig er feltet lite belyst. I de nevnte studiene forteller også en del av guttene om vanskelige oppvekstvilkår. For dem synes sexsalg å være en løsning på pengebehov. I flere av studiene avtegner imidlertid også en annen fortelling seg: Noen av guttene sa de følte seksuell spenning ved å selge sex. De opplevde heller ikke nødvendigvis forakt for kjøperne, noe som oftere syntes å være tilfelle når kvinner solgte sex til menn. Litteraturen kan tolkes dit hen at en god del av sexsalget fra gutter synes å ha motiver utover det økonomiske. Viktigste synes utprøving av egen seksuell identitet å være. Tett forbundet med dette ser vi ønsker om nærhet, intimitet og voksenkontakt.

Det kan fra litteraturen synes som om dette i høyere grad er motiver gutter enn jenter rapporterer, men også her er litteraturen spinkel. Det kan f.eks. tenkes at jentenes erfaringer er underkommunisert av forskerne på feltet. En grunn kan i så fall være at mannlige forskere – hvor mange nok er homofile – kan se ut til å ha mer positive holdninger til mannlig prostitusjon.³ Den tradisjonelle – feministisk motiverte – prostitusjonsforskningen har fram til de siste årene vært skarpt kritisk til prostitusjon, som ofte er blitt ansett som «vold mot kvinner». Fra et slikt perspektiv kan det tenkes å være mindre nærliggende å betone slike drivkrefter for prostitusjonen.

Den type studier vi her har beskrevet, har vært sentrale for kunnskapen vi i dag har om salg av sex. Det er imidlertid flere temaer vi vet lite om. Hva skjer egentlig når gutter tidlig i eller midt i tenårene selger sex? Hvordan foregår sexsalg fra ungdom generelt? Vi vet dessuten lite om de gråsonene som er blitt antydnet – mellom prostitusjon og «vanlig» seksualitet. Grunnen til mangelen på kunnskap er at tidligere studier gjerne har tatt utgangspunkt i prostitusjon som noe entydig og veldefinert: En selger, en kunde. Bestemte tjenester i en transaksjon som foregår mot kontant betaling. Vi antar at det i

³ I den mest sentrale boka på feltet *Men who sell sex* (Altman & Aggleton 1999) er dette nokså slående. Boka representerte nok langt på vei den samme type paradigmatisk skifte som *Rethinking Prostitution, Purchasing sex in the 1990s* – som vi kommer tilbake til, med vekt på nokså affektløse og pragmatiske beskrivelser av fenomenet. En rekke av forfatterne i boka er kjent som homoaktivister.

tillegg til dette vil finnes mange og «urene» blandingsformer. Her vil vi undersøke bytterelasjoner der rollene ikke er like uttalt.

Det vi vet om ungdom som selger sex, vet vi først og fremst fra eldre prostituertes retrospektive livsfortellinger. Vi vet altså at ungdom under atten år selger sex, men lite om hvor og hvordan det skjer og hvordan det oppleves. Flere rapporter tyder på at det på 1970- og 80-tallet var egne strøk der ungdom solgte sex, men noe tilsvarende kjenner vi ikke til i dag (Jessen 1998).⁴ Dette betyr også at vi fra tidligere forskning har sterkt selekterte fortellinger, ved at vi vet lite om prostitusjonserfaringer som *ikke* ender opp i en karriere knyttet til videre prostitusjon. Få studier har vært rettet mot enkeltstående handlinger eller kortvarige relasjoner der sex har blitt solgt eller byttet med noe annet, *uten* at dette har utviklet seg til en varig karriere. Det *er* gjort forsøk på å søke kunnskap om ungdomsprostituasjon – også blant ungdom. Fenomenet har imidlertid vist seg å være vanskelig tilgjengelig. Oppsøkende virksomhet i sentrum rettet mot ungdom ga indikasjoner om at det var etterspørsel etter sex i området rundt Oslo S og Oslo City, men ingen av ungdommene som ble kontaktet fortalte om personlig erfaring med forespørsler om sex mot betaling (Misje og Matre 2002).

Hvem skulle vi snakke med?

Hvem skulle vi snakke med? Dersom vi prøvde å få tak i ungdom som vi visste hadde erfaring med prostitusjon, ville vi få tak i ytterst små utvalg. Vi valgte derfor å *ikke* basere utvalgene våre på prostitusjonserfaring, men snarere på kjennetegn vi fra tidligere studier visste kunne være assosiert med salg av sex. Blant de best dokumenterte prediktorer og korrelater er ulike typer og nivåer av eksternaliserende psykosiale problemer, atferdsvansker og misbruk av legale og illegale rusmidler. Mange som gjør erfaringer med såkalt «survival sex» eller prostitusjon har også rapportert problemer i skole og arbeidsliv allerede i ung alder.⁵ Vi har derfor valgt å intervju ungdom med kjennetegn som vil kunne anta gir dem høyere sannsynlighet for slike erfaringer. Dels har vi intervjuet ungdom som befinner seg i en del av skoleverket hvor atferdsproblemer og dårlig faglig progresjon er mer utbredt enn i det ordinære skoleverket. Dels har vi intervjuet ungdom som har befunnet

⁴ I flere perioder har området rundt Østbanestasjonen (nå Oslo S) vært kjent for prostitusjon fra både jenter og gutter. På 1980-tallet var det særlig området rundt Stenersgate i Oslo som var kjent for prostitusjon fra jenter med rusproblemer. Senere har toppetasjen på Steen & Strøm kjøpesenter blitt forbundet med prostitusjon.

⁵ For en gjennomgang av litteraturen her, se Hegna & Pedersen (2002:29-34).

seg på en fritidsarena – Oslo sentrum – som vi vet er assosiert med både atferdsproblemer og økt sannsynlighet for sexsalg (Pedersen & Hegna 2000). Til slutt har vi intervjuet et utvalg unge voksne som har hatt alvorlige narkotikaproblemer – det kjennetegn som mest systematisk har blitt koblet til sexsalgserfaringer i litteraturen. Samlet har vi altså intervjuet ungdom i ulike aldersgrupper, med stor spredning i nivået av atferdsproblemer og ruserfaringer. Samlet gir dette et godt grunnlag for å beskrive erfaringer som grenser mot prostitusjon.

2 Prostitusjon, tvang, seksuelle overgrep

Temaet for rapporten er – formulert på det mest generelle – seksuelle forventninger ungdom møter på ulike arenaer i sin hverdag. Særlig er vi interessert i ungdom som befinner seg i en sosialt marginal situasjon og særlig relasjoner som vi intuitivt og fra tidligere forskning antar kan være til skade. Først og fremst vil vi forholde oss til forskningsfeltet som tar for seg prostitusjon, men også forskning på seksuelle overgrep er relevant. I det følgende vil vi beskrive noen perspektiver og funn som er av spesiell interesse for oss.

På prostitusjonsfeltet har det internasjonalt foregått forskning over mange tiår, innenfor ulike paradigmer. Mye av forskningen tematiserer forhold som ligger utenfor vårt felt. Likevel kan det være nyttig å gi et riss av deler av den – ikke minst fordi den teoretiske utviklingen har hatt politiske implikasjoner. Kriminologen Margaretha Järvinen har benyttet en kategorisering på prostitusjonsfeltet som vi mener er nyttig. Hun skiller mellom tre hovedtradisjoner – funksjonalistisk, feministisk og konstruktivistisk forskning. I tillegg har det de siste årene oppstått spenninger innen den feministiske posisjonen, slik at den kan deles i minst to hovedstrømninger (Järvinen 1990).⁶

Funksjonalismen: Naturbestemte behov

Den funksjonalistiske modellen var vanlig fram til 70-tallet. Den er mindre brukt i dagens sosiologi, men fragmentert tankegods fra den forekommer fremdeles. Hovedargumentet er at prostitusjon er et tilbud som svarer til mannens behov for å få utløp for sitt seksuelle begjær. Ifølge dette perspektivet vil det være menn som ikke får tilstrekkelig eller ønsket form for seksuell kontakt som oppsøker prostituerte. Dette kan i noen tilfeller dreie seg om «vanlige» menn, men oftest gjelder det handikappede eller personer med andre problemer, som gjør at de vanskelig vil få tilfredsstilt sine behov andre steder. Den funksjonalistiske modellen betoner at menns seksualitet er et naturbestemt behov som vanskelig kan temmes. Følgelig vil restriksjoner på eller forbud mot prostitusjon kunne tenkes å øke antall seksuelle overgrep

⁶ Den følgende fremstillingen av disse tradisjonene er i stor grad hentet fra Järvinen (1990:kap. 2). For en finere teoretisk inndeling, se Scambler og Scambler (1997:xii).

og voldtekter i samfunnet. Tenkesettet forutsetter at et slikt behov alltid vil være der, og at prostitusjon alltid vil eksistere. Derav stammer uttrykket «verdens eldste yrke».

Tidlig feminisme: Vold mot kvinner

Funksjonalistiske forklaringer på prostitusjon kan få et fatalistisk preg. Det er vanskelig å gjøre noe med prostitusjon, dersom den anses som umulig å redusere eller forandre. Dessuten problematiserer ikke forklaringene hvordan samfunnets verdier og holdninger kan danne grunnlag for prostitusjon. Den feministiske tradisjonen ble dominerende på 1980- og 90-tallet, og variasjoner innen tradisjonen har fremdeles en sentral plass. Feministiske forskere mener at det først og fremst er kvinners underordning i samfunnet som muliggjør prostitusjon. Stigmatiseringen av prostitusjon har samme røtter. Dette reiser spørsmålet: Er hovedproblemet prostitusjonen som sådan eller stigmaet? Problemstillingen har gitt grobunn for to ulike retninger innen feminismen, ofte tydeliggjort ved ulik begrepsbruk. Den førstnevnte «tradisjonelle» feminismen skriver om «prostitusjon». Den nyere feminismen benytter gjerne termen «sex work» eller «sexarbeid».

I den tradisjonelle feministiske posisjonen regnes prostitusjon som seksualisert vold mot alle kvinner (mannlig prostitusjon blir mindre problematisert). Tanken er at vi lever i et paternalistisk samfunn, hvor kvinner er underordnet både økonomisk og seksuelt. Det er den seksuelle underordningen som gjør det mulig å se på kvinnekroppen som en vare. Den antagonistiske kategoriseringen madonna/hore ligger under. Kvinner blir enten sett som aseksuelle eller som horer. Kvinner blir dermed sosialisert til å være tilgjengelige for menns (utemmelige) seksualitet snarere enn å tenke på egen tilfredsstillelse. Prostitusjon blir bare et ekstremt eksempel på menns sedvanlige makt over kvinner. Kvinners relative fattigdom – både i de nordiske land og internasjonalt – er også et viktig moment. Vanskelige økonomiske omstendigheter, gjerne kombinert med en generelt vanskelig livssituasjon, blir fremhevet som årsaker til prostitusjon. Høigård og Finstads *Bakgater* (1986) har vært en nøkkeltokst i tradisjonen. Den er oversatt til engelsk og refereres også mye i den internasjonale litteraturen. Boka konkluderer med at prostitusjon er så skadelig for kvinnene at sexkjøp bør kriminaliseres. Kriminalisering av *kjøperen*, vil også bidra til å vende stigmaet mot kunden (mannen) og dermed synliggjøre kvinnens svake

posisjon.⁷ Samme argumentasjon lå bak Sveriges kriminalisering av sexkjøp, som ble satt i verk i januar 1999.⁸

Feministisk paradigmeskifte: Sex som arbeid

«Sex work»-posisjon ble formulert fra starten av 1990-tallet, og må forstås som et brudd med den tradisjonelle feministiske posisjonen. Den viktigste teksten er boka *Rethinking Prostitution, Purchasing sex in the 1990s* (Scambler & Scambler 1997). I denne posisjonen kritiseres tidlige feministiske forståelser for å frata prostituerte deres rasjonalitet, deres subjektive stemmer og for ikke å respektere sexsalg som levevei. Det argumenteres for at det ikke nødvendigvis er salget av seksuelle tjenester i seg selv som er skadelig, men stigmaet som knyttes til virksomheten. Dette stigmaet er det som ofte skader sexarbeidernes selvbylde og isolerer dem sosialt. Organisasjoner som taler for prostituertes sak, som PION og Pro Sentret, står for en slik linje.⁹ Sex work-posisjonen åpner dessuten for at personer kan ha positive motiver bak å velge å selge sex, som nysgjerrighet, selvstendighet, seksuelt utbytte eller høy lønn sammenlignet med andre jobber i det nedre sosiale sjikt.

I en særlig radikal formulering kan en slik linje peke mot legalisering. Det påpekes at kvinner som jobber i bransjen ikke mottar samme støtte- og pensjonsrettighetene som andre, og at dette er en form for kvinneundertrykkelse, ettersom de fleste prostituerte sannsynligvis er kvinner. Nederland har gått i denne retningen, men i Norge har dette alternativet vært lite fremme i debatten. Det er imidlertid blitt pekt på som problematisk at staten skal ta på seg en «hallikrolle» ved å innkreve skattepenger.

Det konstruktivistiske perspektivet

Den konstruktivistiske tradisjonen utgjør ingen motsetning til den feministiske. Ofte blir den kombinert med et feministisk perspektiv. Derimot

⁷ I skrivende stund er det en intens debatt om dette i Norge, etter at rapporten «Sexkjøp i Sverige og Nederland» ble levert til Justis- og Politidepartementet, skrevet av «Stridbeck-utvalget», levert oktober 2004 (Stridbeck 2004), og regjeringen har tatt anbefalingene om ikke å kriminalisere sexkjøp til følge.

⁸ I definisjonen som i dag blir brukt i svensk lovgivning for å utskille ulovlig kjøp av sex fra andre seksuelle relasjoner, vektlegges dermed utelukkende kundens rolle – naturlig nok, i og med at det er kunden som begår et lovbrudd. *Den som mot erstättning skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse, döms [...] för köp av sexuella tjänster [...] (lov 1998:408, sitert i Nord og Rosenberg 2001:12).*

⁹ Etter kriminaliseringen av kjøp i Sverige har også enkeltstående prostituerte deltatt i debatten (se f.eks. Johannes et al. (2004) i Dagbladet 27.11.2004).

skiller den seg klart fra den funksjonalistiske. Poenget er at prostitusjon *ikke* kan sies å være verdens eldste yrke fordi prostitusjon er et begrep som dekker et så vidt spekter av handlinger og transaksjonsformer at det vil være villedende å skjære alle tiders og samfunns salg av seksuelle tjenester under en kam. Det bærende argumentet er at «prostitusjon» innebærer en språkliggjøring av et ekstremt bredt knippe av ulike erfaringer. Fenomenet blir således skapt av dem som har makt og mulighet til å kategorisere seksuelle handlinger. Hva som forstås som «prostitusjon» vil variere historisk, geografisk, kulturelt og sosialt. Selve kategorien prostitusjon bør dermed problematiseres og analyseres. I dette ligger det en kritikk av studier der prostitusjon blir sett på som et enhetlig eller endog «naturlig» fenomen (O'Connell Davidson 2003). Hvordan er det f.eks. mulig å hevde at *all* prostitusjon er kvinneundertrykkende? Eller at *all* prostitusjon kan ses som fritt valgt? Forutsetningene for salg eller bytte av seksuelle tjenester vil variere så mye at postulater om prostitusjon som sådan alltid blir problematiske, vil forskere i tradisjonen hevde. Den konstruktivistiske posisjonen kan dermed i første omgang synes mindre egnet for politisk handling enn de ulike feministiske posisjonene. Likevel er det ikke opplagt at det vil måtte være slik. Tvert i mot kan en tenke seg at posisjonen krever mer systematisk refleksjon over og kritikk av kategorier vi ellers lett tar for gitt.¹⁰

Fordi forskjellige prostitusjonsformer kan synes så ulike, har noen forskere tatt til orde for å snakke om «prostitusjoner» i flertall istedenfor «prostitusjon» som ett fenomen (Pettersen og Tiby 2003). For eksempel blir det skilt mellom innendørs- og utendørs prostitusjon, eller selvstendig prostitusjon versus å jobbe for en hallik. Det kan også skilles mellom prostitusjon som situasjonsbetinget handling, regelmessig virksomhet, karrierevei og deltidsgeskjeft (Weisberg 1986). Det er rimelig å anta at noen av formene for prostitusjon lettere vil passe inn i det som forbindes med termen «sexarbeid». Andre former vil lettere assosieres med det som vanligvis er forstått som «prostitusjon». En viktig forskjell vil være at frihet og tvang innen de ulike formene varierer.

Nok et begrep som er blitt innført de senere år – for sex mot vederlag – er «survival sex» (Greene, Ennet & Ringwalt 1999). Begrepet viser til salg av sex for å overleve, i vid forstand, og er først og fremst blitt knyttet til hjemløse ungdom i ulike storbyer. Vederlaget kan bestå av penger, men også

¹⁰ Det mest typiske eksempel på at en slik radikal konstruktivistisk posisjon har åpnet for et veldig politisk engasjement, finner vi i Michel Foucaults forfatterskap som har hatt stor betydning både innen psykiatri, strafferett, men særlig innen seksualpolitikken.

andre goder som mat, narkotika eller husly. I motsetning til prostitusjon og sexarbeid kan ikke survival sex enkelt omgjøres til et verb, som «å prostituere seg», eller et substantiv som hefter ved individet, som «prostituert». Dermed gir begrepet assosiasjoner til handlinger som kan være mer situasjonsbetingede og mindre knyttet til identitet enn begrepene prostitusjon og sexarbeid. Survival sex dekker dermed flere handlinger i grenseområdet mellom «vanlig» seksualitet og prostitusjon.

Ved å snakke om prostitusjoner i flertall tydeliggjøres forskjellene. Dette kan derfor være et nyttig grep. Men kamuflerer det likhetene? Et analytisk skille mellom innendørs og utendørs prostitusjon kan for eksempel tildekke at en del veksler mellom å tilby sex på de to arenaene (Høigård og Finstad 1986:kap. 19). May-Len Skilbreis studie tyder likevel på at det er tydelige forskjeller. Hvor forskjellig de ulike prostitusjonsformene erfares råder det derimot uenighet om (Norli 2001:14). Fra et konstruktivistisk ståsted vil imidlertid dette være et empirisk, og ikke et prinsipielt eller teoretisk, spørsmål (O'Connell Davidson 2003). I denne rapporten vil vi hovedsakelig ta for oss bytteforhold der ingen av disse begrepene vil være særlig aktuelle.

Den konstruktivistiske retningen legger dessuten til grunn at stigmaet som fester ved prostitusjon er knyttet til samfunnets syn på hva seksualitet er og bør være. Hva et samfunn kategoriserer som prostitusjon, blir ett av flere speil for hva som regnes som normbrudd på seksualarenaen i dette samfunnet. Ifølge Järvinen tar normbruddene i vårt samfunn typisk det monogame parforholdet som kontrast. Prostitusjon – slik fenomenet er blitt presentert i en mengde studier opp til midten av 80-tallet – kjennetegnes følgelig av en rekke kriterier som bryter med idealet. De viktigste vil være 1) kommersialitet, 2) promiskuitet, 3) ikke-selektivitet, 4) tilfeldighet/kortvarighet og 5) emosjonell likegyldighet.

Men dersom en studerer prostitusjon empirisk, vil en se at mange av kriteriene kan være fraværende, også i situasjoner som de fleste vil bedømme som klare eksempler på prostitusjon. Kommersialitet og økonomisk vederlag står ofte igjen som eneste konstant. Men også betalingen kan være uregelmessig og innebære husly eller andre goder som mat eller narkotika. Grunnen til at disse kriteriene likevel står sterkt i *forestillingen* om prostitusjon er antakelig at de kan bidra til å skille mellom prostitusjon og noe annet, noe som altså er ikke-prostitusjon. Et slikt skille gjør det imidlertid også lettere å stigmatisere prostitusjon og prostituerte.

En fordel med den konstruktivistiske tradisjonen er at den destabiliserer vante forestillinger, at den gjør blikket vårt skarpere med henblikk på

tatt-for-gittheter. I denne rapporten er vi spesielt interessert i vagt definerte relasjoner der seksualitet blir brukt instrumentelt – seksuelle gråsoner. Derfor har vi opplevd den konstruktivistiske tradisjonen som nyttig. Dette innebærer selvsagt ikke at vi underkjenner at det vi – eller andre – forstår som fenomener av denne typen kan være svært skadelige.

Seksuelle overgrep: definisjoner, omfang og skadevirkninger

Forskningen på prostitusjon og seksuelle overgrep ble begge drevet fram av forskere med sosialt engasjement. Mange av studiene hadde en aksjonsforskningskomponent. Dette gjorde dem sosialt relevante og politisk potente; forskningsprosjekter ble iverksatt, støttesentre, kontakttelefoner og voldtektsmottak etablert. Disse sterke interessene gjorde imidlertid også studiene sårbare for kritikk. De siste årene har en derfor sett en rekke bidrag med det siktemål å legge kategoriene kritisk under lupen. Utviklingsforløpet innen de to forskningsfeltene har altså visse likhetstrekk. Stort sett har de imidlertid foregått i ulike faglige miljøer og dannet separate tradisjoner. Mye av prostitusjonsforskningen har vært knyttet til kriminologiske og sosiologiske fagmiljøer, mens forskningen på overgrep oftere har hatt en klinisk forankring, der psykologer, psykiatere og leger har stått sentralt.

Forskningen på seksuelle overgrep tok til for fullt på slutten av 1970-tallet, i kjølvannet av en serie studier som viste at incest og andre seksuelle overgrep forekom oftere enn både fagfolk og allmennhet tidligere hadde trodd.¹¹ Temaet hadde opp til den tid vært tabubelagt. Freud hadde tidlig fremmet teorier om hvordan seksuelle overgrep kunne spille en rolle i utviklingen av mentale lidelser, men skulle senere skifte syn på dette. Kinsey-rapportene hadde avdekket et betydelig omfang av «child sexual experiences», men funnet ble nedtonet i den offentlige debatten. Dette skulle endre seg drastisk. Midt på 1980-tallet var seksuelle overgrep blitt et nøkkeltema i det offentlige ordskiftet.¹² I mediene avtegnet det seg ofre av to slag: Barnet som utsettes for incest og den voksne kvinnen som utsettes for seksualisert vold, ofte fra partner (Pedersen 1996). Gradvis skulle det også bli oppmerksomhet rundt en tredje type overgrep, nemlig overgrep mellom jevnaldrende ungdommer (Pedersen & Aas 1995).

¹¹ For en oversikt, se Finkelhor (1984) og Hennem (2004).

¹² I Ken Plummers sosialkonstruktivistisk pregede teori om «sexual storytelling» er dette et av eksemplene på hvordan en ny fortelling med stor kraft kom til å prege våre generelle oppfatninger om seksualitet fra midten av 1970-tallet (Plummer 1995).

I 1986 kom den første store norske studien om seksuelle overgrep mot barn, *Tvang til seksualitet*, av Sætre, Holter og Jebsen. Studien viste overraskende høye forekomster av seksuelle overgrep mot barn og ungdom under atten år. Hele 19 % av jentene og 14 % av guttene oppga å ha opplevd ulike former for overgrep. Som tallene viser, konkluderte den dessuten med at nesten like mange gutter som jenter ble rammet. Tidligere bilder av dette fenomenet hadde oftere blitt knyttet til jenter eller kvinner, og dette vakte derfor stor oppsikt. Men funnene ble raskt utsatt for kritikk fra vitenskapelig hold. Grunnen var at definisjonen forskerne hadde benyttet var så vid at den inkluderte handlinger som ikke kunne forstås som alvorlige overgrep. Det ble også hevdet at skjemaet ikke hadde vært utformet med tanke på at gutter og jenter kunne komme til å tolke ulike hendelser om overgrep. En andel gutter oppga for eksempel å ha respondert positivt på overgrepet de rapporterte (Priour 1987 a og b). Disse hendelsene ble inkludert i estimatene. Sætre svarte på kritikken med at det motsatte problemet kunne oppstå dersom definisjonen ble innsnevret. – Et overgrep er alvorlig selv om offeret ikke reagerer på «vanlig offermåte», hevdet hun (Sætre 1987:89). En definisjon av et overgrep burde derfor ikke utelukke handlinger som ikke medførte ubehag eller skade.

De samme debattene fant sted internasjonalt. Det ble klart at forekomsten varierte så mye at det måtte være høyst ulike fenomen som skjulte seg bak termen «seksuelle overgrep». Enkelte studier konkluderte med at rundt halvparten av amerikanske kvinner ble utsatt for voldtekt eller forsøk på voldtekt i voksen alder, mens en like høy andel opplevde seksuelt misbruk som barn (Russel 1984). Kriminologen Neil Gilbert satte de ulike definisjonene og studiene under lupen, og endte opp med en skarp kritikk (Gilbert 1997). Særlig kritisk var han til studiene av «date rape». Igjen gikk kritikken ut på at definisjonene ofte var i dårlig samsvar med dem unge kvinner selv benyttet. Tre av fire unge kvinner som ble klassifisert som ofre for voldtekt opplevde ikke seg selv som voldtekts ofre. Videre hadde halvparten av dem som forskere klassifiserte som ofre (men som ikke klassifiserte seg slik selv) senere frivillig sex med den såkalte overgriperen. Mange av «ofrene» karakteriserte det hele som «miscommunication».¹³ Kritikken var med andre ord den samme som ble rettet mot Sætre, Holter og Jebsen.

¹³ I USA ble debatten preget av kulturkritikeren Camille Paglias latterliggjørende angrep på jenter som drakk seg fulle på campus og ble med unge mannlige studenter på rommet: «A girl who lets herself get drunk at a fraternity party is a fool. A girl who goes upstairs alone with a brother at a fraternity party is an idiot. Feminists call this 'blaming the victim'. I call it common sense» (Paglia 1992:51).

Den rike forskningen på dette feltet tyder i dag på at overgrep mot jenter og kvinner er mye mer utbredt enn overgrep overfor gutter og menn (Pedersen og Aas 1995, Edgardh 1992, Leth, Stenvig og Pedersen 1988, Sariola og Uutela 1996 i Hennem 2004:23-26). Riktignok har en lenge vært kjent med overgrep mot gutter og menn fra fengsler og andre lukkede institusjoner (Goyer & Eddleman 1984). Tidlig ble det også presentert en del case-studier som pekte i retning av at situasjoner hvor gutter og menn opplevde overgrep hadde mange felles kjennetegn med dem jenter og kvinner kunne oppleve: (a) bekjente var viktige, (b) overgrepene kom ofte overraskende, (c) de hadde til dels alvorlige negative konsekvenser over tid. Homo- og biseksuelle menn syntes å stå i sentrum, både som ofre og overgripere. Enkelte overgrep syntes også å knyttes til menn som opplever seg som heteroseksuelle, og i disse tilfellene ble overgrepene tolket inn i en ramme av makt eller dominans (King 1992). Det har senere kommet noen få nye studier, men det synes å være enighet om at seksualiserte krenkelsers menn i mellom er for dårlig beskrevet, og at kategoriene her er enda mer diffuse enn på andre områder innen dette brede feltet.

Senere studier har også konkludert med langt lavere estimater for seksuelle overgrep, for begge kjønn, også i Norge. Folkehelsas undersøkelse fra 1994 konkluderte med at så få som 5 % av jentene og 1 % av guttene hadde vært utsatt for alvorlige seksuell overgrep (Tambs 1994). Dette avviker radikalt fra Sætre, Holter og Jebsens funn. Årsaken ligger i kriteriene som ble brukt for å definere overgrep. Tambs' definisjon hvilte på offerets negative vurdering av hendelsen. Dessuten ekskluderte han hendelser han selv vurderte som lite alvorlige, som f.eks. blotting. Og han inkluderte kun hendelser som var skjedd før 16-årsalder. Dersom man overfører Sætre et al.s definisjon til Tambs' undersøkelse vil forskjellene i stor grad utjevnes (Hennem 2004:18).

Definisjonsgrunnlaget for overgrep kan deles inn i tre idealtyper (Hennem 2004:19). For det første kan straffelovens kriterier for hva som er overgrep følges. I så fall vil all genital kontakt med barn og ungdom under 16 år være et overgrep, og den fornærmedes subjektive opplevelse vil være irrelevant. For det andre kan en bruke ettervirkningene som et mål på et overgrep har funnet sted. For det tredje kan man undersøke i hvilken grad voksne bruker barn til egen tilfredsstillelse. Dette vil være en videre definisjon enn de to foregående, som stiller færre krav til hva handlingen skal gå ut på. Hvordan man definerer overgrep kommer an på hva man ønsker å måle. Hva man ønsker å måle viser imidlertid også tilbake til ideologiske føringer i storsamfunnet og i forskermiljøene. Hvilke seksualitetsformer er

akseptert og hvilke er det ikke? Hva er normalt og hva er patologisk? Fra et slikt perspektiv er det rimelig å knytte de endrede definisjonene på overgrep til et generelt klimaskifte på feltet fra starten av 1990-tallet – ikke ulikt det som skjedde innenfor prostitusjonsforskningen.¹⁴ I dag synes etter vår mening en rimelig konklusjon å være at den første norske undersøkelsen benyttet en definisjon som var uforholdsmessig vid. Men dette råder det nok uenighet om.

Klimaskiftet viste seg også i forskningen om skadevirkninger i etterkant av seksuelle overgrep. Overgangen kom med nyere forskning på normalpopulasjonen, som skilte seg fra de første studiene, som tok utgangspunkt i selekterte utvalg. Blant dem som utvikler rusmisbruk eller blir viklet inn i prostitusjon, finner vi spesielt ofte slike opplevelser. Nettopp derfor kan selekterte utvalg fra for eksempel behandlings- og støttetiltak aldri gi *generaliserbar* kunnskap. Grunnen er selvsagt at de som opplever slike krenkelser uten at det skjer noe med dem, *ikke* vil oppsøke behandlingstiltak. Allie C. Kilpatrick's (1992) studie *Long-range effects of child and adolescent sexual experiences* var blant de første til å stille spørsmålsteget ved de selekterte studienes validitet. Termen «sexual experiences» indikerer typisk forskerens intensjon om å innta en mer nøytral posisjon enn dem som opplever seg som talerør for incestofre. Fortolkningen av de seksuelle erfaringene blir med dette mer åpen. Hun kom fram til at mange av barna som ble utsatt for overgrep ikke fikk livet formet av dette. Problemet var at Kilpatrick antakelig falt i den motsatte grøfta av dem hun kritiserte: Hun brukte et utvalg av studenter, aktive i kirkesamfunn etc. I slike utvalg faller de mest traumatiserte ut, og man mister dermed ofrene det går dårligst med. Det er neppe mulig å få tak i et så dekkende utvalg fra normalpopulasjonen at man med rimelighet kan slutte at seksuelle overgrep *ikke* utgjør noen stor fare. Derfor må en nok alltid supplere kilder fra epidemiologi med kliniske inntrykk. Da er det ingen tvil om at incest og seksuelle overgrep i barndommen kan danne grunnlag for alvorlige senskader.

¹⁴ I Norge innebar den såkalte Bjugn-saken at hele dette feltet ble nær lammet, over en årrekke. Den vanlige fortolkningen ble at det måtte ha utviklet seg en panikk-epidemi, og at det var utelukket at alle de som på ulike tidspunkter ble anklaget (bl.a. bygdas lensmann) kunne være skyldige (Brøgger og Wiig 2003). Tallet på anmeldte seksuelle overgrep mot barn sank betraktelig i perioden som etterfulgte saken, og det er nok rimelig å knytte nedgangen til saken selv og det påfølgende klimaskiftet i den offentlige debatten (Hennum 2004:38).

Kan det skilles mellom ungdomsprostitusjon og overgrep?

Ungdomsprostitusjon¹⁵ gjør begge de forskningsfeltene vi her har skissert relevante. Begrepet er imidlertid problematisk: Det vektlegger ungdommenes rolle og ikke de voksne kundenes (Norli 2001:18). Fokuset er på *selgeren* og kundens ansvar usynliggjøres. Dersom man derimot snakker om ungdommen som *mottaker* av betaling – eller offer for overgrep – vil kundens aktivitet og ansvar synliggjøres. Ord som selger og mottaker er verdinøytrale, mens ordet *overgrep* også tydeliggjør kundens maktmisbruk. Det kan derfor være nyttig å spørre seg om man i det hele tatt burde bruke ord som prostitusjon når ungdom under atten er involvert.

Norsk lov og FN likestiller ungdomsprostitusjon med overgrep i en del tilfeller.¹⁶ Seksuell omgang med barn og ungdom under seksten år er forbudt (§196), uavhengig av om det er vederlag med i bildet eller ikke. Intensjonen er å gi barn og unge beskyttelse mot handlinger der de kan tenkes å bli utnyttet, først og fremst av en eldre person. Tanken er at aldersforskjell vil gi den eldste parten et maktovertak i forhold til den yngste. Tilfellet blir ansett som grovere desto større aldersforskjellen er, og strafferammen øker også med lavere alder for den fornærmede parten. Straffen kan imidlertid bortfalle dersom de to partene er «omtrent jevnbyrdige i alder og utvikling». Det er også forbudt å ha sex med ungdom under atten år mot vederlag. Med andre ord er det strengere lover mot prostitusjon enn annen seksuell omgang. All barne- og ungdomsprostitusjon er i så måte likestilt med seksuelle overgrep.

Legaldefinisjoner baseres på prinsipper. Hverdagsforståelser av overgrep og prostitusjon kan på sin side bygge på andre og mer flytende kriterier. For våre formål er ungdoms forståelseshorisonnt spesielt relevant.

¹⁵ Formelt regnes personer ofte som barn inntil de når myndighetsalderen på 18 år. Når det gjelder salg av sex er det likevel så stor forskjell på en tiåring og en syttenårings både fysiske og mentale modenhet at det kan være hensiktsmessig å tegne et skille (Hegna og Pedersen 2002:13). Pro Senteret velger å regne personer til og med 12 år som barn og personer mellom 13 og 18 år som ungdom (Misje og Matre 2002:8). Vi følger samme linje.

¹⁶ FNs definisjon på barneprostitusjon (som inkluderer ungdom opp til atten år) lyder som følger: «Barneprostitusjon er seksuell utnyttelse av barn som betales med penger eller annen type vederlag. De seksuelle handlingene kan tilbys direkte, eller et mellomledd kan organisere eller tilby disse handlingene» (sitert i Norli 2001:18). Norsk lov forbyr sexkjøp av ungdom under 18 år: «Den som mot vederlag har seksuell omgang eller handling med en person under 18 år, straffes med bøter eller fengsel inntil 2 år. Villfarelse om alder utelukker ikke straffeskyld, med mindre aktsom god tro foreligger» (§ 203 i straffeloven). Se Hennem (2004:kap. 2) for en gjennomgang av lovverket på dette området.

Ingrid Smette (2004) spurte ungdom om deres forståelser av overgrep og prostitusjon og fant ut at deres oppfatninger avvek fra de juridiske. Formelt har for eksempel ikke kjønn noen betydning. Men empirisk så det ut til at ungdom – av begge kjønn – oftere satte jenter enn gutter i en offerposisjon. Samtidig la de mindre vekt på aldersforskjeller enn det lovverket gjør. Spesielt gjaldt dette prostitusjon. Ungdommene så prostitusjon som en så bevisst handling fra selgerens side, at de mente det ikke kunne kategoriseres som overgrep, selv om den selgende parten var under atten år. Lovgivingen så altså ut til å ha begrenset betydning for hverdagsoppfatninger i vanlige ungdomsgrupper. I tillegg fant Smette at egenopplevde hendelser ble oppfattet annerledes enn hypotetiske hendelsesforløp. Bytterelasjoner ble for eksempel raskt relatert til prostitusjon i hypotetiske eksempler, mens slike linjer ikke ble trukket når de selv hadde vært involvert (Smette 2004:100).

Overgrep kan selvfølgelig også finne sted uten at det gis vederlag. Vederlag kan dessuten gis «for å bøte på skaden», uten at det vil være rimelig å kalle overgrepet prostitusjon. Ungdom over seksten år har ikke den samme beskyttelsen som yngre ungdom mot seksuell omgang med voksne. Dermed blir det desto viktigere – også i et juridisk perspektiv – å skille mellom hva som er «vanlig» seksuell omgang og hva som er betalt – og dermed lovstridig. I den sammenheng er det verdt å merke seg at både det norske lovverket og FNs definisjon beskytter barn og ungdom mot å måtte tilby seksuelle tjenester for ikke-økonomisk vederlag, som husly, mat eller narkotika. Såkalt «survival sex» vil derfor også omfattes av loven. Dette er spesielt viktig i en diskusjon om hvordan uklare seksuelle relasjoner bør defineres. Betydningsforskjellene vi her har pekt på gjør det meningsfylt å bruke både begrepene overgrep og prostitusjon og å diskutere dem opp mot vanlig seksuell aktivitet.

Når vi her skriver om prostitusjon ønsker vi ikke med dette å undergrave at dette også kan dreie seg om seksuelle overgrep mot mindreårige. Dersom vi kun velger å omtale hendelser som overgrep, vil vi imidlertid miste en del meningsinnhold. Vi kan også stå i fare for å miste grep om ungdommene som aktører i eget liv. Ungdom har beskyttelse mot å måtte samtykke til prostitusjon. Dette betyr imidlertid ikke at en del ungdom ikke tar aktive valg – eller at de ikke kan velge å bruke seksualitet strategisk. Tenåringer vil ha ulikt modenhetsnivå og kompetanse på å vurdere konsekvensene av egne handlinger. Det er imidlertid rimelig å ta deres egne valg og overveielser seriøst. Selv om personer tilsynelatende er ofre for både uheldige omstendigheter og andre menneskers tillitsbrudd, anser de fleste mennesker seg selv som handlekraftige aktører. De aller fleste informantene i undersøkelsen vår la vekt på at valgene de hadde tatt var deres egne.

I rapporten vil ungdommene bli beskrevet som aktive og handlende subjekter. Grunnen er at et slikt perspektiv, slik vi ser det, er best egnet til å gi forståelse for ungdommenes erfaringer. Dette gjelder selv om de har hatt en problematisk oppvekst, og også selv om de har blitt vevet inn i relasjoner preget av vold og tvang. Et slikt perspektiv er dessuten bedre egnet til å utforme retningslinjer for eventuelle tiltak overfor ungdommer i risikozonen.

«Vanlig» seksualitet og «problemseksualitet»

Hvor man setter skillet mellom prostitusjon, overgrep og annen seksualitet preges av hva man anser som «vanlig» eller «sunn» seksualitet. Prostitusjon og overgrep vil kjennetegne hendelser som bryter med normer for hva som anses for vanlig og normalt. Men hvorfor oppleves visse handlinger som mer «normale» og sosialt aksepterte enn andre? En vanlig måte å se dette på, er at normer samler seg i «skript». Skriptbegrepet ble først introdusert av William Simon og John Gagnon (1973, 1977) og viser til at kurtise og seksuell aktivitet synes å være kulturelt strukturert. Dette tydeliggjøres blant annet ved at ungdommers første seksuelle handlinger gjerne følger en fast rekkefølge til tross for at de gjør noe som er nytt for dem personlig. Skriptene de forholder seg til bygger på såkalte «kulturelle scenarier» eller det Plummer (2003, 1995) kaller «fortellinger» om seksualitet i samfunnet. Disse fortellingene vil prege ungdommenes samhandling og være del av forhandlingene om hvordan en gitt situasjon bør defineres. Fortellingene går ut på hvem man bør ha sex med, hvor gammel man bør være, hvilke handlinger som følger etter hverandre når ungdom gjør seg kjent med ulike seksuelle praksisformer (Pedersen og Samuelsen 2003). Erfaringer som bryter med det standardiserte skriptet kan oppleves som ubehagelige (Træen og Clift 2000).

Hva oppfattes som normal seksualitet i Norge i dag? Som vi har vært inne på er det monogame parforholdet det ideal som prostitusjon gjerne blir satt opp mot. På den annen side synes sex utenfor parforhold i økende grad å være vanlig blant ungdom av begge kjønn (Pedersen & Samuelsen 2003). Likevel bør nok sex *helst* uttrykke gjensidig kjærlighet (Helmius 1990, Krange og Pedersen 1999). Alder er også et viktig kriterium for hva som er akseptabel seksualitet. Når bør man for eksempel debutere seksuelt? Ungdom flest er opptatt av at de selv bør føle seg «modne nok» til å inngå seksuelle forhold (Helmius 1990). Samtidig opplever nok mange et fiktivt normpress, som kan trekke i motsatt retning. Dette skyldes at feilaktige oppfatninger, også kalt «majoritetsmisforståelser», om forhold som alkohol- og samleiedebutalder er utbredt i brede ungdomsgrupper (se Rommetveit 1954, Pedersen 1996).

Samleiedebutalder kan likevel gi en indikator på hva som er «normalt» i statistisk forstand. Den siste representative norske studien tyder på at den var 16,7 år for jenter og 18,0 år for gutter. Det er verdt å merke seg at vi her har sett et fall på et helt år for jenter de siste ti årene, mens guttenes alder ikke har endret seg mye (Pedersen og Samuelsen 2003). Lav debutalder predikeres av blant annet vanskelige familieforhold, svak omsorg fra foreldre, problemer i skole og utdanning, samt problemer med rus og atferdsvansker. På den annen side kan nok også sterke nettverk og høy selvfølelse bidra til å trekke samleiedebutalder nedover (Pedersen, Samuelsen & Wichstrøm 2003). Alt tyder på at de seksuelle handlingene ungdom tar del i både må knyttes til trekk ved ungdommene selv, andre deltakere i samhandlingen og den kontekst de fungerer innenfor.

Ungdoms seksualitet har ofte blitt tematisert som *problem*, både i forskning og i annen offentlig oppmerksomhet. Gisela Helmius (1990:kap. 4) påpekte at voksne ofte bekymrer seg for at ungdom skal debutere for tidlig, mens en ikke finner en tilsvarende bekymring for at de skal debutere for sent – til tross for at begge deler kan være belastende. Likeledes har Judith Levine (2002) med boka *Harmful to minors* hevdet at ungdoms seksualitet i for stor grad blir sett på som et onde. Hun mener de mange farene knyttet til ungdoms seksualitet er overdrevne. I boka videreutvikler og samler hun den spredte kritikken knyttet til nyere diskurser om overgrep mot barn og unge. Hun avdekker hvordan myter om «barn som overgripere» eller «den pedofile» befester seg, hvordan ideer om «normalitet» på det seksuelle felt i realiteten er uttrykk for normer og verdier som varierer etter tid, med sosial klasse og med kulturell kontekst. Hun viser hvordan psykiatrien beveger seg inn på disse dypt sett verdimeslige og kulturelt foranderlige områdene, og gjør væremåter og atferdsformer til patologi, i psykiatrisk forstand. For eksempel viser hun hvordan kjæresteforhold, som ungdommer selv har opplevd som positive, er blitt utsatt for kriminalisering. Det kan imidlertid ikke være tvil om at argumentasjonen henvender seg til den amerikanske offentlige debatten, som er svært ulik den norske. Perspektivet kan likevel være interessant også i norsk sammenheng.

Dette viste seg blant annet i en skarp debatt om skadevirkninger av seksuelle overgrep i barndommen, som for få år tilbake foregikk i

Aftenposten.¹⁷ Psykiatri-professorene Einar Kringlen og Per Høglænd hadde i en kronikk vist til en oversiktsartikkel fra et prestisjetungt tidsskrift i psykologi som konkluderer med at senvirkningene av seksuelle overgrep syntes mindre enn antatt (Rind, Tromovitch et al. 1998). Artikkelen viste seg riktig nok ved nærmere ettersyn å ha svakheter. Temperaturen i debatten tydeliggjorde likevel at enkelte reagerte svært negativt på funn som viste at mange overgrepsofre klarte seg bra, og forsøkte å tilbakevise forskningen. De sterke reaksjonene bunnet sannsynligvis i frykt for at funnene skulle kunne legitimere overgrep mot barn, eller tenkes å redusere økonomiske tilskudd til hjelpetiltak. Reaksjonene er slik sett forståelige. Likevel kan nok slike holdninger – dersom de blir strukket langt nok – stå i fare for å fremme interesser før vitenskap, og mistenkeliggjøre også uskyldige handlinger. Kanskje antydes også et bakenforliggende premiss om at seksualitet *generelt* er farlig for barn og unge?

I rapporten vil vi se på erfaringer ungdom har hatt med kjæresteforhold og seksualitet som kan tenkes å ha vært destruktive. Med dette risikerer vi å konsolidere og bygge videre på problem-diskursen knyttet til ungdoms seksualitet. Ungdom opplever selvsagt seksualitet også som noe verdifullt og givende. Vi vil derfor starte flere av kapitlene med ungdoms positive fremstillinger av sin seksualitet. Vi vil også trekke fram positivt opplevde sider ved relasjoner som hovedsakelig vil fremstå som problematiske for oss. Ofte vil vi høre fortellinger preget av nærhet, glede og lyst. Men seksualiteten er ikke et avsondret område hvor alt er godt. Smerte og problemer preger mange av de ungdommene vi har studert, og i smertefulle livssituasjoner spiller problematisk seksualitet ofte en rolle.

De mørkere sidene ved ungdoms seksualitet er altså vårt hovedtema. Men vi vil også problematisere grensene mellom sunn og destruktiv seksualitet. Hvilke definisjoner man velger på prostitusjon, sexarbeid, survival sex og seksuelle overgrep vil være knyttet til hensiktsmessighet. For våre

¹⁷ Den opprinnelige kronikken stod i Aftenposten 16/2, 2000. Tesen var at de negative konsekvensene av seksuelle overgrep i barndommen ble for sterkt betonet, og at en ny review-artikkel i Psychological Bullentin publiserte evidens for at skadevirkningene for dem som utsettes alt tatt i betraktning var temmelig små (Høglænd og Kringlen 2000). Konsekvensen var et skred av innlegg som med høy temperatur gikk til angrep på de to professorene. Fellestrekket var at de argumenterte ut fra egne erfaringer (et incestoffer), arbeid i direkte kontakt med ofre (sentre eller støttegrupper for incest) eller fra generelt klinisk psykiatrisk arbeid. Et unntak utgjorde en forsker (Karin Edgardh) som refererte funn fra Sverige som syntes å stå i motsetning til Kringlen og Høglænds påstand. Etter denne stormen kom de to med en ny kronikk, atskillig mildere i formen, men hvor hovedbudskapet ble beholdt.

problemstillinger vil det være nyttig med vide kategorier fordi vi ikke først og fremst ønsker kunnskap om de opplagte fenomenene. På den annen side ønsker vi heller ikke å beskrive alle slags typer seksuelle relasjoner ungdommer tar del i. Enkelt sagt vil vi variere bruken i forhold til de tilfellene vi diskuterer. Vi har nesten ikke avdekket former vi vil kalle sexarbeid, og prostitusjon passer bare i noen nokså få tilfeller. Men ord er også uløselig knyttet til verdier. Vi vil derfor fremheve at vi ikke har noe ønske om å stemple de mange og ulike fenomenene vi presenterer her som prostitusjon. Ofte vil vi imidlertid diskutere hvorvidt noe «er» prostitusjon eller ikke. Dette gjør vi for å belyse fenomenet fra ulike synsvinkler. Hvordan ville en hendelse eller relasjon bli definert ut fra et juridisk perspektiv? Fra ungdommenes perspektiv? Fra et tradisjonelt eller nyere feministisk ståsted? Ungdommenes fortellinger er komplekse, og vi kommer ikke fram til en fasit med to streker under svaret. Vi mener likevel at slike diskusjoner kan skape grunnlag for kunnskap og refleksjon.

Problemstillinger

Formulert på det mest generelle nivå ønsker vi å belyse gråsonen mellom tvang i seksualitet, seksuelle overgrep og prostitusjon. Vi vil studere ungdomsgrupper som vi må anta er mer enn alminnelig sårbare. For å få grep om disse komplekse fenomenene, må vi også skissere elementer fra ungdommenes vanlige opplevelser av kjæresteforhold, av deres erotiske utprøving og seksualitet. Mer presist prøver vi å besvare følgende problemstillinger:

- Hvilke seksuelle forventninger møter ungdom fra voksne og jevnaldrende på ulike arenaer i sin hverdag?
- Hvilken kompetanse har ungdom til å tolke og takle forventningene?
- Hvordan plasserer seksualiteten seg innen rammen av det vi vanligvis forstår som risikoatferd, knyttet til atferdsproblemer og rus?
- Inngår ungdom i bytterelasjoner der seksualitet blir brukt instrumentelt? Er det rimelig å kalle noen av disse relasjonene for prostitusjon?
- Hvilke erfaringer tolker ungdom selv som overgrep og prostitusjon? Hvordan ser erfaringene ut utenfra? Hvilke konsekvenser har instrumentell bruk av seksualitet for ungdommene det gjelder? Kan etablerte begreper og perspektiver fra prostitusjonsforskningen øke vår forståelse av de relasjonene og bytterelasjonene vi har avdekket i dette materialet?

Gangen i rapporten

I det neste kapitlet beskriver vi forskningsmetoder og utvalg. Deretter kommer analysekapitlene, som er delt inn tematisk. I kapittel 4 spør vi hvordan teknologi som mobiltelefon og internett synes å spille inn på ungdoms generelle seksuelle erfaringer. I kapittel 5 diskuterer vi ungdoms kompetanse på å beskytte seg mot risiki på nettet og hvilke faktorer som spiller inn når ungdom ender opp i risikosituasjoner. Vi vil også – i kapittel 6 – belyse hvordan chat på nettet kan danne grunnlag for bytterelasjoner der seksualitet er en viktig komponent. I kapittel 7 tar vi for oss seksuell oppmerksomhet rettet mot ungdom i det offentlige rom, spesielt i byrommet. Vi ser på hvordan ungdom opplever slik oppmerksomhet og hvordan de takler den. Kapittel 8 tar for seg ungdoms opplevelser med å bli tilbudt penger for seksuelle tjenester og rekruttering til organisert prostitusjon. Vi antyder utsatte grupper og årsakene til at nettopp disse er utsatt. I kapittel 9 belyser vi seksuelle overgrep, som ungdom har opplevd fra personer de kjenner fra før. Vi ser spesielt på hva det vil si at overgriperen er en bekjent, og på ungdommenes fortolkning av hendelsen i ettertid. I kapittel 10 tar vi for oss det vi velger å forstå som en grenseform mot gutteprostitusjon: Tenåringsgutter som besøker voksne menn og mottar ulike former for goder. Vi diskuterer hva disse relasjonene innebærer. I kapittel 11 tar vi for oss unge jenter som innleder kjæresteforhold til mye eldre gutter. Vi stiller spørsmålet om hva slags forhold som synes negative og positive for jentene. Kapitlet danner sammenligningsgrunnlag for neste kapittel, der vi tar for oss kjæresteforhold mellom jenter med rusproblemer og langt eldre gutter. I mange slike forhold mottar jentene narkotika og andre goder. Vi diskuterer hvorvidt forholdene synes å være destruktive for de to partene. Til slutt sammenligner vi slik strategisk bruk av seksualitet med gateprostitusjon. I avslutningskapitlet samler vi trådene. Hva sier funnene våre om de seksuelle forventningene som rettes mot sårbar ungdom? Hva bør vi bekymre oss over – og hvilke bekymringer bærer preg av seksualfientlighet eller moralsk panikk? Er uttrykk som prostitusjon eller salg av seksuelle tjenester egnet til å beskrive de erfaringene og relasjonene vi har avdekket? Eller trenger vi andre begreper, et annet språk, som peker i annen retning?

3 Metode

Utvalgene

Datamaterialet for denne rapporten er kvalitative intervjuer med omkring 60 ungdommer og unge voksne. Vi ønsket å intervjuer unge mennesker som var mer spenningsøkende og risikobelastet enn gjennomsnittet, men som likevel er å forstå som «vanlig» ungdom. Dersom vi hadde trukket et helt uselektert utvalg, fra den vanlige ungdomsbefolkningen, ville de fenomenene vi var interessert i, være sjeldne. Vi ville fått for få relevante fortellinger. Vi valgte en mellomstrategi – nemlig ungdom med et visst nivå av kjennetegn som normalt gir økt risiko for seksuelle overgrep og prostitusjonserfaringer. I tillegg var vi hele tiden opptatt av å avdekke erfaringer og relasjoner som kan fremstå som byttebaserte for *oss*, men som kanskje ikke opplevdes slik av ungdommene selv. Dessuten var vi interessert i enkelterfaringer med prostitusjon som ikke nødvendigvis endte opp i en videre prostitusjonskarriere. Likevel viste det seg at et par av informantene hadde erfaring med å selge sex på «strøket» i Oslo.

Informantene kom fra tre separate utvalg. Vi kaller dem skoleutvalget, sentrumsutvalget og rehabiliteringsutvalget. Det er viktig å skille mellom dem fordi de er selektert på forskjellig grunnlag. De skiller seg alle fra normalbefolkningen, men på høyst ulike måter. Funnene er altså ikke representative for norsk ungdom. Derimot mener vi å ha fått et godt bilde av de gruppene vi faktisk *har* kontaktet og intervjuet. Funnene våre kan nok derfor – med en viss varsomhet – generaliseres til ungdom av den typen vi her beskriver. La oss se litt nærmere på hvert av utvalgene:

Skoleutvalget besto av 15 gutter og jenter i 10. klasse, det vil si 15- og 16-åringer. Disse gikk på en praktisk rettet skole for elever som ikke fant seg til rette i den vanlige offentlige skolen. Grunnene var ofte konsentrasjons- eller atferdsvansker. Dersom vi bruker ruserfaring som mål på risikoatferd ser vi at utvalget skiller seg fra normalbefolkningen ved at flere enn vanlig hadde røykt hasj.¹⁸ Vi kan dermed gå ut fra at utvalget består av relativt

¹⁸ Det var en kraftig økning i illegal rusbruk på 1990-tallet, men likevel peker de fleste datakilder (f.eks. fra SIRUS og Ung i Norge og Ung i Oslo) i retning av at det ikke er mer enn rundt 25 % av Oslo-ungdommene i alderen 15-20 som har brukt hasj, og at estimatene er høyere i den eldste del av dette aldersspennet. Skoleutvalget var altså i alderen 15-16, og en av tre er derfor langt over normalpopulasjonen.

spenningssøkende ungdom. Når det gjelder andre rusmidler, hadde alle unntatt en drukket alkohol, mens bare to hadde brukt amfetamin, kokain eller benzodiazepiner (særlig Rohypnol) for rusformål. Ingen hadde prøvd heroin.

Noen av elevene fra skoleutvalget hadde institusjonserfaring fra ungdomshjem og noen hadde hatt kontakt med barnevernet. Noen få hadde vært innblandet i mer alvorlig kriminalitet, som ran av andre ungdommer og salg av hasj. Når det gjelder familiebakgrunnen var omtrent halvparten fra arbeiderklassebakgrunn og halvparten fra middelklassebakgrunn, basert på opplysningene de ga om foreldrenes jobb. Det var altså stor variasjon på dette punktet.¹⁹

Sentrumsutvalget besto av drøyt 30 ungdommer i tenårene, med et tyngdepunkt av 15–16-åringer. Informantene ble plukket ut ved at de «hang» på steder i området Oslo City, Oslo S og nedre Karl Johan. Noen ble også plukket opp rundt Vaterlandsbroen. Vi prøvde å se etter ungdommer som ikke syntes å ha spesifikke ærend i dette området. Fremgangsmåten var å først presentere oss, dernest å stille noen seleksjonsspørsmål for å se om de passet. Det viktigste utvalgsriteriet var alder, men også bosted og hvor ofte de var i byen. Vi ønsket spredning samtidig som vi ønsket en viss andel informanter som brukte *mye* fritid i sentrum. Intervjuet tok minst en time, og at ungdommene hadde tid til dette fungerte i seg selv som et viktig seleksjonskriterium. Det betydde at bare de som hadde såpass mye tid kunne delta, og dette var jo den typen ungdom vi var ute etter – de som ikke hadde noen spesielle planer med sitt opphold i byen.²⁰ De fleste intervjuene ble foretatt på et lukket rom på Riverside ungdomsklubb, en del ble også gjort på kafé. Alle informantene fikk 200 kroner for å være med.

Sentrumsutvalget var ganske likt skoleutvalget med hensyn til rus-erfaring. Halvparten hadde prøvd hasj og seks hadde tatt Rohypnol eller lignende tabletter. Alle unntatt én hadde drukket alkohol. Det vil si at det var noe mindre hasj og noe mer tabletter blant informantene fra sentrum. Om dette avspeiler en generell tendens i forhold til ungdom som henger i byen er vanskelig å si. Mange av skoleelevene kunne vi nok også ha møtt på i sentrum, og slik sett er disse to utvalgene til dels overlappende. En viktig forskjell er imidlertid at skoleelevene har blitt tatt ut av det ordinære

¹⁹ Sosial klasse ser imidlertid ut til å ha liten sammenheng med ungdoms sexsalg (Pedersen & Hegna 2003, Hegna & Pedersen 2003:56).

²⁰ Fritid brukt i byen er i seg selv en risikofaktor for både vold og prostitusjon (Pedersen & Hegna 2003:140). Vi var interessert i å finne ut hva som trakk ungdommene mot byen og om de hadde opplevd seksuell interesse fra voksne der.

skoleverket, og derfor har opplevd en bestemt seleksjons- og kanskje stempingsprosess. Dette gjelder normalt ikke ungdommene i sentrumsutvalget.

Minoritetsetnisk ungdom er overrepresentert blant sentrumsungdommen. Flertallet av ungdommene som oppholdt seg i området vi rekrutterte fra, hadde ikke-norsk familiebakgrunn. Raskt oppdaget vi at det var nokså subtile grenser mellom ulike deler av byen: De norsketniske ungdommene fra sentrumsutvalget ble rekruttert i beltet fra parken utenfor Domkirken i Karl Johan og nedover gågata. Informantene med ikke-norsk bakgrunn møtte vi på rundt Oslo S/City og ved Vaterlandsbroen. Enkelte norsketniske ungdommer ble også rekruttert i området rundt Oslo S. Intervjuet avdekket imidlertid at de ikke oppholdt seg så ofte i dette området, i motsetning til dem med minoritetsetnisk bakgrunn. Vi delte utvalget i tre like store deler, avhengig av hvor ofte de var i byen. Da fant vi at alle dem som var der nesten hver dag hadde minoritetsetnisk bakgrunn. Tilsvarende hadde alle «turistene» – det vil si de som var i sentrum inntil en gang i måneden – norsk bakgrunn. I mellomkategorien var det en blanding, men også der et flertall av minoritetsetnisk ungdom.

Rehabiliteringsutvalget besto av 15 tidligere rusmisbrukere fra tre forskjellige behandlingskollektiv, i ulike deler av landet. Denne gruppa var eldre enn de to andre, og hadde et aldersspenn fra 16 til 27 år. Alle disse hadde brukt hardere stoffer. Noen av dem hadde hatt et blandingsmisbruk med amfetamin som viktigste stoff, men de fleste hadde brukt heroin. Flertallet hadde også solgt narkotika i mindre skala og drevet med vinningskriminalitet for å finansiere misbruket. Deres familiebakgrunn var svært varierende. En god del beskrev relativt oversiktlige og vanlige omgivelser, men noen beskrev kulde i hjemmet, omsorgssvikt, foreldre som misbrukte rusmidler og også seksuelle overgrep.

Intervjuer med umyndige personer krever spesielle etiske hensyn i forhold til kravet om informert samtykke. Skoleelevene fikk derfor et brev med hjem om undersøkelsens tema og formål i forkant av intervjuet. Elevene ble deretter muntlig informert om undersøkelsen av intervjuerne. Det ble vektlagt at deltakelse var frivillig, at de kunne unnlate å besvare spørsmål og at de kunne velge å avslutte intervjuet underveis. Elevene ga da sitt muntlige samtykke. Samtykke fra foresatte var praktisk vanskelig å gjennomføre for informantene som ble rekruttert i sentrum. Vi fulgte da den samme prosedyren for muntlig samtykke som nettopp beskrevet. I tillegg viste vi identitetskort og ga dem et visittkort med prosjektleders navn og telefonnummer og oppfordret ungdommene til å informere foreldrene og be dem ta kontakt ved eventuelle spørsmål. De fleste informantene fra rehabiliteringsutvalget

var over myndighetsalderen og alle var over 16. Informert samtykke var dermed mindre problematisk. Vi ga dem den samme typen informasjon som de yngre ungdommene, men informerte ikke foresatte.

Feltobservasjon og kortere intervjuer

Et hovedpoeng var å få grep om hvordan vanlige ungdommer forholder seg til det vi regner som belastede sentrumsområder i våre storbyer. Ser vi seksualiserte væremåter? Kan vi observere kunder på jakt etter gutter og jenter? Vi foretok derfor 20 feltobservasjoner i den delen av Oslo sentrum som normalt forbindes med illegal rusbruk og prostitusjon. Dette skulle utfylle den informasjonen vi fikk i intervjuene med sentrumsungdommene. I begynnelsen dekket vi et ganske stort areal, men etter hvert konsentrerte vi oss om området Oslo City, Oslo S, nedre Karl Johan og Vaterlandsparken/ broen. Det var i dette beltet de fleste ungdommene oppholdt seg. Feltarbeidene ga mye informasjon. Noe av informasjonen er inkludert i rapporten, men viktigst var kontekstdata, forståelse som gjorde det lettere å kommunisere med ungdommene og lettere å komme opp med gode spørsmål under intervjuene.

I startfasen forsøkte vi også å gjøre korte intervjuer på gateplan for å finne ut hvor vanlig det var at ungdom hadde blitt tilbudt narkotika eller opplevd seksuell interesse fra voksne i sentrum. Dette oppga vi imidlertid raskt da det viste seg at situasjonen ikke innbød til å dele slik informasjon. Dybdeintervjuene ga oss imidlertid rike data om disse forholdene, hvilket vi tar som et tegn på at disse intervjuene fungerte godt også når det kom til sensitive temaer.

Dybdeintervjuene

Intervjuene varte mellom en og to timer. Alle ble tatt opp elektronisk og transkribert i etterkant. Intervjuene med rehabiliteringsutvalget foregikk i en ledig stue i det kollektivet de bodde. Intervjuene med skoleutvalget ble gjort på et ledig rom på den aktuelle skolen. Intervjuene med sentrumsutvalget ble gjort enten på et rom i Riverside ungdomsklubb eller på kafé. Det var varierende konstellasjoner av intervjuere. I de fleste tilfellene var vi to intervjuere og én informant. I en mindre andel var det én intervjuer og én informant, i ett tilfelle var det to intervjuere og to informanter og i ett to informanter og én intervjuer. Begrunnelsen for å være to intervjuere var at vi da ville få større mulighet for diskusjon og felles tolkning i etterkant, noe vi

også har opplevd som fruktbart. En innvending kan være at en slik situasjon – med to voksne og én ungdom – kan tenkes å virke truende. Vi var derfor spent på hva dette ville gjøre med stemningen under intervjuene, spesielt fordi vi snakket om sensitive temaer. Men vi fikk sjelden følelsen av at ungdommene ble nervøse av vår tilstedeværelse. Tvert i mot ble det ofte lettere å komme med morsomme replikker for å løse opp situasjonen når vi var to intervjuere. Vi erfarte dessuten at vi fikk rikere data av disse intervjuene, fordi vi også var to om å komme med konkretiserende oppfølgingsspørsmål. Vi passet imidlertid på at det alltid var en kvinnelig intervjuer med når vi snakket med jenter. I de tilfellene en av intervjuerne fikk bedre kontakt med informanten enn den andre, tilpasset vi egen aktivitet i intervjuet i forhold til det. I de fleste intervjuene synes vi at ungdommene viste oss åpenhet og mye tillit.

Likevel bør en være klar over at intervjusituasjonen kan minne om andre situasjoner som enkelte av informantene er kjent med, fra f.eks. skole og behandlingsapparat, og at dette kan prege samtalen. En gang vi rekrutterte informanter ved Akerselva var guttene for eksempel svært nøye med å spørre om vi var fra politiet. De hadde sannsynligvis blitt kontaktet av sivilt politi på en lignende måte tidligere og var dermed mistenksomme. Dette var et selvfølgelig et inntrykk vi forsøkte å unngå. En annen informant sa at situasjonen minnet ham om «miljøteam». Dette var en bedre assosiasjon for vår del. Siden kvalitative data skapes relasjonelt vil informasjonen alltid farges av hvordan denne relasjonen fungerer. Noen begrensninger ble vi spesielt bevisst på, og de vil vi peke på her.

Begrensninger ved intervjudata

To ganger intervjuet vi vennepar, hver for seg, og opplevde at den intervjuedes venn fortalte ting om informanten som informanten ikke selv hadde fortalt. I begge tilfellene fikk vi på den måten «gratis» et eksperiment som viste noe om problemene ved intervjudatas validitet. I det første eksemplet beskrev noen jenter hvordan de strippet og overførte det på webkamera. Hovedpersonen fortalte at hun bare hadde strippet ned til bh'en. Venninnen fortalte at hun også hadde tatt av seg undertøy. Antakelig var den siste fortellingen sann. I et annet intervju av to gutter som var venner skjulte den ene informanten at han hadde blitt utsatt for en pågående seksuell tilnærming fra en fremmed voksen person. Han fikk flere muligheter til å fortelle om dette, men unngikk det. Det *kan* selvsagt tenkes at den første informanten rett og slett hadde glemt denne episoden. Men vi bedømmer det som

lite sannsynlig – de hadde nemlig kretset rundt den mye i ettertid. De hadde snakket «veldig mye om det».

Hvorfor fortalte da ikke informanten dette? For det første kan det ha med personlige egenskaper å gjøre. Noen er mer reserverte enn andre og har større motforestillinger mot å fortelle om seg selv. Denne gutten virket temmelig sjenert. Vi opplevde imidlertid at flere tilsynelatende åpne informanter snakket en del om erfaringer de mente var gjort av venner og bekjente. Det kan rimeligvis være flauere å snakke om seg selv, spesielt når spørsmålene er sensitive. Da kan det være lettere å fortelle om andres erfaringer enn egne. Noen ganger hadde vi på følelsen at sensitive fortellinger ble tillagt venner, mens de i realiteten var gjort av informanten selv. Svarene kan imidlertid også være tegn på at informantene ville være hjelpsom og imøtekommende. Flere ønsket nok å gi oss informasjon selv om de ikke hadde egne erfaringer å bidra med. Gjennomgående har vi derfor lagt lite vekt på andrehåndsfortellinger. Det er informantens egen stemme vi har lett etter. Over tid mener vi å ha opparbeidet økt kompetanse på å fange opp det som synes å være reelle erfaringer og det som kan mistenkes for å være bløff, skryt eller «urbane legender» – som en selvsagt finner rikt av, blant den type ungdom vi har snakket med. I de tilfellene vi likevel har funnet det hensiktsmessig å belyse andrehåndsfortellinger vil dette fremgå i teksten.

Det er alltid et element av selvpresentasjon i et intervju. De fleste ønsker å fremstille seg selv på en måte som er i tråd med egne idealer og for eksempel konvensjoner for maskulin eller feminin kjønnsrolleidentifikasjon. I det siste eksemplet vi siterte var begge intervjuerne menn. Dette kan ha styrket ønsket om ikke å fortelle om hendelser som kunne tenkes å bli assosiert til «homofili». En rekke studier viser at gutter flest opplever dette som lite forenlig med en maskulin kjønnsrolle (se f.eks. Pedersen & Kristiansen 2003, Bech 2004). Dessuten er det verd å merke seg at vi i dette arbeidet kretser rundt det vi kan forstå som erfaringer som assosieres med termer som «offer». Offerroller er mindre beskrevet og akseptert for menn enn for kvinner. Gutter og menn har derfor i mindre grad språk og skript å trekke på i en slik situasjon. Vi har opplevd at dette har preget samtalene med gutter og menn. Underrapportering av visse erfaringer kan dermed anta et systematisk mønster, f.eks. etter kjønn. Dette vil vi komme tilbake til, spesielt i forbindelse med temaene seksuelt press og seksuell trakassering.

Ofte bruker vi ordet «fortellinger» om ungdommenes utsagn. I dette ordet ligger det en refleksjon over hva slags data intervjuer faktisk gir. Intervjudata gir ikke tilgang til «rene» erfaringer eller hendelser, men om

ungdommenes fortolkede virkelighet – som igjen er fortolket av oss. Andre ganger skriver vi likevel om forekomster, av enkelhetshensyn. Informasjonen er selvfølgelig fortsatt produkt av en dobbel hermeneutikk. Det vil si at informantenes fremstillinger er deres fortolkning av en hendelse, som så igjen bli fortolket og videreformidlet av oss.

Oppsummering

Datagrunnlaget består av rundt 60 inngående kvalitative intervjuer med unge mennesker med ulik grad av risikoatferd og sårbarhet. Utvalgene ble imidlertid *ikke* selektert ut fra erfaringer med prostitusjon, seksuelle overgrep eller andre nærliggende forhold. Snarere trakk vi ungdommene ut fra andre sider ved deres livssituasjon som vi – fra tidligere forskning – vet at assosieres med prostitusjon, survival sex og seksuelle overgrep. Noen av informantene hadde hatt alvorlige rusproblemer. Andre hadde opplevd vanskeligheter i og til slutt falt ut av det ordinære skolesystemet. Mens en siste gruppe vanket i den delen av Oslo sentrum som gjerne assosieres med rus og prostitusjon. Vi intervjuet ungdommene med basis i en semistrukturert guide. Det er begrensninger ved denne metoden som ved alle andre, først og fremst når det gjelder svar på sensitive temaer – stigmatisert atferd kan ha blitt underkommunisert. Likevel vil vi bedømme datamaterialet som sterkt. Antallet informanter er stort og vi fikk mye og inngående informasjon fra den enkelte. I tillegg har vi fått atskillig kunnskap om kontekst. Funnene kan nok dermed, med visse forbehold, generaliseres til ungdom av en type og som ofte ferdes i situasjoner som minner om dem vi her har beskrevet. Men funnene gir *ikke* et godt bilde av oppvekstforholdene til vanlig norsk ungdom.

4 Mobil, internett og sex i endring

I nyere sosiologi har en hyppig sett påstanden om at våre intime liv og vår seksualitet er i endring. Alt tyder på at disse endringene går raskere enn tidligere. Introduksjonen av ny informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT) kan ha hatt effekt på enkelte av disse endringene. IKT er ikke noe nytt for dagens tenåringer, men en integrert del av deres hverdag og kommunikasjon seg imellom. Hvordan utspiller deres seksualitet seg gjennom de nye mediene? I dette kapitlet vil vi først trekke noen av de overordnede linjene. I de to kapitlene som følger ser vi mer inngående på problemer og nye typer risiko som melder seg.²¹

Intime relasjoner i forandring

IKT har blitt en helt sentral del av ungdoms hverdag. Teknologien har blitt billigere, mer avansert og tjenestene flere og lettere tilgjengelige (Pedersen 2005). Sms og msn er i dag en selvfølgelig måte å snakke med venner på. Mange deltar også på chat, der man både kan kommunisere med kjente og fremmede. Mobil- og internettbruk er en viktig del av ungdommens hverdagsliv, og vi vil derfor vie temaet stor plass. Først vil vi beskrive generelle endringer i samhandling ungdom i mellom, spesielt knyttet til flørt og seksualitet. Hva betyr innføringen av IKT? I neste kapittel ser vi på nye typer risiko, men også på kompetansen ungdom opparbeider seg for å kunne beskytte seg mot disse. Til sist vil vi se på bytterelasjoner inngått på nettet.

Den største undersøkelsen på barn og ungdoms bruk av internett så langt kalles SAFT (Safety and awareness for teens). Dette er en surveyundersøkelse med et utvalg på over 8000 foreldre og barn mellom ni og seksten år, fra hele fem land.²² Det er imidlertid viktig å huske at respondentene inkluderer barn og ikke bare tenåringer. Derfor vil ikke tallene fra SAFT være direkte overførbare til den gruppen vi er opptatt av. Et av de mest interessante funnene fra SAFT var at foresatte er naive i forhold til

²¹ I dette kapitlet baserer vi oss på data fra skole- og sentrumsutvalget. Fordi informantene fra rehabiliteringsutvalget var eldre, var dette temaet lite aktuelt for dem.

²² I tilknytning til SAFT er det dessuten opprettet en praktisk rettet internettportal med blant annet råd for sikker bruk av nettet (www.saftonline.org og www.saftonline.no). Her er også forskningsresultatene publisert.

barnas nettbruk. De følger lite med. Dette betyr at nettet i stor grad forblir en privatsfære for ungdom. En fordel kan være at internett på denne måten kan bli en grei kanal for ungdom som trenger informasjon om seksualitet. Klara-klok.no er et godt eksempel. Det er en interaktiv nettside der fagpersonell gir svar på ungdoms spørsmål om bl.a. seksualitet, som har fått stor popularitet (se Braaten 2004). Internett senker terskelen for å stille pinlige spørsmål, og dette oppleves i stor grad som positivt. Men vil denne teknologien også senke terskelen for «virkelig» seksuell samhandling? Hvilke mekanismer spiller i så fall inn? Dette peker mot et større spørsmål ofte stilt i forhold til nettet: Hva er sammenhengen mellom den såkalte online-virkeligheten og det som skjer offline? Glir de to over i hverandre, eller er det liten gjensidig påvirkning? Ungdoms kommunikasjon skjer også via bilder, og vi vil også se på hvordan ungdoms seksualitet kommer til uttrykk visuelt på internett, webkamera og mms (bilder som sendes via mobiltelefon). Hvorfor velger for eksempel en del ungdommer å legge ut bilder av seg selv i undertøy?

Snakk: sms, msn og chat

Først en kort innføring i de vanligste IKT-baserte kommunikasjonsformene. *Sms* er tekstmeldinger sendt over mobiltelefon, mens *chat* foregår på forskjellige internettportaler. På chat lager hver enkelt et kallenavn som de logger seg inn på. Alle som er med på chatten kan se dette navnet, men en vet ikke hvem som gjemmer seg bak. Mange portaler tilbyr private chatrom der man kan fortsette samtalen med en av de andre. Da ser ingen andre hva man skriver. *Msn* er en form for chat der en oppretter en egen liste over personer en ønsker å chatte med. Hver bruker har dermed sin liste over hvem som har deres msn-adresse. Dersom uvedkommende skulle få tilgang til adressen, eller dersom de selv har gitt den til noen de ikke lenger vil ha kontakt med, kan de stenge dem ute fra listen, ved å klikke på «blokker». Msn gir dermed brukerne mulighet for stor grad av kontroll over hvem de er i kontakt med.

Det er blitt stilt spørsmålstegn ved om nettkommunikasjon vil kunne gå på bekostning av kontakt ansikt til ansikt. En av de få studiene som er gjennomført peker i motsatt retning for yngre ungdommer: Det synes å være en positiv sammenheng mellom chatting og antall kvelder tilbrakt med venner. Chatting ser altså ut til å supplere annen kontakt. Blant gutter i siste del av tenårene var det derimot en negativ sammenheng mellom hyppig chatting og sosial kontakt (Torgersen 2004:50, 77). Chatting ser også ofte ut til å gå sammen med mer drikking, samt depressive trekk. Storbrukere av

sms var også mer seksuelt erfarne (ibid.). Mer konkret er det en sterk sammenheng mellom aktivitet på mobiltelefonen (sms og samtaler) og samleiedebutalder. De mest mobilaktive blir mye tidligere seksuelt aktive. Effekten vedvarer selv når det kontrolleres for andre faktorer vi vet er knyttet til lav samleiedebutalder, som høy sosialitet, festing og rusbruk (Pedersen 2004). Storbrukere av IKT skiller seg altså ut fra andre på enkelte områder, også det seksuelle. Dette kan komme av at utadventt ungdom bruker forskjellige kanaler for å oppnå sosial kontakt. I vårt materiale ser vi imidlertid også spor av mer direkte mekanismer: Sms, msn og chat åpner for større nettverk og gjør det enklere å etablere nye bekjenskaper og også kjæresteforhold. I noen tilfeller åpner det også for en mer eksplisitt kommunikasjonsform om erotiske temaer og seksualitet.

Større nettverk

Alle vi intervjuet hadde mobiltelefon og alle sendte sms daglig, så sant de hadde penger på kontantkortet. Når det gjelder pc, brukte ungdommene i vårt intervjumateriale (skole- og byutvalget) mest tid på msn. Typisk ble chatting opplevd som morsomt en stund når ungdommene var i tretten-årsalderen, men de gikk fort lei av det. Også andre studier viser samme mønster (Bjørnstad og Ellingsen 2002, Smette 2004, Pedersen 2004, Bergerud 2004). Mesteparten av kommunikasjonen foregikk med andre ord mellom kjente. Men ungdommene formidlet også msn-adresser seg imellom slik at de ble kjent med venners venner på denne måten. De kunne da forbli nettvenner og vite mye om hverandre uten noen gang å møtes, eller de kunne utveksle telefonnummer, ta kontakt på telefon og eventuelt møtes – gjerne sammen med vennene som var mellomledd i første omgang.

Avstanden på nettet skaper nye omgangsformer; terskelen for å ta kontakt senkes. Ungdommene ga uttrykk for at det var lettere å ringe enn å ta kontakt ansikt til ansikt, og at det var lettere å sende sms eller «snakke» på msn enn å ringe. En jente sa hun var glad hun kunne «gjemme» seg bak telefonen når hun skulle kontakte gutter. Teknologien skjuler rødming og stamming. Dessuten er det kanskje lettere å takle en skriftlig avvisning? Som en annen jente sa: «Hvis du får en melding du ikke liker, kan du bare slette den». Dette tyder på at det IKT-medierte og det «virkelige» livet arter seg noe ulikt. Dette var imidlertid en uvanlig oppfatning.

De fleste opplevde mobil- og msn-flørt som viktig, og det fikk i høyeste grad «virkelige» konsekvenser for mange. Mobilen og pc'en gjorde det

f.eks. mulig å etablere og opprettholde et stort nettverk av venner og bekjente. Ofte skjedde det effektivt og målrettet, som i denne fortellingen:

For ganske mange måneder siden så så jeg en ganske kjekk gutt på Oslo S, han skulle ta toget. Også gikk han inn på Mysentoget, men jeg visste jo ikke hvor han skulle, så jeg bare løp inn på toget og ga han en lapp med telefonnummeret mitt, så etter det så har vi sendt masse sms'er og vært på msn og snakket masse på telefon og sånn. Også skal vi møtes, faktisk, om en uke eller noe sånt, så det synes jeg blir litt morsomt (humrer).

Og det er en fyr du ikke hadde sett før, altså?

Ja, jeg tenkte bare jeg kan ikke la han gå fra meg, fordi hvis han syntes jeg var fin, liksom, så ville jeg at han skulle ha nummeret mitt!

Jenta tok personlig kontakt, og mobilen fungerte ikke som noe å gjemme seg bak i dette tilfellet, mer som et effektivt verktøy. To minutter på toget ville ikke vært nok til å bli kjent eller tilstrekkelig til å holde kontakt. De to hadde snakket på telefonen i ettertid og planlagt å møtes. Mobilen gjorde det mulig. Flere fortalte om slikt. Fortellingene viser hvordan mobil og msn gjør det mulig å etablere og opprettholde store sosiale nettverk. Det er åpenbart at en del ungdommer bruker denne muligheten.

Flørt, nettsex, samleie

Også innholdet i ungdommenes kommunikasjon preges av avstanden mediene gir. Mange fortalte om hvordan tonen kunne bli mer flørtete og seksuelt ladet. For noen ser det ut til at denne tonen er forbeholdt nettet. For andre tas den med videre når en møtes ansikt til ansikt. En jente på 15 ga uttrykk for det første:

Men omgangsformer når dere chatter, er den forskjellig fra å snakke?

Vi ser hverandre ikke når vi chatter så jeg blir kanskje litt mer frampå da [...]. Altså, jeg er meg selv, jeg sier det jeg mener, jeg holder det ikke skjult.

Klarer du å fortelle sånn hva dere kan si da?

Nei, altså, det blir sånn grov flørting, da, egentlig. Som vi vet aldri kommer til å skje. Det blir sånn der... at hvis han sier sånn «ja, stakkars meg, jeg må sove alene i den store senga mi», så kan jeg si, «jeg kan komme og være med deg» et eller annet sånn, masse sånt. Også blir det bare en flørt ut av det [...]. Siden vi er så sjenerte begge to, så blir det ikke noe sånn kos og klem i virkeligheten, da blir det bare å se på hverandre og smile og titte bort. Mens på msn kan du sende kos og kyss, vi sender det hele tiden.

Tekstutdraget kan tyde på at det som skjer på msn forblir der; at det er et annet univers med andre normer og lavere terskler for intimitet. I det tilfellet vi beskrev her, så vi ingen konkrete konsekvenser av nettflørtingen. På msn sendte de klemmer og sov i sammen seng, men begge visste at det bare var «på liksom». For disse to ble ikke tersklene flyttet i ansikt-til-ansikt-situasjoner. Jenta brukte ikke sterkere uttrykk enn å «være med deg», en ganske diskret måte å uttrykke noe mer på. Hun pleide heller ikke å bruke sterkere uttrykk. Grunnen var at hun var redd gutten ville mislike det og logge seg av. Likevel setter kanskje kommunikasjonen spor. Kanskje ble begge litt sikrere på at den andre likte ham eller henne, til neste gang de traff hverandre. Om ikke kommunikasjonen manifesterte seg i et endret forhold mellom gutten og jenta når de møttes, var det likevel klart at den betydde mye for jenta emosjonelt. Hver gang hun logget seg på håpet hun at han ville være der. Chatten var nok i seg selv – det var ikke viktig for henne at de elektroniske kyskene skulle føre til ekte kyss.

Det er dessuten verd å merke seg at ungdommene tar med seg sitt generelle erfaringsgrunnlag på nettet. Som vi så brukte jenta og gutten over – som begge syntes sjenerte – relativt diskrete ord, også på nettet. På samme måten vil seksuelt uerfaren ungdom vanskelig kunne snakke detaljert om seksuelle handlinger de aldri har vært med på. En av guttene vi snakket med fortalte at han hadde forsøkt å ha nettsex, men at han ikke hadde fått det til, rett og slett fordi han ikke visste hva han skulle si:

Kan du fortelle om nettsex? Hvordan er det det fungerer egentlig?

Jeg vet ikke. Du driver å... sier hva du gjør og sånn... hva jeg er kledd i og sånn.

Er det litt sånn onanering og sånne ting eller?

Ja, vi skriver ja... «jeg drar kukken min» og sånn. Jeg er dårlig da (begge ler).

Hva sier jenta da, hvis du sier det?

Jeg vet ikke jeg... Jeg greier ikke å få det til å gå liksom... nettsex.

Hvor mange ganger har du prøvd på det?

En gang. Jeg har ikke villet mer, for jeg dummet meg ut.

Kan du fortelle litt mer om hva som skjedde?

Nei, det skjedde ikke mye. Nei ... (begge ler). Nå ble jeg flau, ass.

Men det var liksom de som begynte. Så skrev de at de tok på seg selv og sånn?

Ja, og at de tok på meg og... jeg visste ikke hva jeg skulle si, ass.

Men tok du på deg selv samtidig eller? Ble du litt kåt av det?

Ja, men jeg gjorde ikke noe.

Du runket ikke?

Nei.

Hvordan avsluttet dere da?

«Nei, jeg er dårlig. Jeg gir meg.»

Fortellingen er interessant fordi den peker på begrensningene som ligger i kommunikasjon man har svake forutsetninger for. Det er vanskelig «å være en annen» på nettet. Det er også vanskelig å pretendere og ha erfaringer og kunnskap man ikke har. Selv om chatten forandrer omgangsformen på noen måter, beholder ungdommene sin egen stemme. De tar med seg sine erotiske, emosjonelle og kroppslige erfaringer også der (se også Sommer 2003). Internett er dermed ikke noe radikalt «annet», men et kommunikasjonsverktøy med nye forutsetninger. Det er med andre ord vanskelig å bruke nettet til handlinger man i realiteten har et fjernt forhold til.

Det samme er beskrevet i en studie av kvinner som arbeider på såkalte sextelefoner (Flowers 1998). Formålet med slike telefoner er å hisse opp menn gjennom å simulere nærvær med erotisk undertone. Studien viste at kvinnene skapte seg en «personae» som de brukte i arbeidet. Hun kunne hete «Tiffany» eller «Corvette» og ble gitt sexy kjennetegn, som «store bryster», «rødt hår», «sensuelle lepper». «Selvet» referer i denne studien til «den reelle personen», men det slående var *nærheten* mellom personae og selv: Det viste seg at alle kvinnene brukte erfaringer fra eget liv som grunnlag for de fortellingene de trakk mennene inn i. De tok utgangspunkt i egen biografi, i opplevelser de selv hadde hatt. Ellers virket de ikke troverdige. Det var alltid et sentralt element av *selv* i den virksomme *personae*. Det samme er slående med all nettchat.

Nettet kan også være et sted ungdom kan ta initiativ til sex. Et kjæreste-par på 15 hadde sin samleiedebut i etterkant av chatting på msn. Gutten fortalte om det slik:

Begge to satt på pc'en, så begynte vi å chatte på msn. Så sa hun «kom hit» og så «ta med gummi». Hun var alene hjemme, da. Så bare dro hun meg inn på rommet, da. Så ble det sånn.

Selvfølgelig kan det tenkes at de ville hatt sex på det samme tidspunktet også om de hadde vært i samme rom. Men det kan like godt tenkes at dette

ble fremskyndet fordi det var lettere å ta initiativ på msn. I ettertid hadde denne gutten en god opplevelse av debuten og måten det startet på.

Vi hørte imidlertid også eksempler på at seksuelt ladet flørting på msn og sms kunne tolkes som mer forpliktende og alvorlig enn det var tenkt. Dette kunne sette ungdommene i en vanskelig situasjon. En jente beskrev det på denne måten:

Hvordan var det han presset deg? Husker du det?

Jeg har alltid vært veldig flørtete når jeg har skrevet meldinger og sånn. Gutter har kanskje tatt det som sexmeldinger. Det var sikkert sånn det begynte, med roting og sånn...

Hva har du skrevet da, typisk?

Jeg husker ikke... jeg koder veldig mye om sex, det gjør jeg [...]. Sånn «har du fått deg noe? Hahaha», og... «var det godt?» og... det er sånne standardting man kan spørre om. Så jeg husker ikke. Sikkert sånn... hvis han skrev «har du lyst til å komme hit så skal du få kos», «ja, selvfølgelig kommer jeg». Sånne ting skrev jeg.

Og da kan du være mer vågal på sms?

Ja.

Enn vanlig... når du snakker?

Ja.

Denne jenta hadde følt seg presset til samleie med en gutt hun hadde sexpratet med på sms. Hun ville, som vi ser, vært mindre frempå i en samtale ansikt til ansikt. Om det var gutten som presset eller om hun selv følte at hun hadde «lovt» noe ved å være pågående er uklart. Men det var nok elementer av det siste. Kanskje følte også gutten at han måtte stille opp etter det han selv hadde sagt?

Vi har sett at samleiedebutalderen er assosiert med aktivitet på mobiltelefon (Pedersen 2004). Mekanismene som virker inn kan spores i materialet vi har presentert her: Mobil, msn og chat øker omfanget av ungdoms sosiale nettverk (kontaktetablering og opprettholdelse), det senker terskelen for å ta kontakt og å vise interesse, det senker også terskelen for å snakke om sex. Det er verdt å merke seg at mange av mekanismene oppleves som positive av ungdommene selv. Det er liten tvil om at dette kan være nyttige og hensiktsmessige måter å kommunisere mellom jevnaldrende – ikke minst for de mest sjenerte.

Skjuler det seg også farer her? Mest slående i våre data var det nok at slik kommunikasjonen kunne skape en opplevd forpliktelse av å måtte følge

opp nettprat – som ikke var alvorlig ment – med handling. Den samme mekanismen som gjør det lettere å flørte på nettet, gjør det også vanskeligere å lese den andres intensjoner. Fravær av kroppsspråk skaper rom for misforståelser. Dersom slike presserfaringer i etterkant av IKT-basert kommunikasjon er utbredt er dette bekymringsfullt. Det er viktig at ungdom lærer å sette egne grenser – både på nettet og utenfor. Kanskje kan noen oppleve at det blir vanskeligere å fastholde slike grenser *offline*, dersom de er lekt med *online*.

Kjærester på nettet

Våre data peker i retning av to hovedtyper nettbrukere: For den store majoriteten foregår chattingen som et supplement til samhandling ansikt til ansikt. Men det finnes også en mindre gruppe hvor nettvennene spiller viktigst rolle og fungerer som primær sosial kontakt. Vi vil nå presentere utdrag fra et intervju med en informant vi mener tilhørte den siste typen. Han var 16 år og pålogget msn stort sett hele dagen – på laptop i skoletiden og på en stasjonær pc fra han kom hjem og til han la seg om kvelden. Gutten hadde få venner utenfor nettet. Han hadde imidlertid hatt flere kjærester på nettet. Dramatikken i livet hans foregikk der. Slik beskrev han starten på et kjæresteforhold:

Kan du fortelle om hvordan du ble kjent med henne?

Det er vel internett alt sammen, egentlig.

Hvis du prøver å beskrive detaljene da du ble kjent med henne. Vi kommer til å snakke litt mer om pc-er etterpå, men hvis du bare beskriver relasjonen nå?

Hva mener du?

Hvordan du ble kjent med henne, hva var det som skjedde og sånn?

Nei, altså... Vi bare snakket sammen og ble mer og mer interesserte. Det var ikke noe mer enn det.

Men så traff du henne i det virkelige liv også, da?

Ja, akkurat med henne. Hun traff jeg etter at det ble slutt. Men jeg har truffet henne.

Under intervjuet kunne det tidvis være vanskelig å vite hvor opplevelsene hadde funnet sted, fordi nettet vevet seg inn i livet hans på en helt grunnleggende måte. I intervjuutdraget ovenfor ser vi at vi selv – intervjuerne – ikke hang helt med på at kjæresteforholdet kun fant sted på nettet, til tross

for at han sa dette eksplisitt. Vi tok altså for gitt at fysisk nærhet var et nødvendig element i et kjæresteforhold. Gutten så forvirringen og forklarte hvordan det hele fungerte:

Dere var kjærester, men det var mer online altså?

Ja, men det kan liksom være noe det. Vi snakka mye på telefonen og sånn [...]. Det er mange som blir litt sånn «nei det går liksom ikke an, for du har ikke truffet personen». For man kan liksom ikke *snakke* over internett. At det blir liksom som å skrive brev til en person. Det blir jo liksom ikke det i det hele tatt. For du snakker jo sånn, som om du skulle ha snakka med en person. *Du* sier en ting og *den* sier en ting og så... Så det blir liksom noe helt annet.

Det du sier er at det er en samtale som om den skulle foregå sånn som vi sitter og snakker nå?

Ja, og når du holder på med det en stund, du kan imitere kroppsspråk og sånn, så blir det noe du bruker hele tiden.

På hvilken måte bruker du kroppsspråk da?

Ja, altså du har smileys for eksempel. Bare sånne småting. Hvis du veit åssen du skal bruke... Du kan bare si hva du gjør. Det høres veldig rart ut, men når du har brukt det en del så blir det helt naturlig.

Mangelen på fysisk kontakt var tilsynelatende det eneste som skilte hans fortelling om kjæresteforhold fra mer vanlige fortellinger. De andre elementene i fortellingen var velkjente. De møttes, de snakket sammen, likte hverandre og etter hvert ble de «sammen». Men hva gjorde de? De kommuniserte mye gjennom språk, antakelig mye mer enn kjærester flest. På hverdager snakket de vanligvis mellom tre og fire timer, i helgene opp til tolv timer. De så hverandre på webkamera. De ble glad i hverandre. Så begynte forholdet å bli mer hakkete. De kranglet mer og mer, og etter et halvt år gjorde han det slutt: «Hun kunne bli irritert på noe *jeg* gjorde og så kunne jeg bli irritert på noe *hun* gjorde. Så dro hun plutselig opp alle mulige andre ting som hun var irritert på og så...» Kranglingen minnet om den som kan oppstå i andre forhold.

Hva konstituerte relasjonen som «et kjæresteforhold», når de ikke traff hverandre fysisk? Slik vi opplevde det, var det (i) varigheten og hyppigheten i kommunikasjonen og (ii) gjensidige følelser overfor den andre. Kjærtegn og fysisk nærhet mente vår informant at ikke fungerte så bra på nettet, selv om kjæresten hans var ivrig til å sende kyss over skjermen. Andre ungdommer hadde andre opplevelser og flere fortalte at de kunne prate mer grovt og seksuelt direkte på nettet enn ellers. Denne gutten fulgte imidlertid de samme normene for kommunikasjon som gjaldt ellers. Kanskje betydde

nettet mer for ham? Kanskje la han begrensninger på seg fordi de relasjonene han hadde på nettet var dype og stabile? Vi tror det. Vi tror at det for ham – og enkelte andre – *ikke* blir et frirom der de kunne tillate seg helt andre ting enn ellers. Dess viktigere nettet blir, dess mer effektive blir de sanksjonene som kan iverksettes. For noen kan nettet fungere som et tillegg til vanlig sosialt liv. Derfor kan det anta en annen karakter enn annen samhandling. Derimot blir det for andre en svært viktig – kanskje *den* viktigste – sosiale arenaen. Dermed kommer kanskje de samme normene som ellers i større grad til å gjelde.

På tvers av generasjoner

Det har slått oss at det i flere intervjuer viste seg at ungdom hadde relativt dyp innsikt i foreldrenes kjærlighetsliv. Spesielt gjaldt dette i situasjoner der mor og far ikke bodde sammen og det var en viss gjennomstrømning av kjæresten i hjemmet. Foreldre syntes å involvere barna i sitt privatliv, enten indirekte ved at ungdommene ser hva som skjer eller direkte ved å betro seg til dem. I en del tilfeller kunne foreldre-barn-relasjonen hente elementer fra av venninneforhold eller kameratskap. Åpenhet rundt nye partnere kunne oppleves som noe positivt av barna. Det kunne imidlertid også oppleves som belastende. Ungdommene ønsket ikke nødvendigvis å blandes inn i foreldrenes forskjellige affærer, og de ønsket heller ikke alltid at foreldrene skulle blande seg for mye i deres. Også en del foreldre var aktive på nettet. Internett skaper derfor nye forutsetninger for kontakt på tvers av generasjoner, også innen familien. I ett tilfelle så vi at internett spilte en spesiell rolle i samspillet mellom mor og datter. Dette peker på noe vi mener kan være viktig og nytt, og derfor presenterer vi et større utdrag av fortellingen. Den handler om en mor som fikk kontakt med yngre mannlige partnere gjennom ulike IKT-kanaler. Det viste seg at disse mennene skulle komme til å vise datteren like mye oppmerksomhet som moren. Jenta som fortalte om dette var 15 år og moren i slutten av trettiårene.

Kjenner du noen andre som har møtt noen gjennom nettet, eller?

Ja, mamma (...). Først så lagde hun seg profil på «spraydate»²³. Også fikk hun kontakt med en på 28 år, da. Det syntes jeg var veldig ungt, men ja.

²³ «Spraydate» er en av de største norske kanalene for kontaktformidling på internett. Profilene der fungerer på mange måter som tradisjonelle kontaktannonser, men med mulighet for interaktivitet mellom deltakerne. Deltakerne kan også møtes på tilknyttede chatterom.

Også kom han hjem til oss en uke, altså. Også ble han interessert i meg, og da sa jeg fy, faen, han får bare dra hjem, altså, det gidder jeg ikke.

Hvordan merka du det?

Nei, han sa det til mamma.

Han sa det til moren din?

Ja. Også sa jeg til mamma fy faen, han får bare dra hjem, det her gidder jeg ikke. For jeg var ikke hjemme den uka, heller. Jeg ville ikke være hjemme hvis han var der.

Hvorfor ville du ikke det?

Jeg syntes han var ekkel, jeg, fra første stund, så da ville jeg ikke være hjemme.

Hva sa moren din til deg? Hvordan sa hun det?

Nei, det var fordi vi snakket om hvordan det skulle gå videre og sånn, også hadde han sagt «nei, jeg tror jeg skal prøve meg på datteren din istedenfor» og sånn. Og mamma bare «jeg tror ikke du klarer det, men vær så god hvis du vil det!» Og han bare «Nei, men hun sier ikke nei». «Jo, dattera mi er jente med bein i nesa hun, altså! Hvis du klarer det skal du få gullmedalje!» Og han «nei, det går bra». Og hun bare «vet du hva, jeg er sikker på at dattera mi er den eneste som er jomfru i hele klassen sin». Også hadde han sagt «nei, det tror jeg ikke noe på», også hadde de snakka mye sånn også fikk jeg inntrykk av at han hadde kalt meg hore, da. Og da bare... hva tror han? At jeg bare hopper rundt med alle jeg kommer over, ikke sant? Og da bare sa jeg at jeg kommer ikke hjem før du har sendt han hjem. Han kom helt fra [sted langt unna] da. Stakkars gutt.

Men han var litt hjemme hos dere mens du var der, altså?

Ja, jeg måtte jo møte han, jeg var jo nysgjerrig, da. Men når jeg så han så nei. Også dro jeg på skolen også dro jeg et annet sted rett etter skolen, så da var jeg borte hele tiden mens han var der.

Ja. Så han bodde hjemme hos dere, altså.

Men fulgte du med når moren din snakket på «spray»?

Ja, da bare lo jeg og tenkte stakkars deg. Også sa jeg «du synker nå like langt som fjortisene på min alder, men hvis du vil det så vær så god!» Også fikk hun kontakt med en til, da, på nitten, og da bare tenkte jeg herregud, det kan ikke utvikle seg sånn, liksom.

Og de møttes også, altså?

Ja, de møttes en gang, men hun bare... Han var så stakkarslig, ikke sant. Også tenkte jeg at det her blir for dumt, også prøvde jeg å gå litt sammen med han og, da, for at mamma kanskje skulle slutte. Også

trodde han at vi skulle gifte oss, og jeg fikk jo panikk! Hva slags verden er det du lever i?! Også spurte han om jeg ville bli tante til barna til broren og jeg bare... jeg tror ikke vi skal prate så mye mer, sa jeg bare. Også kutta jeg ut han, også sa jeg det til mamma, også kutt hun ut han og, også sa vi bare at vi hadde fått oss typer begge to og at vi ikke var interessert. Det var jo slemt, så klart, men.

Fortellingen viser at mor og datter hadde et forhold som åpnet for at de to kunne diskutere og konspirere om partnere seg i mellom og at de samme mennene var aktuelle for dem begge. Moren syntes å være den aktive parten i den forbindelse. Tilsynelatende sidestilte hun sin egen og datterens seksuelle liv, til tross for at datteren bare var 15, og – som moren visste – ikke hadde noe seksuell erfaring. Som vi så møtte moren to forskjellige menn, en på 28 og en på 19. Begge var en del eldre enn datteren, men viste likevel interesse for henne, noe de erkjente overfor moren. Moren på sin side, så ut til å ta «konkurransen» med godt humør, uten å tenke på at deres interesse kunne skape ubehag for datteren. Tvert imot så hun ut til å stole på datterens kompetanse på å avvise eventuelle fremstøt fra deres side. Fortellingen snur opp ned på mange konvensjoner når det gjelder alder, kjønn og familierelasjoner og tegner slik et ekstrembilde av strukturløsheten på nettet. Fortellingen var helt klart uvanlig, men unik var den nok ikke.

Blant foreldre flest er det nok imidlertid bekymring for ungdoms seksuelle uttrykksmåte på nettet. Vi vil nå gå over til å se på en populær – og utskjelt – internettside.

Deiligst.no – bekreftelse og usikkerhet

«Deiligst.no», «deilig.no», «penest.no» og «hotnot.no» er interaktive nettsider hvor ungdom kan legge ut bilder av seg selv, konkurrere om poeng fra andre påloggede og også etablere kontakt med andre medlemmer. Bildene er viktigst, og de legges inn under forskjellige kategorier: kjæledyr, biler og tatoveringer eller gutte- og jentekropp. På bildene ser vi bare mager, pupper i små bh-er og rumpe – gjerne i trange jeans, men ofte også i minimal stringtruse. Bildene av de mest lettkleddede kroppene er som regel ansiktsløse. Ifølge reglementet er det en aldersgrense på 16 år for å legge ut kroppsbilder. Denne omgås imidlertid lett ved å oppgi falskt fødselsår. Det er tydelig at en del av ungdommene gjør dette. Man kan gjenkjenne noen fra «jentekropp» under kategorien «jenter», og noen av dem opererer med lavere alder i den sistnevnte kategorien. En jente på 15 skrev det rett ut på profilen sin: «Jeg vet det står jeg er 16, men må være 16 for å ha bilde på

jentekropp ;)». Lederen av nettstedet har selv innrømmet at det er umulig å kontrollere alle bildene manuelt.²⁴ Sannsynligvis er det derfor mange ungdommer tidlig i tenårene som er avbildet i undertøy. Nettstedene er svært populære, og høsten 2004 hadde «deiligst» – som virker mest kjent – 200 000 registrerte brukere med til sammen 600 000 bilder. Siden lå på 11. plass på Kvasirs liste over de mest populære sidene.²⁵

Synet av mindreårige i undertøy kan virke sjokkerende. «Deiligst» har da også vært gjenstand for heftig debatt.²⁶ Utgangspunktet for deler av diskusjonen var at en mor oppdaget bilder av sin 13 år gamle datter, kun iført undertøy. Hun klaget til nettstedet, men bildet ble ikke fjernet. Saken ble sendt videre til Datatilsynet. Datatilsynet påla nettstedet å fjerne alle bilder av personer under 15 år dersom foreldre og foresatte krevde det. Nettstedets representanter hevdet at dette vanskelig lot seg gjøre, fordi de ofte fikk meldinger fra ungdommer som ønsket å fjerne «konkurrenters» bilder.

Barne- og familieministeren har uttalt at sidene var «hårreisende».²⁷ Redd Barna advarte. Det er også blitt øket internasjonal oppmerksomhet rundt ungdoms nettbruk, og EU har skjerpet reglene for nettsider: Personer under 15 år har ikke samtykkekompetanse og personer under 18 år har ikke automatiske samtykkekompetanse. Foreldrene til barn under 15 kan tilbakekalle samtykke²⁸. Dersom personer under 18 år skal kunne publisere bilder av seksuell eller pornografisk karakter kreves det samtykke av foresatte. Norsk lov forbyr dessuten «å forlede noen under 18 år til å la seg avbilde i pornografisk materiale» (§ 204)²⁹. Det kan altså tenkes at en god del av bildene på «deiligst» er på kant med loven. Spørsmålet blir om hvordan en skal definere bildene: Når lettkledd ungdom poserer på en utfordrende måte, bør det da karakteriseres som seksuelle eller pornografiske bilder?

Svaret er ikke opplagt. Mye kan tyde på at mange av ungdommene selv har andre tolkningsrammer enn de en gjerne vil finne i den voksne majoriteten. La oss derfor starte et annet sted: Hva er det som er så skremmende med at ungdom eksponerer seg på denne måten? Det synes som om bekymringene kan deles i to: Den første gjelder personvern: Kanskje kan

²⁴ Bergens Tidende 30.09.04

²⁵ Bergens Tidende 27.09.04

²⁶ Se f.eks. Aftenposten 23.11.04, Bergens Tidende 27.09.04, 30.09.04, 14.10.04, 04.12.04, og VG 18.07.04.

²⁷ Laila Dåvøy (Krf), ifølge VG 18.07.04.

²⁸ Aftenposten 23.11.04

²⁹ Sitert i Henum (2004:5).

ungdommene gjenkjennes og oppspores, og kanskje kan bildene misbrukes. Den andre bekymringen gjelder «seksualisering»: Er de lettkledde bildene symptomatisk for en sexfiksert samfunnsutvikling vi bør forsøke å forhindre? Vi vil ta for oss begge disse bekymringene – i lys av våre data. Men la oss først se på hva «deiligst» betydde for noen av ungdommene som hadde lagt ut bilde. Hva var motivet?

Ikke overraskende så popularitet og bekreftelse ut til å være viktigst. Høye poengsummer betydde at mange syntes de så bra ut. Sterkest bekreftelse fikk man dersom man fikk nok poeng til å komme på forsidens topp ti. En gutt på 15 sa det slik:

Det er det jeg håper på. Jeg har fått en del poeng, men det holder ikke ennå, liksom. Det tar litt tid før du kommer på topplista.

Svært mange vil da se bildet deres. For noen av ungdommene virket dette nesten som en kortvarig berømmelse, som på tv eller film. Vi fikk denne gutten til å vise oss hvordan han brukte sidene. Han var rask på fingrene og skrev «fin rumpe, har du msn?» til en av jentene. De som legger ut bilder kan få bekreftelse på at de er attraktive og sexy, samtidig som det åpnes for videre kontakt. For en del kan dette være en kanal til økt selvtillit. En av jentene vi intervjuet hadde fått mye oppmerksomhet på «deiligst» – nå ønsket hun å bli modell. Komplimentene på nettet hadde åpenbart oppmuntret henne til dette: «Jeg får heftig mye poeng, i hvert fall», sa hun. På andre områder virket jenta derimot mer usikker på egne evner og prestasjoner. «Deiligst» fokuserer først og sist på det ytre, bekreftelsen når ikke nødvendigvis dypere enn det. En nokså opplagt kritikk er derfor at nettstedene spekulerer i og forsterker ungdoms usikkerhet. Trolig vil nettsteder som «deiligst» kunne bygge opp under seksualiserte stereotypier om kvinne- og mannskropper nokså fjernt fra den realiteten de fleste selv forholder seg til. Det var imidlertid slående at de som var negative ikke så ofte begrunnet det på denne måten. Snarere syntes de det var «teit» i betydningen «innbilsk» å legge ut bilder.

Ungdommene kunne også oppleve direkte sjikane eller mobbing. De fleste av våre informanter hevdet at de holdt et anstendig nivå på kommentarene sine, og at de alltid ga ti poeng. Motparten ville da respondere ved å gi ti tilbake, og dette fungerte dermed som en gjensidig gest. Én gutt innrømmet imidlertid at han også ga negative kommentarer:

Hvis man ser noen som er stygge og sånn, så setter man én, så klart!

Det er ikke litt dårlig gjort, altså?

Jo, det og. Og en gang dret jeg meg skikkelig ut, for det er en jente som er prikk lik en [annen jente] der, ikke sant, og vi synes hun er stygg. Og så skrev jeg masse sånn «du er skikkelig stygg» og sånn. Og etterpå så jeg på bildet igjen, og den teksten, og da så jeg at det ikke var henne likevel.

Ungdommene kan dermed få både positive og negative tilbakemeldinger. Tidvis kan de negative opplagt ramme hardt. Mange stiller spørsmålet direkte til sitt publikum, for eksempel gjennom formuleringen «Hva synes du?» Ofte ser en suget etter bekreftelse – særlig hos jenter – på en måte som for oss som forskere ble opplevd som nakent og sårt.

Et annet motiv var å få kontakt med andre ungdommer.³⁰ Gutten som håpet på å komme på topplista, hadde utvekslet msn-adresser med et par jenter som han chattet jevnlig med. Men han hadde ingen ønsker om å møte dem offline. De fleste av informantene våre brukte siden som ren underholdning. En gutt sa at han «bladde» gjennom profilene på siden, som i et vanlig magasin: «Det er nesten som å bla i Playboy». Han vurderte aldri å ta kontakt med noen. Det varierte altså om ungdommene brukte stedene for å få kontakt eller kun som lett underholdning.

Seksualisering?

Bakgrunnen for diskusjonene rundt deiligst har vært at mindreårige ofte var lettkledde og poserte på en seksuelt utfordrende, kanskje aggressiv måte. Enkelte jenter er f.eks. avbildet med hånden nedi trusen. Diskusjonen flettes inn i den større, om hvorvidt bildene er del av en generell seksualisering av ungdomstiden. Er den det, og er dette i så fall uheldig?

La oss først beskrive hva ungdommene selv mente om de seksuelt ladede motivene. Vi ble nemlig overrasket, for ungdommene uttrykte en forbausende likegyldighet overfor nakenhet på nettet. La oss ta et eksempel: Vi så på bildene på deiligst sammen med en gutt på 15. Han forklarte oss hvordan det hele fungerte, og i løpet av seansen kom vi over flere bilder av jenter med effekter som håndjern og bind for øynene. Vi antydte – nokså forsiktig – at disse bildene var «drøy kost». Vår informant smilte bare litt, og

³⁰ Eventuelle nettmøter i etterkant av kontakt med andre på «deiligst» innebærer naturligvis de samme risiki som nettmøter i etterkant av chat andre steder. I neste kapittel presenterer vi en fortelling om en 15-årig jente som sannsynligvis avtalte et seksuelt møte med en eldre gutt hun hadde kommet i kontakt med via «deiligst».

mente at de ikke var spesielt dristige. Han lot ikke til å bli pinlig berørt over å se på bildene sammen med oss. Hva kan grunnen være?

Vår tolkning ble at slike bilder betyr noe annet for ungdom enn voksne. Kanskje kan dette knyttes opp mot seksualitetens symbol-, tegn- og formspråk, slik det daglig møter disse ungdommene i en bredere populærkulturell sammenheng. De har kort og godt sett det før. De har sett en rekke slike rekvisitter på MTV, på reality-tv, i aviser og i butikker i byenes mest populære handlegater. I musikkvideoer kan rekvisitter som håndjern fremstå som en del av en særegen estetikk, som for eksempel Madonna begynte å spille på allerede for femten år siden. Rekvisittene spiller på seksualitet, men fungerer mer som blikkfang enn bruksgjenstander. For ungdom er dette en del av hverdagen. Meningen tillagt nakenhet og seksuelle symboler vil derfor være en annen enn for eldre aldersklasser. Følgende intervju-utdrag illustrerer poenget:

Men de du snakket med, de hadde bilde av ansiktet sitt, eller?

Ja, men med undertøy og.

Både ansikt og undertøy, ja. Har du noen tanker om hva dette gjør med relasjoner mellom ungdom? Er det ålreit, synes du, eller?

Ja. Jeg vet ikke hvordan det er for dem som bor på andre siden av byen og sånn, så når jeg snakka med henne, så... det er jo viktig å vite hvordan de lever, liksom.

Her kobler ikke gutten spørsmålet vårt til at jentene bare har på seg undertøy. Dette syntes ikke å være noe rart eller spesielt. Igjen kan vi stille spørsmålet om hva bildene sier om ungdommenes seksuelle liv. Er det så lite sjokkerende med slike bilder fordi ungdommene er mer seksuelt erfarne og bruker s/m-effekter som for eksempel håndjern mer enn tidligere generasjoner? Undersøkelser tyder på at seksualiteten *er* blitt mer mangfoldig (Pedersen og Samuelsen 2004). Men vi snakker her om 15-åringer – og flertallet av ungdommene vil ha nokså begrenset erfaring på dette alderstrinnet. Fra et tidligere intervju med gutten som surfet med oss, visste vi også at han ikke var særlig erfaren på dette tidspunktet, og han hadde ingen erfaringer som innebar bruk av slike leketøy.

Sannsynligvis gjelder dette mange av de poserende ungdommene på «deiligst». Mange av dem har antakelig liten reell seksuell erfaring. Det kan nok derfor tenkes at ungdommer i dag er så vant til en seksualisert popkultur, der slike symboler er vanlige, at de ikke tenker på det som noe annet enn nettopp symboler. Disse symbolene vil selvsagt understreke at de som bruker dem er sexy, men ikke at de ønsker å bli for eksempel bundet.

Hvorvidt man mener at begrep som «seksualisering» er beskrivende for bildene på «deiligst» kommer derfor an på perspektivet. Diskrepansen mellom ungdom og voksnes syn på hva seksuell symbolikk uttrykker kan imidlertid være et problem i seg selv. Vil bildene kunne legitimere en oppfatning av mindreårige som seksuelle objekter – for voksne? Dette ville i så fall være alvorlig, og helt klart i strid med ungdommenes intensjoner.

En grunn til at ungdom ikke sjokkeres av bildene på «deiligst» er nok også at ungdom synes å kle av seg for hverandre også i andre settinger. En del hadde gjort det på webkamera. Men det forekom også når ungdommene var sammen, ansikt til ansikt. I de miljøene vi belyste så det ut til å være relativt vanlig, spesielt på fester.

Men hvis du går inn der [på «deiligst»] og ser, er det mulig at du ser venninner av deg i undertøy?

Mm.

Hvordan ville det vært, synes du?

Nei, det er mange av venninnene mine som er pene, da. Så jeg har jo bilder av venninnene mine i undertøy, liksom. De har jo hatt sånne strippescener som jeg har tatt bilder av og sånn, liksom.

Nettet er altså ikke en «unntakstilstand» der alt er annerledes enn andre steder. Avstanden gjør det likevel lettere å kle av seg her, på samme måte som det er lettere å flørte og å snakke om sex.

Er avkledningen og den seksuelle symbolikken uheldig? Svaret er ikke opplagt. Vi ser det slik at den seksuelle symbolikken – som sådan – kanskje ikke er uheldig for ungdommene det gjelder. Kanskje kan det tvert imot være positivt at ungdom får et alminneliggjort forhold til seksualitet og ser på nakenhet som noe ufarlig. Ord som seksualisering har en negativ klang som trekker tankene mot det som ofte har blitt kalt «moralsk panikk».³¹

Vi for vår del kan ikke se at ungdommene vi intervjuet hadde tatt noen umiddelbar og direkte skade av å se på eller selv figurere på «deiligst». Derimot kan en selvsagt hevde at nettstedet som «deiligst» synliggjør noe som også ellers i høy grad er til stede i vår kultur: At ungdommene *generelt* opplever et sterkt trykk – hvor selv, identiteter, kjønn, kroppsforståelse hele

³¹ Begrepet har en lang tradisjon i kriminologisk orientert sosiologi, men er på dette feltet særlig benyttet av Judith Levine (2002), i boka «Harmful to minors?», som fikk stor oppmerksomhet da den kom. Hun viser hvordan det amerikanske samfunnet har hatt en stereotypiserende og benektende holdning til barns seksualitet, som har dannet grunnlag for helt tradisjonelle moralske panikepidemier.

tiden fram- og reforhandles. Det slående er hvordan nettstedet som «deiligst» kan forstås som å ha *fellestrekk* med alle de andre kildene som gir materiale til slik identitetsutforming, ikke at de utgjør noe kvalitativt annet. Ungdommenes lek med seksualitet foregår riktignok på en langt synligere arena enn før. Det som nok *er* nytt er at dette skaper nye risiki i forhold til personvern og samtykke.

Problemer: Samtykke og personvern

Problemene knyttet til samtykke og personvern til bilder på nettet, er at ungdommene skal kunne gjenkjennes, oppspores og i verste fall utsettes for trakassering eller seksuelle overgrep.³² De fleste av de mest utfordrende kroppsbildene er ansiktsløse og anonyme. Likevel kan bildene ofte med enkle grep knyttes til andre bilder ungdommene har lagt ut på nettet – ofte med samme kallenavn («nick»). Fra forskjellige profiler kan man tidvis også spore opp msn- og e-post-adresse eller hjemmeside med tilgang på fullt navn. Slik kan potensielle overgripere få fatt i helt konkrete personopplysninger.

Misbruk av bildene er et annet problem. Bildene kan lastes ned og distribueres til en rekke kontakter – i det lokale nærmiljøet, men også til for eksempel barnepornografiske sider. Dette betyr at ungdommene slik kan bli del av en industri de aldri kunne tenke seg å bidra til med vitende vilje. Det betyr også at bildene vil kunne sirkulere på nettet i mange år etter at de ble lagt ut – også etter at de er blitt slettet fra siden de opprinnelig ble lagt ut på av ungdommene selv. Det er dessuten fullt mulig å sende inn bilder av andre, som intetanende kan dukke opp på nettet. Problemet med samtykke består dermed av både begrenset informasjon og refleksjon over mulige konsekvenser samt manglende kontroll over hvem som legger ut hva.

Disse risikoene eksisterer. Spørsmålet er derfor om risikoen kan betraktes som stor og om ungdom evner å beskytte seg mot slik risiko. Det siste spørsmålet vil vi ta opp mer generelt i neste kapittel. Når det gjelder omfang av overgrep muliggjort av slik risiko, er ikke vårt utvalg egnet til å kartlegge dette. Vi kan likevel si noe om *vanlige* erfaringer. Ingen av informantene hadde selv opplevd sterke ubehageligheter knyttet til «deiligst» – verken de som hadde egen profil med bilde eller andre. Ingen hadde opplevd å bli sporet opp eller lignende. Få vil med sannsynlighet oppleve slikt og

³² Flere av argumentene her er hentet fra et intervju med Elizabeht Skogrand i Redd Barna, «Unge jenter kler av seg på internett», på www.barnevakten.no.

farene bør derfor ikke overdrives. Men muligheten er der. Hvorvidt bilder er blir omdistribuert kan ikke vi si noe om ut fra våre data.

Hva med direkte samtykke? Vi så ikke mange eksempler på at bilder ble lagt ut av andre, men de fleste var bevisst på at slikt skjedde. Et poeng er imidlertid at dette ikke nødvendigvis ble oppfattet som svært alvorlig. For eksempel fortalte en jente om to bekjente jenter som var blitt lagt ut på nettet av et par klassekamerater uten å vite om det. Dette syntes hun var dårlig gjort, men ikke så alvorlig som man kanskje kunne tenke seg. Hun fortalte videre at en av jentene hadde hatt på seg bh på bildet mens den andre hadde hatt på seg en singlet. Jenta i bh tok ikke på vei for dette, men den mer påkledd hadde laget mye oppstuss. Jenta vi snakket med la mer vekt på at denne jenta hadde vært oppmerksomhetssyk i etterkant enn at det var ille at noen hadde lagt ut bilder. Hun regnet det rett og slett ikke som så farlig å være avbildet på nettet. Dette er noe alminnelig for ungdommene, som de kan ta lett på. Å bli eksponert på nettet kan nok likevel oppleves som et alvorlig tillitsbrudd av ungdommene som utsettes for det. Den lettvinde tonen som ble brukt i fortellingen vi gjenga tyder også på at respekten for andres samtykke ikke alltid er godt utviklet. Dette er spesielt viktig i lys av at bildene ikke nødvendigvis er borte for godt når de slettes.

Oppsummering

- Kommunikasjon via sms, msn og chatkanaler kombinerer spontanitet med avstand. Denne kombinasjonen senker terskelen for å ta kontakt med andre etter et kort møte. Ungdom viderefremidler også venners msn-adresser seg i mellom. Disse mekanismene kan forklare hvorfor storbrukere av sms og chat/msn statistisk også har et stort sosialt nettverk.
- Terskelen for å flørte og snakke om sex ser ut til å bli lavere. Ofte foregår slik prat bare på sms eller msn og nevnes ikke under senere møter ansikt til ansikt. Den kan imidlertid også skape forventninger og følelse av å måtte leve opp til disse, når en senere møtes. Slik kan disse mediene skape et større sexpress. På den annen side kan den også gjøre det lettere for ungdom å uttrykke følelser og å initiere sex på en måte ungdommene opplever som positiv.
- De fleste bruker nettet for å kommunisere med kjente eller for å få nye kjente. Noen få lever ut sitt sosiale liv nesten utelukkende på nettet. En informant fortalte om kjæresteforhold som startet, utspilte seg og ble avsluttet på nett. Forholdene beskrev han som vanlige kjæresteforhold

bortsett fra at de ikke hadde noe fysisk kontakt. Det så ikke ut til at han var friere i forhold til å snakke om sex på nettet enn ellers, slik de andre ungdommene var. I og med at relasjonene på nettet var like virkelige for ham som andre relasjoner, gjaldt de samme normene der.

- En del ungdommer legger ut bilder av seg selv, lettkledd og poserende, på sider som «www.deiligst.no». Motivet synes å være ønsket om bekreftelse og oppmerksomhet. Bildene kan virke sjokkerende for voksne, på grunn av sin sterkt seksuelle karakter. Men mange ungdommer synes å oppleve dette på en annen måte. De er fortrolige med seksualisert symbolbruk fra populærkulturen, og slike bilder synes ofte å ha et meningsinnhold som er annerledes en hva «et voksent blikk» lett kan anta. De fleste hadde et hverdagslig og litt humoristisk forhold til slike bilder.
- Enkelte uttrykker liten respekt for andres integritet: å legge ut bilder av andre på nettet uten deres samtykke ble ikke sett på som en alvorlig handling. En del virket også lite bevisst på at de kunne bli gjenkjent og oppsporet av uvedkommende via bilder på steder som deiligst.no. De virker også lite bevisst på at bildene kan misbrukes, f.eks. ved at de distribueres til pornografiske nettsteder.
- Konklusjonen blir at IKT muliggjør å etablere og opprettholde store nettverk. Terskelen for kommunikasjon om erotiske emner synes å bli lavere, og mange beskrev hvordan dette hadde gitt dem muligheter i etableringen av kjæresteforhold eller for å utforske sex. Mange brukte også nettsteder for å eksponere seg selv, ofte i utfordrende positurer. Men mye tyder på at dette ikke er «alvorlig ment», men snarere uttrykk for lek med grenser. Likevel er det liten tvil om at internett potensielt kan utgjøre en risiko for seksuell trakassering og misbruk, blant annet på grunn av svakt personvern.

5 Risiko og kompetanse på nettet

Farene ved internett har fått jevnlig oppslag i pressen. Ett aspekt kan knyttes til det å ufrivillig avsløre personopplysninger om seg selv. Et annet er knyttet til frivillige møter med fremmede, som kan være eldre eller vise seg å ha andre interesser enn forventet. Ungdoms risikoatferd og kompetanse på å beskytte seg er tema for kapitlet. Hvor farlig er det å chatte med fremmede? Hvor farlig er det å møte dem? Hvordan beskytter ungdom seg?³³

Bakgrunn

Ifølge SAFT-studien har 17 % av barn/ungdommer som har chattet møtt noen de først ble kjent med på nettet (10 % av alle som deltok). I en mindre norsk studie av elever på ungdomsskolen og videregående skoler på Østlandet oppga omkring én av tre å ha møtt noen (Torgersen 2004:54). I vårt datamateriale gjaldt dette én av fire. Vårt utvalg skiller seg med andre ord ikke stort fra studier av annen skoleungdom. Foreldre kjenner i liten grad til dette. De visste bare om 30 % av nettmøtene (SAFT). Igjen tyder dette på at nettet i stor grad er en del av barn og ungdoms privatsfære.

Norsk lov forbyr ikke voksne å ta kontakt med mindreårige på nettet. Forbudet mot seksuell trakassering er nok også gyldig på nettet, men det er aldri blitt ført saker på dette grunnlaget (Aas-Hansen 2004:33-35). Det finnes imidlertid en del overgrepssaker der fornærmede og overgriper først møttes på chat. Seks av disse gjennomgås i den ferske rapporten *Barn som møter overgriper på nettet* (Aas-Hansen 2004). Felles for sakene er at fornærmede var en jente mellom 12 og 15 år, mens overgriperen typisk var i begynnelsen av 20-årene. I fire av sakene var jentene i en spesielt sårbar posisjon, grunnet handicap eller vanskelige psykososiale forhold. I noen av tilfellene hadde jentene tilføyd et par år på alderen og mannen redusert sin, mens de i andre tilfeller hadde oppgitt riktig alder. Sakene var dessuten kjennetegnet av fravær av vold. Jentene så ut til å bli overtalt til sex på andre måter. I noen av sakene hadde jentene selv vært aktive pådrivere, men i ettertid angret. Retten la ikke vekt på dette, og samtlige menn ble dømt for

³³ I dette kapitlet baserer vi oss på data fra skole- og sentrumsutvalget. Fordi informantene fra rehabiliteringsutvalget var eldre, var dette temaet lite aktuelt for dem.

sex med mindreårige barn. I et par av sakene ble kontakten på internett nevnt som skjerpene omstendighet. I ett tilfelle fordi kontakten i forkant ikke var god nok til at mannen burde kunne stole på informasjonen om jentas alder, eller vurdere om hennes samtykke til sex var gjennomtenkt. I et annet tilfelle fordi mannen hadde opparbeidet seg tillit gjennom denne kanalen over tid, på en måte retten fant manipulerende.

Storbritannia har innført lovendring for å gi mindreårige beskyttelse mot misbruk i etterkant av chatting på nettet. Forbud mot «grooming» trådte i kraft i mai 2004. «Grooming» går nettopp ut på å skape et tillitsforhold mellom en selv og en mindreårig, via nettet, med intensjon om å oppnå seksuell kontakt. Forbrytelsen begås idet en voksen reiser for å møte et barn han eller hun har hatt kontakt med på nettet ved minst to anledninger, forutsatt denne intensjonen. Formålet med loven er å kunne forebygge overgrep. Redd Barna har anmodet justisministeren om å vurdere tilsvarende lovverk også her til lands (Aftenposten 15.09.04).

Rettssaker som dette tydeliggjør den type risiko internett synes å tilrettelegge for. Ung i Norge-studien tydet dessuten på at guttene som hadde møtt noen fra nettet var kjennetegnet av utagerende atferd, rus, depressivitet og av dårlige relasjoner til foreldrene. Jentene som hadde hatt slike nettmøter skilte seg mindre ut. De skulket imidlertid skolen oftere og de drakk mer enn andre jenter. Studien peker på at flere av disse kjennetegnene også gjør seg gjeldende for barn og ungdom som har opplevd seksuelle overgrep. Det er med andre ord mange fellestrekk mellom de typene ungdom som møter noen fra nettet og de som synes sårbare for seksuelle overgrep (Torgersen 2004:55-56).

På tross av dette må vi understreke at de fleste nettmøter oppleves som positive. De foregår ofte mellom jevnaldrende og er for mange en god måte å skaffe seg nye venner. I en kanadisk undersøkelse oppga bare omkring en prosent av ungdommene som hadde møtt noen fra nettet at de hadde møtt personer som var voldelige eller ga dem uønsket seksuell oppmerksomhet. I SAFT var tallet omkring to prosent (Torgersen 2004:53). Hovedmønsteret er derfor at ungdom tar forhåndsregler.

Redd Barna og SAFT har utarbeidet råd eller såkalte nettvett-regler. Redd Barnas råd lyder: 1) Vær anonym – gi aldri fra deg navn, adresse eller telefonnummer! 2) Gå ut hvis du ikke liker chatten – det er du som bestemmer! 3) Møt aldri noen fra chatten alene – ha alltid med en voksen første gang. 4) Hvis du skal møte noen fra chatten – velg et offentlig sted med mange mennesker (Redd Barna.no). Hvordan forholder ungdom seg til slike regler? I rapporten *Chattevenner er ikke som andre venner* (Bergerud

2004), benyttes begrepet «chattekompetanse» om ungdoms evne til å beskytte seg på nettet: «Chattekompetanse vil si å inneha bred kunnskap om chatting, konkrete ferdigheter til å bruke sin kunnskap aktivt på chattekanaler samt en kritisk og bevisst holdning til chatteproblematikk» (Bergerud 2004:9). Datamaterialet var intervjuer med atten ungdommer i alderen 12–17. Bergerud konkluderer med at de fleste av ungdommene har kunnskap og ferdigheter, men at en del mangler en kritisk holdning til chat. Dette viste seg ved at ungdommene først nevnte generelle forhåndsregler, for så å fortelle om hendelser der disse ikke ble fulgt, f.eks. fordi de hadde begynt å regne samtalepartneren som en venn. La oss presentere vårt eget materiale: Hvilke strategier brukte ungdommene for å beskytte seg? I hvilke situasjoner fant vi at de brøt dem?

Strategier for beskyttelse

Våre data var entydige på ett punkt: Informantene *mente* de kunne nok om farene på nettet. De mente også at de var i stand til å beskytte seg. Mange opplevde også at farene som ble beskrevet var overdrevne: «Det er jo like farlig som å gå ute på gata, ikke sant. Det er bare det at folk ikke er så vant til det og da blir alt så mye farligere og skumlere», som en sa. Stemmer dette? Våre data er ikke særlig godt egnet for å bedømme omfanget av faktiske farer. Det vi kan si noe om er imidlertid dette: Ungdom har utviklet en smidig og effektiv kompetanse på å kommunisere via IKT. De har også utviklet strategier for å avsløre farer, personer som er ute i tvilsomt ærend samt voksne som utgir seg for å være barn.

Dels tar disse strategiene form av regler som minner om dem Redd Barna og SAFT har foreslått. Noen av reglene ser det ut til at ungdommene tar som en selvfølge. Spesielt gjaldt det å ikke møte noen alene eller på øde eller private steder. Blokkering av ubehagelig chat var også en rutinemessig sak for de fleste. Følgende intervjuutdrag var typisk.

Har dere opplevd at noen har utgitt seg for å være noen andre enn de de egentlig er, eller?

Ja.

Hva skjedde da?

Nei, det skjedde ingenting. Jeg ble utrolig sinna også blokka jeg han.

Det opplevdes vanligvis ikke dramatisk om noen kom med slibrige kommentarer eller lot som de var andre enn de var – så lenge ungdommene

forsto dette raskt. Når det gjaldt å gi fra seg personopplysninger så det ut til at ungdommene hadde mer fleksible regler. Det var greit å si hvem man var når man stolte på den andre personen. Men hva skulle til for å stole på en de ikke hadde møtt? Vurderingene av den de chattet med bygde ofte på subtile tegn og helhetsvurderinger. Men ungdommene kunne også teste den andre mer systematisk og planmessig. Vi avdekket fem ulike strategier ungdommene brukte for å beskytte seg. Spesielt gikk disse strategiene ut på å avsløre falske profiler, det vil si personer som ga seg ut for å være andre enn de i virkeligheten var. Noen strategier ble fremstilt helt eksplisitt. Andre kom fram gjennom intervjuet indirekte, gjennom fortellinger om hva de faktisk pleide å gjøre på nettet.

1. Innhold og stil

Ungdommene var enige om at en kompetent chatter raskt avslører dem som gir seg ut for å være andre enn de faktisk er. Dette kan gå på åpenbare tegn. Som en gutt sa: «Altså, hvis de skriver 'jeg søker jente 17', liksom, du ser ikke på det en gang. Du bare filtrerer det bort med en gang». I dette eksemplet kom chatterens ønsker klart til uttrykk, og var derfor lett å luke ut. Men det kunne også være menn som lot som om de var yngre jenter. En hadde lagt merke til at nicket ofte viste til sex:

Ja, jeg har faktisk avslørt mange, mange, mange, mange.

Hvem tror du de typiske er, hvem gir de seg ut for å være og så videre?

Nei, det er mest sann sexfikserte jenter. Hvis du går på en chat og så hører du for eksempel «sexy babe» for eksempel. Da er det god sjans for at det er en annen.

Ungdommene forlater chat de ikke liker. Når det gjaldt å avsløre falske identiteter på bakgrunn av det konkrete innholdet i samtalen virket likevel ungdommene noe naive. Tidligere studier har vist at det ikke nødvendigvis er slik at overgripere snakker om sex på nettet. Tvert imot har det vist seg at en del *ikke* gjør det. I starten velger de en vennlig tone, slik at ungdommene skal like dem. Først når de har oppnådd en viss tillit, nærmer de seg temaet. I to av de norske rettssakene nevnt ovenfor ble det ikke snakket om sex på chatten overhodet (Aas-Hansen 2004:21).

Oftest gikk ungdommenes avdekking ut på mer subtile ting, som tonefall og skrivestil. De har sine egne koder og referanser. Det vil være vanskelig å simulere deres innforståtte og lette omgangstone, mente de:

Du skal være en ganske god skuespiller hvis de klarer å gi deg ut for å være noe helt annet. Altså... det er veldig vanskelig å bare holde tilbake hele tida, og da merker du det veldig fort hvis det er noe galt

Hele dette ungdomsspråket må mestres for ikke å bli avslørt. Hvis noen av de små detaljene mangler, oppdager de det lett, mente informantene, og vedkommende kunne blokkeres og eventuelt meldes til personen som kontrollerte chatten. Informantene tvilte på voksnes evner til å etterligne deres sjargong. Et stykke på vei har de nok rett. Det er nok vanskelig å overta ungdomskodene – både uttrykksmåtene og referanserammen må beherskes. Likevel synes det naivt å tro at det er umulig, og kanskje stoler en del av dem for mye på egen intuisjon.

2. Kontrollspørsmål

Den andre strategien var å stille direkte kontrollspørsmål til personen man chattet med. Da kunne ungdommene spørre om ting de selv visste svaret på, og som de forutsatt at den andre også burde vite ut fra hva de hadde sagt om seg selv. For eksempel detaljer om stedet de bodde, eller noe som avslørte alder.

Jeg tester alltid ut nye personer. Hvis det kommer noen nye på msn så tester jeg alltid om de er den de sier.

Så du har teknikker for å teste ut, altså?

Ja. For eksempel hvis hun sier hvor hun er fra, og jeg vet noe om det stedet, så spør jeg om det og sånne ting.

Denne gutten virket svært sikker på sin egen evne til å avsløre bløff og å teste på en måte som virket naturlig og ikke fremsto som testing. Det var imidlertid slående hvordan han ikke diskuterte muligheten for at profilen kunne være strategisk gjennomtenkt og f.eks. lagt til et geografisk område personen kjente, også dersom den var falsk.

3. Bilder, webkamera og mobiltelefonnummer

Flere bilder av samme person i ulike situasjoner på profilen var noe som skapte tillitt, ifølge informantene våre. Flere ungdommer mente at en «falsk» chatter kanskje kunne få tak i ett eller to bilder av den personen han fremstilte seg som, men ikke flere som ble byttet ut over tid.

Spør gjerne om bilder også. Det er i hvert fall jeg veldig sånn strikt på. At jeg vil gjerne ha et par bilder, helst tre bilder. For å være sikker på at

det er en ordentlig. Ja, for hvis det er fake så har man gjerne bare ett bilde, eller to. Tre, det er litt vanskelig å finne.

Bildene kunne også vurderes i forhold til hvor realistiske de var. Om det var en dagligstue i bakgrunnen eller om hunden og venninnen var med på bildet, virket det autentisk: «... for det er bilder av henne og venninna og da er det litt mer overbevisende at det er henne, liksom.» Dette er likevel ikke en vanntett metode, ettersom en voksen lett kan laste ned flere bilder fra profilen til ungdom på nettet. Webkamera er derfor en bedre metode. Da ser man hvem man chatter med der og da:

Det er som regel sånn at du slår på deres først og ser hvordan de ser ut, og så kan du slå på ditt.

Så det går an, ja?

Mm.

Men da kan de gjøre det samme med dere, da?

Jo, men da kan du bare trykke «av» så blir det avsluttet. «Nei, må vente litt, jeg er ikke så pen på håret» eller sånne ting, du kan bruke sånne unnskyldninger.

Igjen ser vi at de testet ut på «usynlige» måter, og kom med unnskyldninger for ikke å være uhøflige. Nok et triks var å be om mobilnummer og så sjekke om det stemte. For at dette skulle fungere, var det selvfølgelig viktig å sjekke den andres nummer før man eventuelt ga bort sitt eget.

Ga du nummeret ditt til han også?

Nei. Ikke før etterpå.

Var det en grunn til at du ikke ga han nummeret?

Jeg tenkte liksom at jeg ville sjekke om nummeret hans var riktig, da, før jeg ga han mitt.

Klarte du å sjekke det?

Ja, jeg visste jo hva han het, så sendte jeg sånn 1984-tjeneste. Og det var riktig.

Flere bruker denne metoden. Man skulle kanskje tro at den andre forventer å faktisk bli ringt dersom de gir bort nummeret sitt, men måten ungdommene forteller om dette tyder ikke på det. Se for eksempel på dette utdraget der både bilder og nummer blir nevnt:

Jeg fikk mange bilder. Jeg tror jeg har noe rundt tjue bilder på dataen nå.

Ja, for ellers så kunne det vært en gammel mann som satt der?

Ja, og så fikk jeg telefonnummeret hennes.

Hvor lang tid tok det før du snakka med henne, kan du huske det?

Snakka med henne over telefon?

Ja?

Jeg snakka ikke med henne over telefon før jeg møtte henne.

Det å vite at man i prinsippet *kan* ringe, synes viktigst. En begrensning ved denne formen for testing, er at den andre kan være motvillig til å gi bort nummeret sitt. Det ligger dessuten i kortene at en av ungdommene må gi ut sitt eget nummer først. Dette betyr at en del ungdommer vil gi ut personopplysninger ukritisk. Det samme gjelder bruken av webkamera. De ser heller ikke ut til å tenke på at et korrekt navn og nummer ikke informerer om alder. Testene viser igjen at ungdommene har funnet egne løsninger på sikkerhetsproblematikken, men at unntakene er utbredte. Strategiene har også klare begrensninger.

4. Advarsler og vandrehistorier

En gutt som chattet mye fortalte at de som var på samme kanal advarte hverandre mot chattere som var ubehagelige eller som ga seg ut for å være andre enn de var. Slik fortalte han hva som vakte mistenksomhet og hvordan avsløringen kunne foregå:

Ja, det er sånn, ikke sant: De vil møte deg ganske fort og skal ha tak i all informasjon om deg. Da begynner jeg å bli på vakt. Jeg sier det rett ut, jeg, «hva er det du prøver på» og «jeg har avslørt deg». Da blir det ofte stille. Hvis ikke så prøver de desperat å nekte for det. Men jeg har fått et par til å tilstå. Da har jeg gått ut på det offentlige rom og sagt det på chatten.

Å ja, sånn ja. Så du advarer liksom andre folk da?

Ja, jeg sier det for eksempel på «spray». Da sier jeg det til sånne som kalles styrmenn der. Det er sånne chattevoktere. Så sier jeg det til dem og så kaster de dem ut. Så kan de ikke komme tilbake. De som er litt ordentlig på, de tar litt vare på hverandre. Prøver så godt de kan.

Og da kjenner du nickene også sånn at du kan... du vet hvem du kan stole på?

Ja, for så vidt.

Så hvis det kommer noen nye så er du litt skeptisk?

Ja, da er man litt skeptisk og skal finne ut hvem det er. Det er på en måte et vel.

Her ser vi at informanten beskrev nettet som et slags «community», eller det han kaller et «vel». Han opplevde ikke nettet som et individualistisk og normløst sted der alle sitter for seg selv og må passe egne saker. Snarere et sted der brukerne også følger med og tar ansvar. Nettvokterne blir kontaktet dersom noe skulle skje. Det er både interesse for de andre og en tredjepart med makt til å utvise dem som skaper mistriivsel.

«Urban legends» eller vandrehistorier er også med på å gjøre nettbrukerne skeptiske til fremmede. Ungdommene henviste ikke til fortellingene som vandrehistorier selv, men fortalte dem som historier de hadde hørt. Mange oppfattet dette som ting som faktisk hadde skjedd, og de hadde nok en avskrekkende effekt – uansett om de var sanne eller ikke. Vårt inntrykk var at slike historier bidro til å forme ungdommenes oppfatninger av nettet og derved hadde de også betydning av deres forhold til sikkerhet. Slik var en av disse historiene:

Det er for eksempel en jente som skulle møte en gutt og så ble hun kvelt og voldtatt. Hun døde.

Ja, det var vel den som var i avisen?

Ja, jeg kjenner en som kjente henne.

Denne historien har f.eks. den kjente «jeg kjenner en som kjenner henne» som er et typisk trekk for vandrehistorier (Brunvand, 1986). Når vi kaller det en vandrehistorie her, betyr det ikke at lignende ting *ikke* har hendt, men at dette blir mindre viktig. Videreformidlingen følger et visst mønster og har en bestemt funksjon – nemlig advarselen.

5: Aldri alene, alltid på offentlig sted

Nettmøter måtte alltid skje i selskap med flere, og alltid på et offentlig sted. Denne regelen nevnte de fleste – selv om det viste seg at det ble gjort unntak i praksis. Majoriteten av fortellinger om nettmøter handlet også om ungdommer som møttes flere sammen, for eksempel i en park, og ble kjent med hverandre der. Redd Barna anbefaler i sine regler å ta med en voksen på nettmøter. Ingen av ungdommene vi intervjuet hadde vurdert dette som et alternativ. Ofte var poenget å møte interessante personer av motsatt kjønn og det er urealistisk å tenke at ungdom vil ta med voksne på slikt. Isteden så vi

at venner som regel passet på hverandre. Dette er kanskje den viktigste regelen, og også den som flest nevnte. Når den brytes *vet* ungdommene at de utsetter seg for risiko. Slike «regelbrudd» vil vi se på nå.

Brudd på reglene 1: «Gi aldri fra deg telefonnummer!»

Rådet om ikke å gi fra seg telefonnummer synes altså ikke å være en absolutt regel for ungdommene. I ett tilfelle hadde dette ført til en svært ubehagelig historie for en 12-årig jente. Hun hadde logget seg inn på *popit*, som er en barnekanal. Der chattet hun en stund, med en hun trodde var en gutt på hennes egen alder. Antakelig snakket de litt om sex, før de utvekslet telefonnummer. Så ringte hun selv, og da hørte hun at mannen i den andre enden var voksen. Jenta ble skremt og hadde etterpå henvendt seg til vår informant – som var tre år eldre – for å få trøst og hjelp. Hun var engstelig for at mannen skulle oppsøke henne. Hun følte også bløffen som en krenkelse i seg selv. Situasjonen ble løst ved at vår informant ordnet med nytt telefonnummer til jenta. Fortellingen viser at det virkelig *er* voksne på nettet som lurer barn til å gi fra seg personopplysninger. Men noe annet er også verdt å merke seg: Jenta ville verken anmelde forholdet eller fortelle foreldrene hva som hadde skjedd, selv om hun sikkert fikk et forklaringsproblem da hun fikk nytt telefonnummer.

Men hun anmeldte det ikke?

Nei.

Snakket hun med foreldrene sine om dette, eller?

Nei, hun snakka med meg om det.

Har du inntrykk av at han hadde klart å lokke henne med på erotisk snakk?

Ja, det tror jeg. For hun er litt sjenert for å prate om det.

Så hun tror hun hadde snakket om noe som hun senere ikke hadde lyst til å fortelle om, eller?

Mm.

Dette sier noe om hvordan denne delen av barn og ungdoms liv føles som et eget og privat rom som de ønsker å holde skjult for foreldrene. Få av ungdommene vi intervjuet fortalte at de snakket med foreldrene om seksualitet. Det er derfor ikke så rart at de heller ikke fortalte om seksuelt ladede nettopplevelser hvor de selv var aktive deltakere – heller ikke slike som ble opplevd som ubehagelige. Tausheten kan også tyde på skyldfølelse.

Krenkelser av dette slaget er den voksnes ansvar, og barna og ungdommenes skyldfølelse er derfor en beklagelig tilleggsbelastning. Men kanskje kan tausheten også ha sammenheng med en generell betoning av at all sexprat på nettet er «farlig» eller skammelig?

Denne jenta var imidlertid yngre enn ungdommene vi snakket med. Andre undersøkelser tyder på at yngre barn er mer naive når det kommer til andre menneskers ærlighet på nettet (Bergerud 2004). Informantene våre syntes oppmerksomme på at nettet var fullt av «gamle griser». Disse mente de det var lett å avsløre. Noen likte også å lure dem selv. En gutt fortalte at han og en kamerat hadde latt som de var en jente på seksten og hatt nettsex med en mann, som sa han var tjue.

Det er mange som utgir seg for å være jenter. Vi har gjort det og kjødda, og så har vi møtt opp og så har det vært en sånn gammel fyr. Jeg husker en gang. Han sa han var 20, men han var over 20 han vi så.

Dette møtet fant sted på www.eros.no, en kanal som åpner for erotisk chatting, men som har ulike aldersgrenser på chattesidene. Den kanalen guttene var inne på, var for ungdom opp til tjue år. Samtalen foregikk om natten, og de avtalte å møte mannen ettermiddagen etter, på en offentlig plass i byen. Han skulle ha en rose i jakka for at de skulle kjenne ham igjen. I intervjuet fortalte de at de hadde opplevd ham som «pervers» hele tiden, og at de hadde ledd av ham, seg i mellom. Likevel gikk de for å se om han møtte opp. Det gjorde han. Han var imidlertid eldre enn han hadde sagt. De bare lo av ham og gikk uten å si noe. Her var det ungdommene som lurte den andre parten. Samtidig så det ut til at også mannen hadde lurt «den sekstenårige jenta» til å tro at han var yngre enn han var.

Brudd på reglene 2: «Aldri alene...»

Som vi så, skilte ungdommenes egne regler seg fra Redd Barnas' ved at de var mer fleksible, mindre entydige og nok oftere basert på en slags helhetsvurdering. De fleste mente de var modne nok til å bedømme den totale situasjonen. Mange ungdommer opplevde likevel at de hadde noen helt konkrete regler, men ikke sjelden ble disse brutt. Noen av situasjonene hvor dette skjedde kunne informantene oppleve som skremmende, der og da. Andre fortolket dem som risikofylte først i ettertid. En fortelling tok form av det vi vil tenke på som en «klassisk» og åpenbar risikosituasjon. En 15-årig jente – som for øvrig fremsto som ressurssterk og reflektert på alle måter – hadde møtt en 20-årig mann etter å ha chattet med ham en eneste gang. Møtet skjedde rett i etterkant av chatten, midt på natten.

Han var 20 år. Han sa sånn «du var pen» og han bodde ikke så langt fra meg, da. «Kom igjen så møtes vi, så henter jeg deg i bilen». Også var han sånn (gjør om stemmen og stryker seg selv på låret) «hei...». Også klaska jeg til han og «kjør meg hjem!»

Skjedde det med en gang du satt deg inn i bilen, eller?

Nei, etter en times tid eller noe [...].

Men da var det bare deg, ingen venninner?

Nei. Det var midt på natta, han kom og henta meg klokka to eller noe.

Åja. Stakk du av hjemmefra, da?

Ja.

Men trodde du, når du gikk inn i bilen, trodde du da at han kom til å prøve seg, eller?

Ja.

Var du interessert i det?

Nei. Hva skal jeg med han, holdt jeg på å si.

Så du var kompetent på å avvise...

Ja, herregud.

Men du trodde han kom til å prøve seg?

Ja, han var sånn «du er jo kjempenydelig og du skal jo hvert fall ut å kruse i bilen med meg og sånn».

Men det må jo ha vært noe som var litt spennende og sånn siden du gikk inn i den bilen?

Han var jo ikke stygg, liksom. Han var jo egentlig veldig pen!

Jenta betonte her spenningen ved å møte en fremmed fra nettet. Nettopp det at det var en viss fare med i bildet, ser ut til å ha spilt en positiv rolle. Jenta tok bevisst og kalkulert en risiko. Hun visste at mannen kunne komme til å prøve seg. De var alene i bilen og ingen kunne hjulpet henne dersom han hadde vist seg å være voldelig. Nå skjedde det ikke noe farlig – han aksepterte hennes avvisning og kjørte henne hjem. Jenta virket likevel litt sjokkert og flau over egen dumdristighet i ettertid. Hva var hennes egen forklaring, noen måneder senere?

Det var tydelig at hun hadde ønsket opplevelser og spenning. Kunnskap om risiko og forhåndsregler er ikke nødvendigvis tilstrekkelig avskrekkende når dette er målet. Dette er selvsagt heller ikke et nytt motiv. Fra flere tiårs studier har vi visst at såkalt «sensation seeking» er et nøkkelmotiv når ungdom utforsker grenser for blant annet sex og rus. Dette motivet

synes å være basert på flere underliggende faktorer og er lettest å forstå som dimensjoner ved personligheten, hvor det finnes stor variasjon. Det er lett å tenke seg at for eksempel chat vil være egnet i slik utprøving for bestemte ungdomsgrupper (se Pedersen 1991).

I vårt materiale var det én episode som skilte seg ut fra de øvrige. Men igjen dreide dette seg om en venninne av informanten, altså en andrehåndsfortelling. Jenta var 15 år og møtte en ung voksen mann på chat. De møttes deretter offline. Han reiste inn til byen hun bodde, for å møte henne:

Kjenner du noen som har møtt noen gjennom «deiligst»?

Ja, jeg har en venninne som møtte en fra Oslo en gang, de var på hotell. Men jeg tror det gikk bra, altså, det var ikke noe sånn...

Men de lå på hotell, altså, lå det litt i korta at de skulle ha sex når de møttes?

Ja, jeg tror det.

Hadde de avtalt det, eller?

Ja, de hadde sex, men jeg tror ikke hun har snakket med han etterpå.

Men det var en mann fra Oslo, sa du?

Ja. Eller ikke mann, han var vel 18-20.

Og hun var 16, eller?

Ja, eller 15 var hun vel. Så det er litt galt, ja. Så de utnytter det ganske mye.

Men syntes hun det var spennende, eller? Og dra på hotell og...

Ja, hun syntes det var kult, hun. Jeg var med henne.

Åja, så du møtte han, eller?

Ja, vi møtte han på flyplassen. For hun turte ikke å møte han alene. Ja, også ble hun med opp på hotellet, da, også ringte jeg til mora, jeg, for hun kan jo ikke holde på sånn.

Fortalte du det til mora, eller?

Ja, hun sa hun kan bare sove der. Men hun bor ikke hjemme nå, da.

Så ho ble ikke redd, altså, ho mora?

Nei.

Selv om ho var femten år, bare?

Ja, jeg syntes det var helt sykt. Jeg hadde aldri fått lov til det.

Men... kom han til dit kun for å møte henne, eller?

Ja, kun for å møte henne. De hadde snakket på internett.

Vi vet vi ikke hva jenta selv tenkte om møtet. Det er imidlertid verd å merke seg at hun – til tross for sin risikofylte atferd – tok visse forhåndsregler. Hun ville ikke dra alene for å møte ham på flyplassen, men tok med seg en venninne. Dette tyder på at hun var klar over farene og at hun ville sjekke ut om han virket ok før møtet fortsatte. Et kort førsteinntrykk som dette kan likevel ikke vurderes som noen sikkerhetsgaranti. Hun *søkte* nok også risiko og spenning. Venninnen gikk ut fra at de to hadde hatt sex og at dette var planen med møtet. Igjen vet vi ikke *om* dette faktisk skjedde, hvordan det skjedde eller om jenta ønsket at det skulle skje. Fortellingen minner imidlertid en del om et par av rettssakene skissert tidligere. Også her var sårbare jenter involvert med eldre gutter eller menn. Parallellene går også på mindre detaljer: I en av sakene ble det påpekt at fornærmede hadde følt seg forpliktet til å møte mannen fordi han kom kjørende langveisfra. Mannen i dette eksemplet kom med fly og hadde booket hotell. Sannsynligvis hadde de avtalt sex over nettet. Slikt kan tenkes å øke mannens makt over jenta og gjøre det vanskelig for henne å trekke seg. Vi minner også om at mannen fra rettssaken ble idømt fengselsstraff (Aas-Hansen 2004).

Både den jenta vi her beskrev og vår informant – hennes venninne – levde i sårbare situasjoner. De hadde en god del ruserfaring, og de hadde opplevd lite grensesetting hjemmefra. De var spenningssøkende, men syntes også emosjonelt usikre. Hva betyr dette for vår fortolkning av episoden? Som tidligere nevnt, tyder undersøkelser på at slike ungdommer er særlig utsatt for seksuelle overgrep, men også for å utnyttes i sammenhenger knyttet til nettet (Torgersen 2004). Det er neppe spekulativt å anta at den unge mannen gjennom kommunikasjonen på nettet hadde forstått at jenta ville være føyeelig og ha få motforestillinger mot hans eventuelle forslag. Antakelig fornemmet han hennes sårbarhet så godt at han valgte å investere tid og penger i fly og hotell.

Seksuell trakassering fra kjente voksne

Risiki på nettet er ofte knyttet til møter med fremmede. Ungdommene trakk ofte fram at de oftest snakket med venner og bekjente, og at de dermed ikke utsatte seg for noen risiko. I et par tilfeller så vi imidlertid at unge jenter hadde opplevd det vi vil kalle seksuell trakassering fra voksne menn de kjente. I begge tilfellene var mannen også en autoritets- eller tillitsperson; i det ene tilfellet en lærer, i det andre en arbeidsgiver. Jentene var med andre ord i en underdanig posisjon i utgangspunktet, og dette øker selvfølgelig alvorlighetsgraden av trakasseringen.

La oss se på lærer-elev-forholdet først. To av jentene vi intervjuet var jevnlig logget inn på msn. Ofte snakket de med læreren sin der. Jentene hadde også webkamera, og det hendte at de kledde av seg på overkroppen for gutter de snakket med. En gang hadde de snakket med både læreren og andre ungdommer en stund. Læreren hadde vært lite aktiv en periode og etter hvert «glemte» jentene at han var pålogget. Den ene fikk et innfall og kastet genseren og bh'en. Læreren logget seg ikke av, men responderte med «bra show!». Msn er i utgangspunktet et medium som gir stor grad av kontroll med hvem man snakker med. Vi kan ikke vurdere om jentene faktisk hadde glemt at læreren var pålogget, eller om de syntes det var spennende at han var der og kunne se på. Det siste er kanskje mest sannsynlig. Det var åpenbart også jentene som var aktive. Dette forsvaret ikke at læreren ikke logget seg av da han så hva som var i ferd med å utspille seg på kameraet. Hendelsen peker mot at samhandling mellom ungdom og voksne som kjenner hverandre kan tenkes å få andre forutsetninger på nettet enn ellers. Forholdet mellom jenta og læreren kan nok ha forandret seg etter dette, og jenta vil kunne komme til å være pinlig berørt og angre i ettertid. Denne læreren tok også selv initiativ til seksuell prat med den andre jenta, noe vil komme tilbake til i kapittel 6.

I det andre eksemplet skjedde den seksuelle trakasseringen over sms. En jente på 15 hadde hatt arbeidsuke i en matbutikk. Arbeidsgiveren var en 25 år gammel mann. Etter arbeidsuka ønsket jenta å få helgejobb i butikken, og hun beholdt dermed en viss kontakt med mannen. Kort tid etter arbeidsuka begynte han å sende henne pornografiske bilder til mobilen (mms), blant annet nærbilder av oralsex. Han ba henne også sende et bilde av seg selv. Jenta syntes det var ekkelt, og svarte at hun ikke ville fordi hun var så lite fotogen. Da sa han at hun godt kunne sende et kroppsbilde isteden. Jenta ga uttrykk for at hun følte seg trakassert, men at hun syntes det ville være ubehagelig å kommunisere dette til ham. På intervjutidspunktet skulle hun snart på jobbintervju, og grudde seg litt til å møte ham etter det som hadde skjedd.

Disse eksemplene er ikke unike. En mann ble nylig anmeldt for å ha trakassert jenter i 13–14-årsalderen ved å sende dem grove sms-meldinger (Aftenposten 27.01.05). Hendelser av denne typen er ikke nødvendigvis farlige i seg selv, men de kan trolig skape utrygghet og frykt for alvorligere overgrep, og det er ikke noe ungdom skal måtte forholde seg til. Det er bekymringsfullt at voksne som står i et overordnet maktforhold til tenåringsjenter, ikke alltid ser hvilket ansvar dette innebærer. Enkelte voksne utnytter sin posisjon ved å trakassere jenter ved kommentarer på gata, andre velger å

gjøre dette – mer diskret – over chat, msn og sms. Når bekjente personer bruker denne muligheten, blir ungdommenes beskyttelsesstrategier – som retter seg først og fremst mot fremmede – ikke virksomme.³⁴

Falsk trygghet?

Ungdommene vi intervjuet mente at de hadde utviklet kompetanse på å lese og beskytte seg mot farer på nettet. Et godt stykke på vei har de nok rett. Mange *leser* det som skjer på chat på en måte som det nesten vil være umulig for voksne å imitere eller simulere. Likevel har strategiene begrensninger: For det første er de kun rettet mot avvisning av fremmede, mens også kjente vokenpersoner kan stå bak seksuell trakassering. For det andre er de heller ikke vanntette på å avsløre fremmedes identitet og deres intensjoner. Samtidig ser vi at enkelte ungdommer bevisst *søker* spenning gjennom å utsette seg selv for risiko. Nettet oppfattes også som en privat arena og foreldre blir ikke informert om hva som skjer. Dette kan bidra til å forsterke farene ettersom få vil vite hvem ungdommene møtte og hvor.

Det er likevel uvanlig at farlige eller truende situasjoner oppstår. De mest bekymringsfulle hendelsene i vårt materiale er andrehåndsfortellinger. Ingen hadde personlig opplevd krenkelser i forbindelse med nettmøter. Alt i alt oppfatter vi at farene nok ofte overdrives i det offentlige ordskiftet.

Oppsummering

- Alle studier tyder på at ungdoms kontakt på nettet primært er knyttet til positive erfaringer, økt sosialitet og mye glede. Likevel viser tidlige forskning og flere rettssaker at ungdom også kan møte voksne overgripere gjennom nettet. På den annen side synes ungdom også å utvikle god kompetanse for å mestre slike farer.
- Ingen av ungdommene i vårt materiale hadde opplevd overgrep eller krenkelser i forbindelse med nettmøter. Mange hadde imidlertid avslørt at personer hadde løyet om kjønn og alder på nettet. Ofte ble dette regnet som harmløs lek med identiteter, i andre tilfeller antok de dette kunne være knyttet til reell fare.

³⁴ Det samme synes å skje i samhandling ansikt til ansikt. Vi fant at jenter var svært kompetente på å avvise uønsket seksuell oppmerksomhet fra fremmede, men var mindre årvåkne overfor kjente. Årsaker til dette blir grundigere diskutert i kap. 9.

- Ungdommene hadde god kjennskap til ulike typer risiko på nettet og tok sine forhåndsregler. Vi var i stand til å sondre mellom i alle fall fem ulike typer mekanismer eller regler som ble brukt. Dels var de knyttet til allmenne ferdigheter – som å lese stil, form og innhold. Dels var de knyttet til mer konkrete kontrollstrategier, som å be om bilder, mobilnummer eller msn-adresse. Disse reglene er langt fra vanntette, likevel fungerer de nok godt i de fleste tilfeller.
- Likevel inntok mange av ungdommene i det daglige en pragmatisk og fleksibel holdning til disse reglene. Enkelte valgte bevisst å bryte egne forholdsregler i jakten på opplevelser og spenning. Kunnskap om farene betyr dermed ikke nødvendigvis at de unngås. Et eget problem ligger i at enkelte opplever at de har åpnet opp for løfter på nettet, som det blir vanskelig å trekke seg fra senere, når en møtes ansikt til ansikt.
- Ungdom med bestemte problemer synes mer utsatt for seksuell utnyttelse i etterkant av chat enn andre. Særlig synes dette å gjelde ungdom som har opplevd omsorgssvikt og dårlig struktur under oppveksten, og som har utviklet problemer med rusmisbruk. Dette understøtter det som er avdekket i rettsakene der overgrep har skjedd i etterkant av chatting. I slike tilfeller var også ungdom preget av omsorgssvikt særlig utsatt.

6 Bytterelasjoner på nettet

Vårt studieobjekt er særlig ulike typer seksuell tvang og de gråsonerelasjoner hvor sex byttes mot vederlag, uten at vi nødvendigvis vil kalle det prostitusjon. Antar ungdoms risiko for å inngå bytterelasjoner nye former når IKT er i bruk? Våre data tyder på det, og i dette kapitlet vil vi presentere noen typiske fortellinger. Forløpene er tilsynelatende ulike, men de har det til felles at IKT spilte en viktig rolle og at det som skjedde, i større eller mindre grad, kan fortolkes som bytterelasjoner.

Sexprat mot klær og kontantkort

På spørsmål om hun noen gang hadde opplevd noe ubehagelig på nettet, fortalte en jente – nokså sent i intervjuet – om en sosialt marginal mann i tjuårene. Han ble kalt «Chatte-Gunnar» fordi noen venninner av henne opprinnelig hadde stiftet bekjentskap med ham på en chattekanal. De fortsatte å chatte med ham på nettet, de snakket med ham i telefonen og møtte ham også tidvis ansikt til ansikt. Til gjengjeld fikk de en rekke goder, som kontantkort, dyre klær eller penger. Bytteforholdet mellom dem var klart og tydelig og tok form av en slags underforstått kontrakt:

De møter han bare for å bomme han for ting, da. For når de møter han, så kjøper han bukser til dem. Han har brukt tusenvis av kroner på dem, altså. For de møter han jo bare for å utnytte han.

Møtene fant sted på det lokale kjøpesenteret. Da gikk jentene et par meter foran «Chatte-Gunnar», mens han kom etter. De var tilsynelatende flau over å være sammen med ham, men til gjengjeld var de glade for innholdet i posene de bar på. I intervjuet prøvde vi – på flere måter – å finne ut hva «Chatte-Gunnar» krevde tilbake. Men dette forble uklart. Jenta var skråsikker på at ingen av venninnene noen gang hadde «hatt sex» med ham, i betydningen hatt samleie eller gjennomført andre, intime fysiske handlinger. Det så heller ikke ut til at Gunnar forventet dette. Det virket som om de holdt Gunnar varm med passende doser sexprat over nett og telefon. Det syntes også som om det var dette han selv var mest interessert i.

Han kan plutselig si at «nå sitter jeg her og runker», også kan han bare ringe og du bare hører sånne pustelyder. [Venninna mi] har liksom gitt meg røret og «vil du høre», liksom. Også hører du han bare stønner og

holder på i bakgrunnen der. Han er så motbydelig ekkel, altså [...]. Og sånn som «kan jeg få kjøpe en brukt tanga av deg for tusen kroner». Også har de drevet og tulla og sånn, at «du kan få en som ikke er brukt», og han «da betaler jeg 200», ikke sant. Han er helt rar. Også er det liksom sånn «kan dere ha sex med hverandre mens jeg hører på i telefonen?» Han spør om helt vanvittige ting.

Det så ut til at jentene fulgte med ham et stykke på vei i hans fantasier. De syntes at han var ekkel, men de gikk likevel med på å snakke med ham. Noen ganger sa han rett ut at de fikk så og så mye penger for å snakke med ham i f.eks. et kvarter. En kjølig og ren transaksjon, med andre ord. Tidvis lo jentene av ham og hadde det gøy på hans bekostning. Men det var ikke alltid like gøy. På et tidspunkt ga noen av de andre jentene Gunnar telefonnummeret til jenta vi intervjuet. Etter dette fikk hun knapt være i fred, og det endte med at hun måtte skaffe seg nytt nummer. Også en av de andre jentene fikk nok og sa fra om det. Da han likevel fortsatt å ringe, ble hun engstelig og truet med å politianmelde ham. Da ble det stille en periode, men etter kort tid gjenopptok de kontakten. Slik vi forsto det, ønsket begge parter at transaksjonene da skulle fortsette. Begge opplevde å få nok igjen for den. Så lenge jentene opplevde at de hadde kontroll, var de villige til å opprettholde relasjonen, selv om den skapte et visst ubehag.

Samhandling startet altså på en chattekanal og endte opp som et erotisk preget bytteforhold. Likevel brukte vår informant aldri formuleringer som «å selge seg» eller andre ord som kunne knyttes til prostitusjon. Hun sammenliknet det heller ikke med andre sex-salgs- eller bytteforhold, som telefonsex e.l. Dette til tross for at hun betonte at hun selv hadde en perifer og mer tilfeldig plass i relasjonen. Hun ville altså ikke uten videre selv måttet bli stemplet av slike betegnelser. Det er også verdt å merke seg at hun litt tilfeldig kom til å tenke på denne relasjonen, svært sent i intervjuet, etter at vi hadde stilt en rekke spørsmål om bytte av sex. Hun kom heller ikke tilbake til denne relasjonen da vi senere stilte spørsmål om prostitusjonslignende hendelser. Hun virket ikke moralsk indignert over relasjonen som sådan. Hennes motvilje var knyttet til at hun syntes det var ekkelt. Men som hun også sa: «jeg trenger ikke den buksa». Aner vi likevel at det å inngå i en slik relasjon kunne gå på selvrespekten løs? Vi vet mindre om de venninnene hun fortalte om, men så vidt vi forsto hadde de ikke klare udekkete materielle behov. Om de hadde andre psykososiale problemer vet vi ikke, men vår informants fortelling pekte ikke i den retningen. Det mest slående var at tilsynelatende helt vanlige skolejenter uten større problemer tok del i handlinger mange nok ville ha klare motforestillinger til. Antakelig aner vi

at bestemte trekk ved kommunikasjonen på nettet spilte inn. Kunne jentene f.eks. ha møtt Chatte-Gunnar på en annen arena? Ville relasjonen dem i mellom fått samme innhold?

For oss virker dette lite sannsynlig. Mannen ble fremstilt som sky og stille ved møtene. Det er lite trolig at han ville startet en samtale med dem ansikt til ansikt. Og dersom han hadde gjort det, hva ville skjedd? Ut fra hva vi har hørt jenter fortelle om håndtering av seksuell oppmerksomhet på offentlige steder, ville et sannsynlig utfall være avvisning og latterliggjøring (se kap. 7). På nettet er det andre regler som gjelder. Arenaen oppfattes som «trygg» – både av mannen og jentene. Jentene følte kanskje et visst overtak – internett er ungdommenes egen arena, de mener de mestrer den bedre enn de fleste voksne (Tapscott 1998, Kaare 2004). Kan dette få konsekvenser for ungdoms inntreden i prostitusjon?

Disse handlingene vil kanskje ikke oppleves som «prostitusjon», slik vi vanligvis tenker på dette fenomenet. La oss likevel se på dette tilfellet i lys av tidligere forskning på feltet: Ung i Norge avdekket at en mindre subgruppe av ungdommene som hadde solgt sex ikke tilkjennega noen former for «problemer» overhodet (Hegna og Pedersen 2002).³⁵ Dette er overraskende med tanke på det sterke stigmaet knyttet til prostitusjon. Hva får vanlig ungdom til å selge sex? Kanskje antyder denne fortellingen et svar. For det første kommer ungdommene i kontakt med personer de ellers ikke ville møtt. For det andre så vi en gradvis utvikling av relasjonen: først gjennom chat, senere sms, så samtaler på mobiltelefon og til slutt møter ansikt til ansikt. Bytteforholdet hadde ikke de kjennetegn som vanligvis knyttes til prostitusjon og heller ikke det samme stigmaet. Gjør chattingens ufarlige avstand at grenser umerkelig begynner å gli? Eller er dette for enkelt?

La oss dvele litt ved dette. I boka *Når sex blir arbeid* beskriver May-Len Skilbrei (1998) noen mekanismer som kan minne. Som telefonvertinner og resepsjonister opplevde kvinner at de umerkelig ble sosialisert i retning av prostitusjon. Virksomheten ble mindre fremmed etter hvert som de ble vant til å sexprate med kunder. Selv om vår informants venninner aldri hadde «hatt sex» med Chatte-Gunnar i begrepetts dagligspråklige betydning, ser vi nok de samme mekanismene. Først syntes de det var litt spennende å snakke med ham om sex. Så begynte de å gå lei, men fikk da tilbud om penger for å fortsette. Jentene var sammen om dette. Det var litt gøy, de fikk

³⁵ Problemene ble definert ved en indeks for «global risikoatferd», som bestod av fire indikatorer: atferdsproblemer, alkoholproblemer, rusmiddelbruk og opphold i bysentrum om natta (Hegna og Pedersen 2002:62).

nye klær eller andre ting de ønsket seg. Etter hvert var det kanskje ikke så morsomt lenger, men de opplevde byttehandelen som allminneliggjort, kostnadene ble regnet som små og de hadde fortsatt lyst på klærne. De valgte å fortsette. Men jentene hadde nok ingen idé om hvordan denne relasjonen skulle komme til å utvikle seg da den startet.

Vårt poeng er ikke å kategorisere handlingene som «prostituasjon». Det er likevel interessant å reflektere over hvordan ungdommer knytter begrepet til *andre* steder, *andre* personer og *andre* relasjoner. Vi hadde snakket med jenta som fortalte om «Chatte-Gunnar» i nesten en time da fortellingen dukket opp for henne. Hun visste at vi var interessert i kunnskap om «prostituasjon», «salg av sex» og «seksuelle overgrep». Hun var våken, sensitiv og åpenbart intelligent. Likevel assosierte hun ikke i det hele tatt til denne mannen, denne relasjonen. Akkurat dette skjedde en rekke ganger i intervjuene våre. Kanskje gjør avstanden til slike begreper det til mindre problematisk å motta gaver i bytte mot selskap og sexprat.

Hvor alvorlig er en slik relasjon? Hvem utnytter hvem? Eller ser vi en jevnbyrdig «win-win»-situasjon? Jentene var helt klart kalkulerende aktører. De tok bevisste valg. De hadde klare motiver, som de også vedkjente seg. Jentene kom alle fra velstående middelklasse, på Oslo vest. De trengte strengt tatt ikke pengene og klærne, men ble fristet av noe ekstra. Chatte-Gunnar hadde på sin side få venner. Vår informant bedømte det slik at han hadde små muligheter til å få seg kjæreste innen det ordinære kjønnsmarkedet. Antakelig var det fornuftig pengebruk, slik han selv så det. Vårt inntrykk er at jentene selv mente de hadde et overtak.

Kanskje kan denne relasjonen synes risikofylt: jentene møtte en mye eldre fremmed mann fra nettet. De visste godt at han hadde seksuell interesse for dem. Likevel bør vi nok avdramatisere den. *Farlig* i ordets enkleste betydning var den neppe. Jentene var alltid flere når de møtte ham. Det skjedde alltid på et offentlig sted, med mange mennesker. Ingen syntes å ha diskutert muligheten av å besøke ham privat. De trodde heller ikke at hans erotiske interesse trakk i den retningen.

Et mer komplisert spørsmål er hvordan relasjonens karakter kan tenkes å virke inn på de involverte. Kan dette tenkes å ha negative konsekvenser for jentene, når det gjelder følelsesliv, identitet, synet på sex? Vi er usikre. Mest skeptiske er vi til at jentene fortsatte å pleie kontakt med mannen, også etter å ha blitt trakassert over telefon gjentatte ganger, og etter at de nok begynte å mislike samhandlingen. Dette tyder på at det kanskje var vanskeligere å avslutte dette enn de forventet. Kanskje ble de for vant til gavene? Dessuten kan man undres over hva de vil tenke om relasjonen i ettertid. Vil de føle

utrygghet eller miste selvrespekt? Kan de tenkes å få en oppfatning av egen seksualitet som salgbar vare? Eller vil de le av det hele – som av andre ungdommelige rampestreker? Slike spørsmål må stå ubesvart. Fortellingen viser uansett at vanlig ungdom kan fristes inn i bytterelasjoner de ikke nødvendigvis ser rekkevidden av, og at internett gir gode forutsetninger for det.

Lærer–elev

Den israelske forskeren Aaron Ben-Ze'ev (2004) viser hvordan det han kaller *personae* og *selv* samspiller gjennom ulike mekanismer på nettet. Disse mekanismene er det som gjør nettet så emosjonelt og erotisk potent. De sentrale er (i) fantasi, (ii) interaktivitet, (iii) tilgjengelighet og (iv) anonymitet. De to første er knyttet til karakteren av cyberspace, og innebærer at relasjoner og aktiviteter er lett tilgjengelige. De to andre stikkordene er knyttet til mulige kostnader og risiko. Begge deler er gjerne små. Du kan lett logge deg opp, anonymiteten er garanti for at ubehag vil unngås. Viktigst er imidlertid kombinasjonen av fantasi og interaktivitet. Denne er det som synes historisk ny ved nettet. Paradoksalt nok kan internett og chat derfor – på samme tid – innebære anonymitet og intimitet. For ungdom innebærer dette at tersklene for vanlig erotisk samhandling blir lavere. Også for voksne som møter barn og unge på nettet kan vi anta at tilsvarende mekanismer blir virksomme. Særlig kan det tenkes at det blir lettere å krysse tabubelagte grenser, som en ellers ikke ville brutt.

Ett eksempel fra våre data handlet om en lærer som ofte logget seg inn på msn, hvor han snakket med elevene sine. Vi har allerede hørt at denne læreren slik ble vitne til at en av jentene strippet med webkamera på og at han ikke logget seg av, men isteden ga komplimenter til jenta. Jenta som fortalte om dette, sa også at læreren hadde fortalt henne om noen av sine seksuelle fantasier. Hun ville ikke konkretisere hva han hadde sagt, annet enn at det handlet om «hva gutter tenker på og vil». Antakelig handlet noen av lærerens fantasier om å ha sex med jenter på hennes egen alder. Vi kan slutte dette fordi hun også hadde skrevet ut noen av samtalene og vist dem til venninner. Venninnene omtalte læreren etter dette som «pedo» og de sperret ham fra msn-listene sine. Vår informant visste også at han kunne mistet jobben om samtalene hadde blitt kjent.

Jenta likte imidlertid læreren og så på ham som en venn. Hun ville derfor ikke sperre ham ute fra msn (blokke ham), selv om hun til oss sa hun syntes sexpraten var ekkel. Det ser ut til at hun syntes litt synd på ham. Hun formulerte seg slik: «det ikke er lett for menn i den alderen som ikke har

kjæreste». Vårt inntrykk var at hun dessuten opplevde disse samtalene som mer tvetydige enn hun ga uttrykk for. Hun *sa* at hun opplevde det som ekkelt, men måten hun snakket om dem, tydet på at det også var et spenningsmoment der. Noen ganger ble hun i hvert fall med på sexsnakket. Hun tenkte delvis på det som «tull». Men hun var usikker på hvordan læreren opplevde det. Hun hadde en følelse av at det kunne være nokså viktig for ham. Uansett ble det klart at hun ikke avviste ham på noen måte. De hadde også samtaler mer i tråd med det vanlige rollesettet lærer-elev. Blant annet hjalp han henne med leksene. Det som igjen bryter med rollene deres er imidlertid at han også kunne *gjøre* leksene hennes.

Jenta benektet selv at det var snakk om et bytteforhold av dette slaget. Likevel kan nok handlingene lett tolkes i den retningen: *Hun* fikk leksehjelp og følte seg som «voksen» ved å bli spurt om intimitet og erotikk. *Han* opplevde helt sikkert erotisk lyst av å snakke om sex med en søt ungdomsskoleelev. Noe av det interessante med relasjonen er imidlertid hennes egen kategorisering av den. Hun opplevde *ikke* at begrepet «bytte» beskrev relasjonen deres særlig godt. Generelt ser det ut til at begrepet «bytte» ikke føles riktig for ungdommene når de også har et mer forpliktende forhold til personen det dreier seg om. Jenta var både lærerens elev og hans «venn». Men vennskapet eksisterte bare på nettet. De nevnte aldri samtalene de hadde på msn, når de møttes ansikt til ansikt. Dette viser at de er klar over og – dem i mellom – erkjente at samhandlingen var illegitim. Både aldersforskjellen og rollene de hadde, kunne tenkes å gjøre samhandlingen ulovlig. På den annen side fikk vi høre flere fortellinger om lærere (også kvinnelige) som var inne på msn sammen med elvene sine, om ettermiddagen, og hvor dette foregikk i full åpenhet. Antakelig var det rett og slett kommunikasjonsinnhold som var det avgjørende i den relasjonen vi her fikk beskrevet.

På den annen side er ulike myndighetspersoner i barnets nærmiljø – i tillegg til slektninger – de som hyppigst står for seksuell utnytting av barn (Pedersen & Aas 1995). Aktørene i fortellingen er velkjente. Det nye var at samhandlingen foregikk på nettet. Igjen aner vi – som ved vanlig samhandling mellom ungdommer – at de elektroniske mediene gjør seksuelle relasjoner lett tilgjengelige. Igjen er dessuten funnet tvetydig: Den rent fysiske avstanden gjør at forholdet fremstår som lettere å etablere. På den måten er disse mediene farlige. På den annen side forble i dette tilfellet de to utenfor hverandres fysiske rekkevidde. Normalt vil vi da tenke oss at relasjonen er mindre skadelig. På den annen side vet vi faktisk ikke veldig mye om dette, og mye tyder på at nettbaserte erotiske relasjoner kan være atskillig viktigere i folks liv enn vi lett tenker oss (Ben-Ze'ev 2004).

Prostitusjon – nesten

En rekke studier viser at internett har blitt en av de viktigste arenaene hvor det reklameres for seksuelle tjenester. Her i Norge har det også dukket opp nettsteder hvor kunder diskuterer fortrinn og ulemper ved de ulike prostituerte (Smette 2003). Mange av de ungdommene vi intervjuet var kjent med at det finnes nettsteder hvor det blir forhandlet om prostitusjon. Ingen fortalte imidlertid om egne erfaringer med slikt. En jente fortalte derimot om to 17-årige venninner med slike erfaringer. Jentene tilbydde sex mot penger på nettet, møtte menn på hotell, mottok penger og stakk av før kunden skulle betjenes. Jenta reflekterte rundt forholdet på denne måten:

Jeg tror ikke hun ligger med dem, men det er jo utnytting av henne igjen og. Tenk på at de har tenkt på noe helt annet. Så jeg synes bare det er bra at de får svi litt. Men hun burde jo ikke gjort det hun heller [...].

Det er skumle greier, da?

Ja, for du kan bli så utnyttet av det uten av du vet om det sjøl. Plutselig står de på døra di og forlanger et eller annet eller forlanger sex av deg. Så det kan være ganske farlig.

Det hører med til historien at både jenta vi intervjuet og de to hun viste til var tidligere rusmisbrukere. Om disse jentene også hadde solgt sex uten å stikke, av er usikkert. Uansett er det sannsynlig at prostitusjon var et mindre fremmed alternativ for dem i og med at de hadde hatt tilhold i miljøer der dette ikke er uvanlig. Selv om jentene i en viss forstand stjal fra mennene, syntes vår informant likevel at det var *de* som utnyttet henne.

Sammenlignet med fortellingen om Chatte-Gunnar blir det tydelig hvordan jentene i denne fortellingen blir satt i en offerrolle, mens mennene blir ansett som kriminelle – hvilket de jo også i forhold til gjeldende lovverk faktisk vil være, siden jentene var under atten år. Samhandlingen knyttes også direkte opp til begrepet prostitusjon, noe som ikke skjedde i den forrige fortellingen. Det er nok assosiasjonene til hvordan og hva en «hore» og en «horekunde» er som spiller inn. De jentene som avtalte å møte mennene, ga jo ikke noe igjen for pengene. Derimot ga nok jentene Chatte-Gunnar det han forventet. Offerrollen ser ut til å være del av språkliggjøringen av den prostituerte. Men denne språkliggjøringen gjenspeilet også det vår informant i det siste tilfelle så: To sårbare jenter med mange akkumulerte risikofaktorer, og med en livssituasjon full av vansker, som utsatte seg selv for fare.

Fortellingen om Chatte-Gunnar viser at enkelte ungdommer uten klassiske risikofaktorer går inn i bytteforhold initiert på nettet. Fortellingen

om lærer-elev-forholdet tyder på at bytteforhold også kan finne sted mellom kjente – og utelukkende på nettet. Et viktig element i fortellingen om tenåringsjentene som «lekte» med prostitusjon, var at de hadde rusproblemer og dermed var mer utsatt i utgangspunktet. En hypotese er at ungdom uten problemer lettere enn før vil kunne inngå i diffust definerte bytterelasjoner fordi kommunikasjon på internett åpner for det. For ungdom med færre sperrer mot prostitusjon vil internett kunne fungere som en kanal for å selge sex i mer tradisjonell forstand. La oss likevel gjenta at ingen av informan- tene våre fortalte om egne erfaringer med rent kjøp og salg på nettet. Heller ikke i et såpass utsatt segment av ungdomsgruppa som vårt, synes altså dette å være særlig utbredt.

Oppsummering

- Internett synes å kunne åpne for etablering av nye typer bytteforhold, hvor seksualitet kan inngå. Dette kan dels skje ved at ungdom vi vanligvis ikke tenker på som utsatte, utvikler relasjoner som ellers neppe ville utviklet seg. Dels kan det skje ved at risikoutsatt ungdom utvikler slike kontakter på en enklere og effektiv måte enn de ellers ville gjort.
- Mekanismene som ligger bak kan være flere. Vi har pekt på følgende (i) at ungdom kommer i kontakt med personer de ellers ikke ville møtt, (ii) de inngår lettere i seksuelt snakk, (iii) relasjonen utvikles gradvis slik at motforestillingene uteblir, (iv) dette assosieres ikke med begreper som prostitusjon eller telefonsex, dermed virker det mindre stigmatiserende, og (v) ungdommene føler de har kontroll over situa- sjonen – internett er deres arena.
- Deler av den samhandlingen vi avdekket i våre data innebar liten eller ingen direkte fysisk kontakt mellom partene. Den erotiske kontakten var forbeholdt kommunikasjon på mobil, msn eller nettet. Tidligere studier – av voksne deltakere – har tydet på at kontakt av denne typen likevel kan oppleves som emosjonelt og erotisk dyptgripende og viktig. Vi er usikre på de mulige kostnadene ved slik samhandling for ung- dommene, også på lengre sikt.
- Internett senker antakelig terskelen for å inngå illegitime relasjoner. Arenaen er usynlig for andre og tilnærmelsene skjer gradvis og med fysisk avstand mellom partene. Dette vil kunne skape komplekse lojalitetsbånd og uklare grenser. Myndighetspersoner i barns og unges

nærmiljø (lærere, idrettleidere) står for en betydelig andel av misbruk som avdekkes. Slike relasjoner kan lettere utvikle seg over chat, msn og sms.

- Ungdom som generelt har høyere risiko for sexsalg og overgrep er også utsatt på nettet. De ungdommene vi ble fortalt om som oppsøkte kanaler for tradisjonell prostitusjon var tidligere rusmisbrukere, det vil si en gruppe med høy risiko.
- En hypotese blir altså at ungdom uten problemer lettere enn før vil kunne inngå i diffust definerte bytterelasjoner. For ungdom med færre sperrer mot prostitusjon, vil internett også kunne fungere som en lett tilgjengelig kanal for å selge sex.

7 Ungdommers kompetanse og sårbarhet i sentrum

Sentrum fungerer som en magnet på mange ungdommer. I Oslo er spesielt området rundt Oslo S og Oslo City et trafikknutepunkt der det er praktisk å treffe andre. Det kan godt tenkes at ungdoms nettverk nå er langt mer utbredt geografisk enn før på grunn av chatting og msn, som vi tok for oss i forrige kapittel. Kanskje blir derfor dette knutepunktet viktigere. Ungdommene vi har intervjuet liker seg i sentrum. De legger vekt på at det er flere og bedre butikker og kaféer her, at det *skjer mer*. En av våre informanter fortalte med entusiasme om en politijakt han var vitne til. Attraksjonsverdien ligger nok like mye i forventningene om at ting *kan* skje, som i faktiske hendelser (Sandberg og Pedersen 2005).

Slike samlingspunkt kan også tiltrekke seg voksne med spesiell interesse for ungdom. Temaet i dette kapitlet er seksuell oppmerksomhet som ungdom opplever i byrommet. Er dette en utbredt erfaring blant ungdom som bruker sentrumsområdet? Hva oppleves trakasserende? Hvordan takles slike situasjoner? Er det forskjeller etter kjønn?³⁶

Hva kan det ligge i et blick?

Kan et langvarig og vurderende blick kalles en krenkelse? Det ungdommene oppfattet som seksuelt forulepende blick, var i alle fall den vanligste form for uønsket oppmerksomhet informantene våre oppga å få i sentrum. Som vi snart skal se ble fortolkningene av blick preget av hvem som sendte dem og hvordan. Slike blick *opplevdes* som ubehagelige, invaderende og krenkende for mange jenter. Og når vi allerede her skriver jenter, er vi inne på et interessant funn: Sensitiviteten for blick, og hva som ligger i det, synes å være kjønnnet.

Hva kan det ligge i et blick? Er det ulike typer blick? Vi vil prøve å nærme oss dette gradvis, så konkret som mulig. La oss starte med to ulike fremstillinger:

Jeg synes det er ekkelt, for de er eldre og... de ser liksom ikke så mye på ansiktet, de ser mer på kroppen sånn (måler opp og ned med blikket).

³⁶ Dette kapitlet er skrevet i samarbeid med Sveinung Sandberg.

Hvem er det du får blick av?

Det er mest sånn når jeg går med miniskjørt og høyhelte sko. Da får jeg sånne blick, da er det best å prøve å gjemme seg.

Er det en spesiell type menn som gir blick?

Jeg vet ikke, jeg prøver ikke å se på dem så mye.

Hvis du skulle ha beskrevet de blickene, hvordan ville du ha gjort det?

Noen er litt sånn granskende, søkende (ser litt opp og ned), andre er litt mer sånn «ok, det er hu».

Typisk med denne type blick er at de holdes ekstra lenge. De ble sjelden opplevd som truende eller farlig. De har noe til felles med invitasjoner til slåsskamp. De innebærer måling, vurdering og makt. Flere studier har vist at blick og stirring ofte blir brukt som en dominansstrategi og blir sett på som et uttrykk for selvsikkerhet i mange kulturer (Rosa og Mazur 1979). Tilsvarende kan det å vike blikket eller å unngå den andres blick ses som et uttrykk for underlegenhet. Voksne vil for eksempel ofte «tillates» lange sanksjonerende blick mot ungdom, mens det ikke vil være like godtatt at en ungdom stirrer tilbake. Dette vil være spesielt synlig i institusjonaliserte sammenhenger hvor aktørene allerede har et etablert forhold, for eksempel i klasserommet eller i familien. På denne måten blir blick et uttrykk for maktforhold. Det er derfor interessant å se dette i sammenheng med kjønn. At mannen er den som stirrer kan være et uttrykk for en forestilt overlegenhet, noe som gjør det provoserende.

Et seksuelt interessert blick kan derfor lett tolkes som en fornærmelse. Men det kan – selvsagt – også virke bekreftende. En av våre informanter fortalte at blikket var ekkelt hvis det kom fra noen «langt over tjue», mens det kunne være et kompliment hvis det kom fra noen rundt atten-tjue år. Dette kan kobles til følelse av manglende kontroll over situasjonen når mennene er eldre. Som en jente sa det: «De unge klarer jeg liksom å styre, det var med de eldre det ble litt mer ekkelt.» Et annet eksempel er at mange informanter hevdet at det mest var «utlendinger» som glodde. Dette kan selvfølgelig være tilfelle. Men det kan også tenkes at samme type blick lettere *kategoriseres* på denne måten dersom det kommer fra gutter eller menn med minoritetsetnisk bakgrunn. Andre studier har vist at slike mekanismer synes å virke når det gjelder seksuelle overgrep. Handlinger kan lettere klassifiseres som dette, dersom overgriperen har minoritetsbakgrunn (Giuffre og Williams 1994). Blikket skrives altså inn i en kontekst hvor mottakers forståelsesrammer og fortolkninger spiller inn.

All oppmerksomhet er seksuell oppmerksomhet

De fleste jentene midt i tenårene som vi snakket med hadde erfart seksuell oppmerksomhet fra voksne menn når de vanket i byen. Noen syntes det var vanskelig å komme på konkrete eksempler fordi dette var hverdagslig og noe de tok for gitt. I tillegg til blick var seksualiserte kommentarer noe de fleste av dem hadde opplevd. Innholdet i kommentarene varierte. Noen hadde opplevd at gutter eller menn kom bort for å prate, og så ante de at noe mer lå under. Dette kunne oppleves som hyggelig og selvbekreftende, men det kunne også være ubehagelig, spesielt hvis aldersforskjellen var stor.

Andre hadde opplevd mer eksplisitte seksuelle kommentarer. En kvinnelig informant fortalte at en eldre mann kom bort og sa at han ville ha alle seks venninnene «i sengen». En annen fortalte at noen bodeiere hadde sagt «hvis du kommer ned her hver dag og gir meg en klem skal du få en piercing til navlen». Denne typen kommentarer eller gestikuleringer oppfattes som oftest som fornærmende. Implisitt i kommentarene ligger det at jentene er «billige». Dette er fremdeles en uheldig selvpresentasjon for jenter. Dette henger selvfølgelig sammen med stigmatiseringen av kvinners seksualitet generelt og av prostituerte spesielt. Å være billig henviser jo indirekte til salg av sex – til å ha sex for penger.

Forulempingen av jenter i byen kan også bli fysisk. Det mest vanlige er å bli befølt på rumpa av forbipasserende menn. Men det skjer også andre ting. Se for eksempel på dette intervjuutdraget:

Er det andre historier, med menn som tar kontakt?

I går så var det en mann som stoppa i bilen, liksom sånn rett foran oss. Så bare går vi forbi bilen og så bare prøver han å kjøre på oss på en måte. Ikke kjøre på oss, men på en måte, sånn... [...]. Også var det en mann som tok på rumpa til venninna mi i går.

Dette er et interessant utsagn, det viser hvordan jentene er bevisste på muligheten for seksuell trakassering. Ulike former for oppmerksomhet fra voksne ble nesten rutinemessig regnet som seksuelt motivert: Han som latet som han skulle kjøre ned jentene, ble plassert i samme bås som mannen som tok en av dem på rumpa. Jentene hadde et blick som var årvåkent for seksuell interesse. Dette gikk igjen i mange av fortellingene fra jenter.

Jentenes tolkningsramme var gjennomgående slik at de aktiviserte nettopp dette rammeverket. Konkrete blick fra menn i omgivelsene ble raskt regnet som seksuelt ladet. Kommentarer ville bli sett som seksuelt betonte. Handlinger ble ofte fortolket som seksuelt ladet. Hvor stammer det hele fra?

Dette årvåkne blikket for seksuell interesse har nok mange jenter blitt sosialisert til gjennom livet. De har ofte hørt fortellinger om dette – fra foreldre, på skole, etter hvert i vennekrets. På den ene siden kan kanskje dette skape unødig frykt. På den annen side gjør det at jentene er forberedt og dermed lettere kan ta kontroll over situasjonen.

Årvåkne og kompetente jenter

Å unngå øyekontakt var den vanligste formen for det vi kaller *kompetanse på avvissning*. De fleste informantene sa at de prøvde å unngå blikk fra fremmede. Dette så ut til å være en generalisert kompetanse, som var til hjelp dersom en skulle fungere i byrommet. Gjennom denne strategien ville de nemlig også unngå tilbud om narkotika og eventuelle slåsskamper, selv om dette ikke var like åpenbare utfordringer for jenter. Å unngå øyekontakt er antakelig en mer generell forsvarstrategi for både gutter og jenter i offentlige rom. Antakelig er dette noe de lærer seg tidlig. Det kan likevel ligge en ydmykelse i å lære seg å la blikket vike eller se bort, ved at en stiller seg i en underlegen situasjon.

En annen strategi for avvissning var å sende «stygge» blikk tilbake. Da unngår en underlegenheten, og vi ser hvordan en sterkere og mer selvsikker jente trer fram. En informant fortalte hvordan hun ble kvitt noen innpåslitne menn på denne måten: «Til slutt ble jeg ganske lei. De skjønnte det fordi jeg ga dem ganske mange stygge blikk». Det vil nok være avhengig av tryggheten i situasjonen hvorvidt denne strategien vil og kan benyttes. Våre data tyder på at det først og fremst kommer an på om jentene er sammen med venninner. Da blir de fleste tøffere. Men også selvsikkerhet, sted og alder kan ha betydning. Blikk tilbake vil også være avhengig av grad av forulemping. Å unngå øyekontakt vil ofte være første strategi. Dersom dette ikke fungerer, kan stygge blikk gi samme effekt.

En tredje strategi kan være å svare frekt tilbake. Dette kan ofte være tegn på mer trygghet og selvbevissthet. I noen tilfeller synes det også å være et resultat av at de fornærmelsene en har blitt utsatt for, har vært mer verbale. En informant var tydelig stolt av denne replikken – til en hun oppfattet som en eldre innpåsliten mann: «Pass på barna og kona di hjemme i huset». Dette er selvsagt en kontant avvissning som legger vekt på aldersforskjellen mellom partene.

Enkelte jenter syntes å ha god kompetanse på å *tolke* seksualiserte situasjoner som møtte dem i byrommet. Men de hadde også utviklet et bredt spektrum av reaksjoner og tilsvar, som de kunne nyttiggjøre seg etter behov.

Noen var aggressive. Andre lekte med det de antok at «de gamle grisene» var ute etter. Den jenta som her kommer til orde, hadde mørk hud og bakgrunn fra et annet land. Hun sa det slik:

Men hva sier du da, hvis de sier sånt til deg?

Hvis personen er provoserende så viser jeg fingeren eller noe sånt. Og i blant overser jeg dem, eller så sier jeg noe. Eller så bare leker jeg tilbake. Ja.

Men hvis du sier noe, hva sier du da?

Hvis de glør så spør jeg hva de glør på. Også hvis de sier sånn – for det er det noen som sier «sexy, black bitch» og sånn, da kommer alt, da detter det mye ut av meg, liksom.

Og hvis du leker med, hva sier du da, da?

Nei, da lager jeg sånn trutemunn eller «du skulle gjerne hatt det», eller noe sånt.

Dette tegner et bilde av en selvbevisst jente som leser situasjonen og får overtaket. Sitatet illustrerer at jentene av og til *ikke* føler seg som den svake, men som den sterke part i en slik relasjon. Dels kommer nok dette av at de *kan* byrommet. De har vært her mye. Dessuten opplever de seg nok å være i besittelse av noe de ukjente mennene begjærer. Deres egen alder oppleves som et fortrinn. Dessuten opplever de altså å ha en sterk og kroppsliggjort kompetanse på å avvise tilnærmelser.

Det er dessuten verd å merke seg at den seksuelle oppmerksomheten ikke nødvendigvis oppleves som negativ. Den kan også tas som et kompliment. En av jentene sa: «Det er mange som tror vi er eldre enn femtenseksten. Det er selvfølgelig gøy å høre at vi ser eldre ut, men det er ikke alltid like greit». Det kan være vanskelig å vite hvor grensene går, og jentene må tidvis forhandle med seg selv underveis i interaksjonen. Blanding av bekræftelse og plagsom seksuell oppmerksomhet kan gjøre jentenes respons vekslende. Dette gjør at den også kan fremstå som uklar for mennene. Det ser likevel ut til at flertallet av informantene opplever seg som dyktige til å sette sine egne grenser i kontakten med fremmede voksne.

På tross av dette hender det at jentene har opplevd situasjoner som er skremmende. Igjen ser vi at tap av kontroll er nøkkel til slike opplevelser:

Men har du vært i situasjoner da du har syntes det har vært vanskelig å gå eller avvise dem?

[...] Det kom det noen gutter bort, tyrkere, tror jeg. Også sa vi «vi må dessverre gå,» også prøvde vi å gå opp Karl Johan. Men de fulgte etter

og sto på hvert hjørne og plystra og sånn, og så satt vi oss ned og så kom de og satt seg ned ved siden av oss. Så sa vi «vi må nesten få være alene, vi har ikke tid til at dere skal plage oss sånn». Og da gikk vi og tilkalte vaktene, og da gikk de med en gang, liksom. Vi turte ikke å... det er ganske skremmende og, egentlig, når det kommer folk som er mye eldre enn deg, som ikke vil gå. Det er ganske skremmende, for man vet jo ikke hva de gjør når de er sånn, liksom.

Vi har bare et par fortellinger av denne typen i vårt materiale. Etter å ha prøvd å unngå øyekontakt, sendt stygge blikk og å ha svart tilbake, er det bare én strategi tilbake. Det er å tilkalle hjelp utenfra. I forhold til fremmede menn på offentlige steder som Oslo City, Oslo S og nedre Karl Johan virker jentene bevisst på at det er deres egne grenser som gjelder. De opplever også å ha krav på beskyttelse. Dette er en viktig forutsetning for å unngå ubehagelige situasjoner. Som vi skal se i kapittel 9 er ikke dette like langt framme i bevisstheten i møte med personer ungdommene kjenner fra før. Men blikket for seksuell interesse og kompetansen på avvisning synes å være godt utviklet i offentlige byrom og overfor fremmede. Betyr dette at jenter overtolker helt allminnelig interesse i det offentlige rom? Eller beskytter denne sensitiviteten mot overgrep?

Blinde gutter

De fortellingene vi foreløpig har presentert, stammer fra jenter. Hvor godt er dette blikket for seksuell interesse og kompetanse på avvisning utviklet hos unge gutter? Et første hint fikk vi i intervjusituasjonen: Da vi spurte jenter om de hadde opplevd seksuell interesse fra voksne i byen, forsto de umiddelbart spørsmålet. Mange fortalte om erfaringer med dette. Når vi spurte gutter, ble mange forvirret og langt færre fortalte om slike erfaringer. Dette avspeiler nok at jenter oftere opplever seksuell oppmerksomhet i det offentlige rom. Men kanskje viser det hvordan mediene og den politiske diskursen har kjønnen feltet på en bestemt måte: Seksuell trakassering av jenter har i flere tiår stått sentralt i media. De fleste har fått feltet tematisert i familie og skole. Den offentlige diskursen har i liten grad tematisert gutter på samme vis. Kanskje er det dette som gjenspeiles i våre data: Gutter har ikke det samme blikket for seksuelle tilnærmelser. Oppmerksomhet fra fremmede vil ofte fremstå som noe helt annet for dem. Vi oppfatter dette som et av de slående funnene i denne studien. På ett plan virker det opplagt og nokså selvsagt. På et annet plan må vi medgi at vi hadde viet denne

innsikten – som antakelig de fleste sitter inne med – liten oppmerksomhet. Vi hadde f.eks. reflektert lite over hvilke konsekvenser dette kan tenkes å ha.

Vi intervjuet en 15 år gammel gutt. Han var pen og så litt ung ut for alderen. Før vi traff ham hadde vi observert ham i samtale med en voksen mann ved trappen utenfor Oslo S. Vi var interessert i hvordan gutten selv fortolket hendelsen og spurte først om dette var noe som skjedde ofte.

Det er alltid noen som kommer bort til meg, når jeg sitter stille. Det er alltid sånn.

Hva er det de snakker om da?

Bare hvor jeg er fra, hva jeg heter og blabla. Om jeg har noen søsken, om hvor gammel jeg er [...].

Men har du hatt inntrykk av at noen har vært mer seksuelt interessert i deg? At det har kommet noen voksne bort og...?

Nei [...].

Hva tror du at de vil da?

Jeg vet ikke. Slå i hjel litt tid kanskje [...].

Syns du det er koselig eller, at folk kommer bort?

Jeg har ikke noe imot det.

Han avviste at dette handlet om seksuell interesse. De fleste jenter ville høyst sannsynlig fortolket situasjonen annerledes. De ville i større grad fortolket oppmerksomhet som seksuelt motivert. Dette så ut til å være fjernt for denne gutten, og også for gutter mer generelt. Hva ønsket mannen som kontaktet vår informant? Det vet vi ikke. Men vi oppfatter det som sannsynlig at «reelle» situasjoner – med en mer eller mindre åpenbar seksuell undertone – ble underrapportert av guttene. På samme måte kan det tenkes at jenters erfaringer ble overrapportert, fordi oppmerksomhet litt for lett ble fortolket som et uttrykk for seksuell interesse.

Våre data er nokså spinkle her. Vi har ikke intervjuet noen voksne som har vist interesse for ungdommer. Kanskje *er* det slik at gutter gjennomgående får henvendelser fra voksne i sentrum som har en mer generell sosial og mindre seksualisert karakter. Kanskje *blir* jenter gjennomgående oftere offer for voksnes begjær, for «gamle griser» som driver rundt i sentrum. Vi oppfatter det som sannsynlig, men vi tror ikke det er hele forklaringen på de kjønnede mønstrene vi observert. Vi vet dessuten at gutter oftere enn jenter selger sex, og at de som gjør det ofte befinner seg i sentrum. Det betyr at en del av kundene til disse guttene også kan antas å være i sentrum, på utkikk etter unge gutter. Et slående funn var altså at unge gutter ikke opplevde den

seksualiserte tonen i denne delen av bybildet på samme måten som jentene gjorde det.

Men la oss gjøre det vanskeligere for oss selv. Så vi seksuell oppmerksomhet «overallt» fordi vi var opptatt av slikt? I fortolkningen av den konkrete hendelsen som vi her beskrev, var vi f.eks. preget av at gutten var spesielt pen. Vi antok derfor at han kunne tiltrekke seg menn som var interessert i unge gutter. Dette mente vi å få bekreftet da han sa at han ofte ble kontaktet i lignende situasjoner. Vi må gjenta at vi ikke har data om voksenpersonenes motivasjon for kontakt. Men vi mener at episoden uansett belyser et viktig poeng i forhold til gutter og jenters forståelse av fremmedes oppmerksomhet. De fleste jenter ville nokså sikkert tolket slike henvendelser annerledes enn denne gutten gjorde.

I datamaterialet, som helhet, var det bare noen få gutter som hadde opplevd seksuell interesse fra voksne menn i byen og som var bevisst på dette. Moren til en av disse guttene hadde en slik jobb at hun hadde en viss oversikt over pedofile, og hun advarte ham derfor stadig vekk mot disse. Episoden han fortalte om skjedde på Trafikanten. Han visste at det der pleide å henge voksne menn som var seksuelt interessert i ham:

Så står de og stirrer på meg [...] øynene popper nesten ut [...]. Det hendte et par ganger da jeg var sånn 12-13, men jeg var ikke redd for noe da. Jeg var ikke redd i det hele tatt. Da drev jeg faktisk og plagde dem. En gang jeg sto og venta på toget, så satt det en oppe på en kafé og stirra noe jævlig. Syk mann. Så gikk jeg litt rundt, da forsvant jeg fra synsfeltet hans. Så han gikk ned, han gikk rundt og så, så gikk jeg rett foran han. Jeg gikk rett forbi han. Så så han meg, og så ble han helt sånn (viser et tilstivnet ansikt). Jeg drev og plagde han [...].

Men du skjønnte at han var ute etter noe seksuelt på grunn av måten han så på?

Jeg skjønnte det.

Denne gutten var uvanlig, for på samme måte som mange av jentene kunne han *lese* seksuell interesse i menns blick. Men han gikk lenger enn mange jenter ville tørre. For han beskriver også at han ikke bare *ser* dette, men også *tør* å plage den som sender blikket. Forskjellen til gutten vi beskrev over er stor. De to guttene fortolker erfaringene sine på vidt forskjellige måter. Den første – som vi tror at jevnlig opplevde seksuelle tilnærmelser – var lite tilbøyelig til å tenke på disse henvendelsene som seksuelt motiverte. Han var en nokså vanlig figur i vårt materiale. Den andre – som bare ble sett på av ulike voksenpersoner – var raskt ute med å tenke seksuelle blick,

seksuell utnyttning. Vi tror det er rimelig å knytte sistnevntes uvanlige bevissthet til morens jobb. Alt tyder på at han hadde fått høre mer om dette enn gutter flest – i likhet med de fleste jenter. Antakelig var dette grunnen til at han kategoriserte det som skjedde utenfor Oslo S annerledes enn de andre guttene i vårt materiale.

Tause gutter

Vi har imidlertid belegg for at gutter også vegrer seg mot å fortelle om erfaringer med seksuell trakassering, også når de selv fortolker en hendelse på denne måten. I ett tilfelle fikk vi en unik innsikt i dette ved at vi intervjuet to kamerater, hver for seg. Begge ble stilt spørsmål om de noen gang hadde blitt vist seksuell oppmerksomhet av voksne. Vi stilte spørsmålet på forskjellige måter og i ulike kontekster. En av dem svarte benektende hver gang:

Kan du huske å ha blitt oppfattet som seksuelt interessant av andre?

Nei, jeg kan ikke huske noe sånt.

Du kan ikke huske om det var noen menn du støtte på som var interessant i å se på deg på en sånn måte?

Nei. [...].

Dette jeg så vidt nevnte nå, med sånne menn... Er det noen menn i området hvor du bor som har hatt ord på seg for å være interessant i ungdommer eller invitert ungdommer hjem til seg for å se på filmer eller...?

Nei, ikke så jeg vet om.

Du har aldri hørt om noe sånt?

Nei

Senere spurte vi om pissoaret i Stensparken, og menn som etterspør sex for betaling der. Her kunne det også vært naturlig å komme inn på det, fordi hendelsen fant sted ikke så langt derfra. Kameratens historie så i korte trekk slik ut:

Når jeg gikk i åttende klasse så var jeg og han kompisen her på skolen på høyskolen og drev med sånn «blomsterbutikk», bare på tull. Så kom det en mann bort til oss og spurte om vi skulle være med ut og sånn. Og så drev han og tok på kameraten min [...]. Jeg og han sto inne i «butikken». Så kommer han bort, og så spør vi «skal du ha noe blomster?» Og så sier han «ja, dere ska'kke være med hjem på ... hjem

til meg en tur da. Så kan jeg hente penger?» Og vi bare sånn «nei, det vil vi helst ikke».

Hente penger til blomster?

Ja. Også begynte han sånn derre «ja, men dere er jo veldig kjekke unge gutter» og så tok han hånda si [...] og begynte å beføle kameraten min her [tar på brystet] og i ansiktet og sånn. Da ble jo vi egentlig ganske redde, da. Så vi sa sånn «nei, gidder ikke» og sånn. Så etter hvert så fant han fram lommeboka og så kjøpte han en bukett, da.

Hva tror du han kunne være interessert i da?

Nei, han var vel interessert i å få med seg et par unge gutter hjem og... ja.. jeg vet ikke hva jeg skal kalle det, jeg. Ha det litt gøy med dem da, hvis jeg skal si det sånn..

Hva vil det å ha det gøy innebære da?

Misbruk.

Dette er i korte trekk historien: Den ene svarer benektende, den andre forteller om hva de to opplevde sammen, men hevder at den andre først og fremst var den som ble antastet. Vi kan tenke oss flere grunner til at den første informanten ikke fortalte dette selv. Han *kan* selvfølgelig ha glemt hendelsen. Dette er imidlertid lite sannsynlig, for vennen sa de hadde snakket «veldig mye om det» i ettertid. Videre kan vi tenke oss det hadde med personlige egenskaper å gjøre. Noen er mer reserverte enn andre og har større motforestillinger mot å fortelle om seg selv. Og selv utadvendte mennesker kan oppleve det som flaut å snakke om seg selv når spørsmålene er sensitive. Da kan det være lettere å fortelle om andres erfaringer enn egne. Kanskje opplevdes nettopp dette temaet som spesielt sensitivt? Nok en mulighet er naturligvis at informanten som fortalte om dette urettmessig satte sin kamerat i hovedrollen fordi han selv var pinlig berørt. Dette belyser uansett det samme poenget – at seksuell oppmerksomhet synes tabubelagt blant gutter. Hvordan kan dette i så fall forklares? Er det fordi seksuell trakassering først og fremst forbindes med jenters erfaringer? Ifølge Arne Haugseth, leder av incestsenteret for menn (IFM), er tap av maskulinitetsfølelse et stort problem for menn som har vært utsatt for krenkelser fra andre menn. Han har erfart at de kan utvikle homofobi og bli usikre på om de selv er homofile (Mannsforskning nr 2, 1999a). Ingrid Smette fant noe av det samme i sine fokusgruppeintervjuer med ungdommer i 16-årsalderen. Hun spurte ungdommene hva de assosierte med seksuelle overgrep. Både guttene og jentene plasserte en yngre jente i offerrollen og en eldre gutt eller mann i rollen som overgriper. Det virket fremmed for dem å tenke på en gutt i

offerrollen både i forhold til en kvinnelig og mannlig overgriper. Da de ble oppfordret til å tenke på en overgrepssituasjon der en mann begikk overgrep mot en gutt, var imidlertid reaksjonene preget av sterk avsky, og først og fremst knyttet til incest (Smette 2004:kap 4). Det ser ut til at seksuell oppmerksomhet fra fremmede menn er lengre framme i jenters enn i gutters bevissthet. Av disse grunnene kan det være vanskeligere for gutter å fortelle om episoder med trakassering. Dette betyr igjen at vi bør vise en viss varsomhet med å si noe om omfanget av seksuell oppmerksomhet rettet mot gutter kontra jenter.

Kjønnets kompetanse

Med dette forbeholdet mener vi likevel det er rimelig å slutte at seksuell oppmerksomhet rettet mot gutter i byen definitivt forekommer, men sjeldnere enn mot jenter. Vi kan også slutte at jenter i større grad enn gutter fortolker voksnes kontaktsøken som seksuelt motivert. Få gutter fortalte om episoder der de ble vist seksuell interesse. Den ene som fortalte om dette, hadde fått spesielle advarsler i forkant. Den andre fortalte om et tilfelle der tilnærmelsen var såpass grov at den ikke kunne misforstås. I begge fortellingene ga imidlertid guttene uttrykk for at fremstøtene var illegitime; dette kom fram ved at den ene kalte mannen «syk», mens den andre mente at mannens intensjoner var «misbruk». Både gutter og jenter synes derfor bevisst på at det er deres rett å avvise slik oppmerksomhet.

Betyr dette at gutters manglende blikk for dette dermed at de også er mindre kompetente på avvising og dermed mer utsatt? Dersom guttene ikke *forstår* at voksne kan ha skjulte hensikter, kan konsekvensen bli at det blir vanskeligere å markere avstand, og dette kan igjen tenkes å gjøre dem mer utsatt. På den annen side så vi at guttene var svært kontante i sin avvising når de først forsto hva som skjedde. Jenter kunne, som vi så, være tøffe i sin avvising, men de kunne også flørte med. Dette så vi ikke hos guttene. Jenter kunne svare på denne måten fordi de til dels fikk alminnelig heteroseksuell bekreftelse gjennom oppmerksomheten. Dette gjaldt ikke guttene. Oppmerksomhet fra menn ga dem snarere assosiasjoner til pedofili og homofili – som har lav status i maskulinitetshierarkiet. Guttene tvilte dermed ikke på hvordan de burde reagere i en slik sammenheng. Dette kan synes å nøytralisere forskjellene mellom jentenes og guttenes kompetanse på avvising.

Oppsummering

- Jentene opplevde å få mye seksuell oppmerksomhet i Oslo sentrum. Oftest tok oppmerksomheten form av lange og vurderende blikk. Når voksne sto bak oppfattet jentene dette som irriterende og til dels krenkende. Ikke sjelden opplevde de seksualiserte kommentarer, og i enkelte tilfeller berøring. Guttene fortalte sjelden om slike opplevelser. Dels skyldes nok dette kjønnskonneforme normer for oppførsel i det offentlige rom. Trolig skyldes det også at guttene ikke har utviklet det samme blikket for seksuell oppmerksomhet som jentene. Vi så dessuten eksempler på at gutter ikke fortalte om seksuell trakassering de hadde opplevd. Dette tyder på at dette er et tabubelagt fenomen.
- Jentene hadde god kompetanse på å avvise seksuell interesse fra voksne. De responderte ofte ved å unngå blikk, sende «stygge» blikk eller frekke kommentarer. I verste fall kontaktet de en voksen tredjeperson. De kunne imidlertid også flørte tilbake fordi oppmerksomheten til dels også ga dem bekreftelse på at de var attraktive som kvinner.
- Guttene syntes mer naive med henblikk på voksnes motiver bak kontakt. De kan derfor tenkes å være mindre kompetente på avvisning. I de tilfellene noe hadde skjedd responderte de med sinne eller redsel. Seksuell interesse fra menn har ingen positiv valør. Når guttene først forstår hva som skjer, vil de dermed kunne avvise desto klarere.

8 Rekruttering til prostitusjon i det offentlige rom

Ungdom som henger i byen har større sannsynlighet for å selge sex enn andre. Opplever de også forsøk på rekruttering til mer profesjonisert prostitusjon og annen sexrelatert industri? Hva slags forespørsler er det i så fall snakk om? Hvem er utsatt, og hvordan håndterer de slike forespørsler? Slike forhold behandles i dette kapitlet. Vi vil dessuten beskrive overgrepforsøk mot ungdom i det offentlige rom.³⁷

Hvem får tilbudene?

Hvilke ungdommer får forslag om å selge sex? Mønstrene var tydelige i våre data: Ungdom med rusproblemer var langt mer utsatt enn andre, og jenter var mer utsatt enn gutter. Det første er ikke overraskende; det stemmer godt overens med det vi har avdekket gjennom hele denne rapporten og hva vi fra tidligere forskning vet om risikofaktorer for prostitusjon. Men denne kjønnsforskjellen gjenspeiles derimot ikke i utvalg fra normalpopulasjonen, og kan tyde på at gutteprostitusjon først og fremst forekommer på andre arenaer, på andre måter eller innenfor andre relasjoner.³⁸ De fleste av våre informanter – men ikke alle – var atten år eller mer da de fikk slike tilbud.³⁹ Bare en av dem hadde solgt sex tidligere. Dette siste er interessant i forhold til spørsmålet om tilbudene kan tenkes å initiere prostitusjon for ungdom.

Hvor? Tilbudene om penger for seksuelle tjenester forekom i flere deler av Oslo og også i andre deler av landet. Oslo S-området ble oftest nevnt, men det hadde også funnet sted på Grünerløkka, på trikken og ved ett tilfelle i et nabolag på et mindre tettsted. Noen av jentene hadde blitt kontaktet ved flere anledninger, på ulike steder. Men de fleste informantene hadde aldri

³⁷ Dette kapitlet er skrevet i samarbeid med Sveinung Sandberg.

³⁸ Én sannsynlig arena kommer vi inn på i kapittel 10. Alle former for gutteprostitusjon er imidlertid *ikke* fanget opp i denne studien – heller ikke den prostitusjonen som måtte foregå i byområder. Fenomenet er marginalt og derfor vanskelig tilgjengelig.

³⁹ Ifølge straffelovens § 203 er det forbudt å kjøpe seksuelle tjenester av barn under 18 år. Ifølge § 204 er det forbudt å forlede noen under 18 år til å la seg avbilde i pornografisk materiale (Hennum 2004:5).

blitt kontaktet, til tross for at de hang mye i de mest belastede sentrums-områdene.

Hvordan? Informantene ble oppsøkt av en voksen kvinne eller mann, ansikt til ansikt. Voksenpersonen var enten en potensiell kunde eller en person som jobbet i eller vervet til sexindustri. «Kundene» tilbydde kontanter mot seksuelle tjenester. De andre voksenpersonene rekrutterte til innendørs prostitusjon ved massasjehytter, til stripping på klubber eller til ulike former for pornovirksomhet. Vi vil se nærmere på informantenes fortellinger, og vi vil legge spesiell vekt på betydningen av kjønn og rusproblemer. Vi vil dessuten diskutere betydningen av stedet der det skjedde opp mot andre faktorer.

Kontanter mot seksuelle tjenester

En gutt og en jente hadde fått tilbud om kontant betaling for seksuelle tjenester fra en potensiell kunde i Oslo sentrum. I begge tilfellene var kunden en voksen mann. Jenta var uten rusproblemer, gutten gikk på heroin. Jenta var under 16. Gutten var rundt 20. Men han så ung ut for alderen, og fremmede forbipasserende ville nok tatt ham for en tenåring. Jentas fortelling begynte med at hun sto og ventet på bussen utenfor Trafikanten.

En kar kom bort til meg, da. Han var kanskje mellom 35 og 45 eller noe sånt no'. Så kom han bort til meg og gjorde sånn her (gjør runkebevegelser med hånden). Også jeg liksom «åssen da?» også ser jeg bare dumt på'n. Så bare gjør han sånn (samme bevegelse), da, og «nei, en jobb», liksom. Så sa jeg bare at... hva var det jeg sa? Jeg sa et eller annet om at han var i feil strøk eller noe sånt. Og et eller annet om at han bare kunne gjøre det sjøl og spare pengene.

Jenta reagerte slik vi allerede har beskrevet – med en tøff og sarkastisk replikk på en situasjon som hun oppfattet som ubehagelig. Kompetansen på avvising, som vi beskrev i forrige kapittel, gjør seg gjeldende når tilnærmelsene er grove og eksplisitte. Som jenter flest hadde hun kompetanse på å takle seksuell interesse fra fremmede i byen. Senere i intervjuet koblet hun kompetansen til advarsler hun hadde fått hjemmefra.

Intensjonen bak henvendelsen til gutten ble lagt for dagen mer gradvis. Han hadde vandret opp og ned Karl Johan og tigget penger, da en mann kom bort til ham og spurte om han ville bli med på en øl. På puben la han fram forslaget på denne måten:

Han begynte å spørre om masse ting, om jeg hadde solgt meg før, og jeg sa nei og sånt, ikke sant. Også spurte han «hvor mye?», og da bare gikk jeg.

Ja. Men først så sa han «vil du bli med på pub og ta en øl», eller...?

Ja. Jeg gikk og tigga penger, og så sa han «har du lyst til å bli med å ta en øl», og så gjorde jeg det.

Men skjønnte du at han ville noe mer allerede da, eller skjønnte du ikke det før han kom med tilbudet?

Nei.

Det tok tid før gutten forsto hva mannen var ute etter. Igjen er dette i tråd med funnene i forhold til mildere former for seksuell oppmerksomhet – guttene var mindre oppmerksomme på at slikt kunne skje. Akkurat denne gutten hadde opplevd menns interesse for gutter tidligere. For det første hadde han merket at det var noen gjengangere som kikket på guttene i området rundt Plata, der han oppholdt seg en del. For det andre hadde han en tidligere erfaring med en mann i nabolaget som ville ha selskap av unge gutter og som tydeligvis var seksuelt interessert i dem. Vi antok at han derfor «burde» være bevisst på at dette kan skje. Når han ikke var det, kan dette tyde på at de «kulturelle fortellingene» er mer utslagsgivende enn egne erfaringer: Ifølge disse forklaringene er det jenter som blir antastet av menn, og det er kvinner som er prostituerte. Dette mønsteret gikk igjen: Gutter har ikke jenters kompetanse på å lese slike situasjoner. Når det kom til stykket avviste likevel gutten i vårt materiale slik oppmerksomhet like klart som jenta.

Begge disse hendelsene fant sted i Oslo S-området. Dette er også tidligere nevnt som et sted voksne tar kontakt med ungdom (Misje og Matre 2002, Hegna og Pedersen 2002) – som i all hovedsak er der av helt andre grunner enn å selge sex. Hvorfor akkurat dette stedet? For det første er det et trafikkknutepunkt og et møtested for mange ungdommer. Folk er anonyme for hverandre, de vil mest sannsynlig ikke treffe på hverandre senere. For det andre var dette i nærheten av Plata, hvor stoff ble omsatt inntil nylig. Dette betyr at det ville være en del stoffmisbrukere i området. En del av tilbudene om penger for sex vil være rettet mot yngre mennesker i denne gruppen.

En av fortellingene ovenfor kom fra en «vanlig» tenåringsjente, mens den andre kom fra en nedkjørt sprøytemisbruker. Det første var utypisk, det andre dannet hovedmønsteret. Hvorfor valgte «kundene» nettopp gutten og jenta vi viste til ovenfor? Ytre tegn som kroppsspråk og klær ble nok brukt som identifikatorer. Guttens tegn var enkle å tolke: tigging forteller det

meste om pengenød og lav terskel for inntektsgivende virksomhet. De som får tilbud er nok derfor dem kunden tror kan være interessert. Området – altså nedre Karl Johan – kan dermed være spesielt populært fordi det er en del misbrukere der. Men hva med jenta?

Hun hadde ikke de samme rusproblemene som gutten. Spurte mannen på måfå? Tenkte han kanskje at all ungdom i sentrum er mulige kandidater for salg av sex? Dette vet vi ikke. Ut fra mønsteret vi har pekt på, tror vi imidlertid at ytre tegn sammen med stedet hun oppholdt seg, kan forklare noe. For det første beskrev jenta sin egen stil som «satanist»-aktig, fordi hun kledde seg helsvart. Kanskje stilen ble feiltolket dit at hun var «rampete» og klar for «alt»? Tilbudet fant også sted i nærheten av Plata. Kanskje ble hun forvekslet med stoffmisbrukere i området?

Som vi så, er det selvfølgelig ikke slik at alle misbrukere vil takke ja til slike tilbud. Generelt vil de imidlertid ha lavere terskel, av åpenbare grunner: Rusmisbrukere har behov for penger. Om de er ruset kan dette også spille inn, ved at terskelen for sexsalg synker. Kan forespørsler av denne typen derfor fungere som en inngangsport til prostitusjon? Ingen av informantene i vårt materiale hadde startet en prostitusjonskarriere på denne måten. Likevel antyder våre data at dette kan tenkes å skje. En av de mannlige eks-misbrukerne vi intervjuet, var helt ukjent med gutteprostitusjon. Men som han sa: «Jeg hadde gjort det – hvis jeg hadde hatt kontakter og muligheten.» Behovet for penger til de daglige doser heroin var stort og enhver inntekt velkommen. Han hadde imidlertid ikke vurdert å ta initiativ til noe slikt selv. Dette betyr at mer eller mindre tilfeldige tilbud fra fremmede i byen *kan* tenkes å få stor betydning for enkelte. De kan åpne døren til prostitusjon for personer som ellers ikke vil tenkt tanken. En kvinnelig informant – også fra rehabiliteringsutvalget – sa noe lignende: «Hadde jeg fått tilbud sjøl fra en som hadde sett bra ut og sånn så hadde jeg nok gjort det. Men jeg hadde ikke tort å gå bort til folk sjøl.» Men merk at dette ikke var ungdom ute etter spenning, men unge voksne som allerede var ganske nedkjørt og med stort pengebehov. Trygg ungdom vil sannsynligvis ha et helt annet forsvarsverk.

Ikke bare i byen

Vår tolkning er at både oppholdssted og synlig sårbarhet spiller en rolle for hvem som blir forsøkt rekruttert til prostitusjon. Men hva er viktigst? La oss oppsummere noen av funnene. De fleste ungdommene som oppholdt seg mye i de mest belastede sentrumsområdene ble ikke forsøkt rekruttert til

prostitusjon. Dette var imidlertid en utbredt erfaring blant ungdom med tidligere rusproblemer. Blant dem opplevde dessuten de samme personene å få tilbud gjentatte ganger – på ulike steder. Videre forekom tilbudene også i mindre nabolag, som ikke vanligvis forbindes med risiko av denne typen. Det er for øvrig generelt liten sammenheng til sosiodemografi og bosted når det gjelder hvem som selger sex i Oslo, og det er i den internasjonale litteraturen kaller «survival sex» synes ikke å være noe utbredt mønster (Pedersen & Hegna, 2002). Husly og mat synes også å være mindre typiske former for vederlag enn røyk, stoff og penger (Svedin & Priebe 2002).

Alt i alt tyder dette på at synlig sårbarhet og en stil som kan assosieres med rus og grensetesting, kan være en større risikofaktor enn oppholdssted. Et eksempel: En av jentene fikk sitt første tilbud allerede som 14-åring. Dette skjedde i nabolaget der hun bodde, på et mindre tettsted. Dette var før hun hadde utviklet rusproblemer, men hun hadde noe mer erfaring med rus enn andre ungdommer. Senere fikk hun igjen mulighet, på byen, nattetid. Da var hun tungt inne i rusmisbruk. La oss først se på hva som skjedde første gang:

Har du opplevd at voksne personer har vist seksuell interesse for deg?

Ja. En gang da jeg var 14 år. Jeg og en venninne sto utenfor en butikk, også spurte vi en fyr om han kunne kjøpe røyk for oss. Og «ja... jeg har det litt travelt... bli med opp til meg, og dere kan få av meg, jeg har det litt travelt». Og så ble vi med opp. Og han tilbydde oss penger for å ha sex med han og sånn. Og vi satt jo og kodd litt med han først, da, vi gjorde jo det. Vi syntes jo typen var dritheslig, han fortjente jo det, liksom.

Hvordan kodd dere, da?

Nei, hvis han spurte om det og det, så «ja, det kan vi godt gjøre», liksom, og så dro vi bare. Vi fikk jo ikke penger heller, men vi dro bare. Han var dritheslig, femogtredve eller noe sånt.

Hva sa han da?

Nei, han sa at hvis vi sugde han så skulle vi få 200 hver og hvis vi ble lenger skulle vi få 500 hver. Feit taxisjåfør, tatoveringer og...

Hvor gammel var du, sa du?

14.

Kunne du se eldre ut, eller?

Ja... jeg har bestandig... ja, jeg kom veldig tidlig i puberteten, for å si det sånn. Men vi sa hvor gamle vi var. Også skulle han jo kjøpe røyk til oss, og på den tida var det jo 16-årsgrense for å kjøpe røyk, så det var jo ikke noen hemmelighet hvor gamle vi var.

Har du fått andre tilbud av den typen senere, eller?

Ja. På byen, senere. Men da gjorde jeg det, da. For å få amfetamin.

På det siste tidspunktet var hun over atten år, og hendelsen var derfor ikke et overgrep og vil heller ikke gå under betegnelsen «ungdomsprostituasjon». Det var åpenbart at rusproblemene gjorde noe med viljen til å selge sex: Rusen gikk foran det meste. Dette er en kjent sak. Det er imidlertid interessant at ungdoms sårbarhet ser ut til å synes – også *før* rusproblemene utvikler seg for alvor. Dette betyr nok at spenningssøkende ungdom vil oppleve mer direkte forespørsler om å selge sex i det offentlige rom, uten at de selv oppsøker det. Samtidig kan de tenkes å være mer tilbøyelige til å si ja, dersom de først blir spurt. I vårt materiale var det imidlertid ingen uten tunge rusproblemer som oppga at de hadde solgt sex noen gang. Uansett er funnet klart: Sårbar ungdom synes «dobbel» utsatt: De eksponeres oftere for risiko, og vil nok oftere respondere positivt.

Det er imidlertid viktig å fremheve at en enkelt erfaring med salg av sex ikke behøver å føre til en lenger prostituasjonskarriere. Informanten vi nettopp siterte er et eksempel på dette. Omstendighetene rundt dette er likevel spesielt interessante, fordi de sier noe om hva som skal til for at personer, som i utgangspunktet vil ta avstand fra prostituasjon, likevel velger å utføre seksuelle tjenester mot betaling. La oss se på informantens fremstilling.

Jeg fikk 2000 spenn for det. Det var heslig, altså. Han var sikker 60.

Har du gjort det en gang eller flere ganger?

En gang. Bare en gang. Det var så ekkelt. Eller det var ikke så ekkelt *da*, da var jeg så dritings, at jeg... Men etterpå... eller det var jo ekkelt *da og*, men.

Men var det han som tilbød deg penger da, eller?

Nei, det var jeg som gjorde det da.

Var det noe spesielt sted du gikk?

Nei, jeg bare gikk bort til han fyren. Nei, jeg traff han bare byen. Også så jeg han bakfra også bare spurte jeg han bare rett ut, jeg, hva han gjorde i byen og om han var interessert i det og det og hvor mye han måtte betale. Og så dro jeg bare og gjorde det som måtte gjøres, og så fikk jeg 2000 kroner for det. Og så dro jeg til han jeg var sammen med og fortalte det til han (...).

Men du gjorde ikke det flere ganger?

Nei, det der skjedde i fylla, ikke sant, så nervene og det faller jo bort. Men hadde jeg fått tilbud sjøl fra en som hadde sett bra ut og sånn så hadde jeg nok gjort det. Men jeg hadde ikke turt å gå bort til folk sjøl. Hvis jeg hadde vært dritings hadde jeg kanskje kunnet gjort det.

Men hadde det stått foran deg som en mulighet før?

Før den gangen? Nei. Hadde ikke tenkt på å prostituere meg i det hele tatt, det var nei, nei for meg.

To momenter står fram: Penger og rus. Hun trengte 2000 kroner, og hun var beruset nok til at nervene var «falt bort». Pengene skulle også brukes til rus. Dermed faller pengene bort som eget moment, og rusen er det som står igjen – både som motivasjonsfaktor og som mulighetsbetingelse. Hun hadde ikke gjort det hadde det ikke vært for suget etter amfetamin. Og hun hadde ikke turt å ta skrittet, dersom hun ikke var beruset allerede. Suget er potensielt alltid tilstede. Derfor tenkte hun at hun kunne gjort det samme igjen. Men hun klarte ikke sette seg inn i den situasjonen at hun selv skulle kunne tilby sex mot penger på samme måte, og til en person hun syntes var «heslig», igjen. Dette peker for det første mot at personer som tilbyr rusmisbrukende ungdom penger mot seksuelle tjenester, kan treffe blink. Det forklarer også hvordan dette kan skje. Ungdommene kan være så neddoget at de blir med på handlinger de ellers ikke ville forestilt seg selv gjøre.

Rekruttering til organisert prostitusjon

I mer organisert sexindustri i Oslo spiller utenlandske kvinner en stadig viktigere rolle på gateplan. I innendørs prostitusjon har massasjeinstitutter vært viktige de siste tiårene. Noen av dem bruker primært norske kvinner. Våre data viser at noen massasjeinstitutter driver oppsøkende aktivitet i eller nær de segmentene av ungdom vi har intervjuet. Siktemålet er å rekruttere nye jenter til instituttene. Vi hørte flere og sammenfallende historier om dette. Ut fra informantenes fortellinger ser det ut til at målgruppen for slike fremstøt er jenter som ikke ser *for* slitne ut. Dette kan i utgangspunktet bety at massasjeinstituttene ønsker å rekruttere ungdom uten store rusproblemer og som ellers ikke ville tenkt på å selge sex. På den annen side vet nok de som arbeider med dette at flertallet av de jentene som oppholder seg i sentrum ikke ser slikt arbeid som noen nærliggende inntektskilde.

Rekrutteringen skjer i de områdene hvor ungdom befinner seg og henger. Dette ser ikke ut til å begrense seg til området rundt Oslo S, selv om det igjen var dette stedet som gikk igjen i flest fortellinger. En kvinnelig

informant fortalte at hun flere ganger hadde blitt stoppet av en kvinne i Oslo S-området som anbefalte henne å begynne å selge sex hos henne.

Det var en eldre dame i en bil som pleide å kjøre rundt. Også stoppa de på gata og spurte om vi hadde lyst til å tjene noen penger og sånn.

Denne kvinnen var over atten da hun ble kontaktet, men yngre jenter kan oppleve det samme. En 15 år gammel jente vi intervjuet i sentrum fortalte om en jevngammel venninne som hadde blitt kontaktet på en lignende måte.⁴⁰

Jeg har bare hørt om en jente som fikk tilbud av en dame om å bli sånn som hun var, liksom.

Om å bli prostituert?

Ja.

Var det en dame fra et massasjeinstitutt, eller?

Jeg vet ikke hvor hun var fra, hun sa bare at det var en dame, liksom. Hun sa at hun var så pen og kunne få mange penger. Så sa hun hvor mye hun tjente og hvor bra hun var og sånn.

Nok en ung kvinne hadde fått tilbud hele tre ganger. To ganger av en og samme mann, som syklet rundt på Grünerløkka og Torshov. Den tredje gangen kom en annen mann bort til henne på trikken. Tilbudene var av flere slag: Hun kunne annonsere etter kunder på internett, spille i pornofilm eller jobbe som «kontordame på horehus». Hun ga klart uttrykk for at hun ikke var interessert i noen av delene.

Vi har allerede presentert vår hypotese om hvem som får slike tilbud og hvorfor. Informantene som hadde blitt kontaktet, så imidlertid ikke ut til å tenke at det berodde på egenskaper ved dem selv eller ved stedet de befant seg: «Jeg tror han bare tok en tilfeldig». En av dem sa imidlertid at det *kunne* ha noe med klesstilen hennes å gjøre. Hun mente at hun hadde gått litt utfordrende kledd.

Men tror du han stoppa deg fordi du var rusa eller noe sånt?

Nei. Nei, jeg var ikke det da. Eller jeg var kanskje rusa, men jeg tror ikke du kunne se det på meg [...].

Men sa han noe om hvorfor han hadde gått bort til deg, eller?

⁴⁰ Det skjer med andre ord at noen som ikke er rusavhengige får dette tilbudet. Vi har likevel bare én førstehåndsfortelling om dette i vårt primære materiale fra ungdom i byen, den vi presenterte tidligere i dette kapitlet.

Nei. Han syntes vel jeg var søt eller noe sånt. Jeg gikk kanskje litt utfordrende kledd. Ikke så veldig, men jeg tror jeg hadde på meg en sånn [utringning] sånn at du så puppene mine litt.

Hun sa hun var ruset, men regnet ikke med at andre la merke til det. Vi tror ikke hun nødvendigvis hadde rett i dette.

Vi aner snarere et nokså klart mønster i intervjuene på dette feltet: De ungdommene som vi selv opplevde som sårbare på ett område, virket også sårbare på andre områder. Kanskje opplevde ikke ungdommene dette selv. Kanskje la de liten vekt på det. Kanskje ville de ikke vite eller fortelle noe om det. Når vi legger de forskjellige fortellingene sammen ser vi likevel et mønster som ikke lar seg forklare ved ord som «tilfeldig». Alle vi tre i forskergruppa opplevde det samme: Enkelte ungdommer uttrykte en bestemt stil gjennom klær, språk, kroppsspråk og rusbruk. Kanskje kan vi kalle stilen utfordrende, kanskje seksualisert. Kanskje sosialiseres også enkelte ungdommer til å spille på slike aspekter av sin personlighet og identitet. Men den uttrykte også usikkerhet og sårbarhet. De som forsøker å rekruttere ungdom til prostitusjon har nok et blick for dette – de søker etter sårbar ungdom. Antakelig «leser» mange av de potensielle kjøperne ungdommenes situasjon. Ungdommene selv spiller på språk, klær, stil, kropp. Noen ser dessuten slitne ut. Motsatt kan vi tenke oss at trygg ungdom har et kroppsspråk som uttrykker nettopp trygghet. Dette beskytter dem, også i byrommet. Men ofte leses kroppsspråk feil. Atskillige ungdommer uten slike trekk vil også bli oppsøkt, selv om det vil være færre. Sannsynligheten for at de skal takke ja er også mindre. Først og fremst fordi de ikke har det samme pengebehovet, men også fordi de vil ha flere sperrer mot salg av sex.

Synlig sårbarhet, seksuell trakassering og overgrep

Ungdom med rusproblemer blir ikke gjenkjent fordi de nødvendigvis ser *ruset* ut. Flere av disse ungdommene opplevde nemlig å bli oppsøkt *før* de utviklet et synlig misbruk. Det må derfor være andre og mer subtile trekk som kjennetegner disse ungdommene. Dette funnet gjorde oss oppmerksomme på at et lignende mønster gjorde seg gjeldende for trakassering og overgrep.

Enkelte informanter skilte seg ut ved å ha oppsiktsvekkende mange erfaringer med seksuell trakassering. For eksempel hadde en av jentene vi intervjuet vært utsatt for ett voldtektsforsøk, to tilfeller av blotting, og utallige episoder med mindre krenkelser i byen. Hendelsene syntes å være

alvorligere og knyttet til større bitterhet mot mennene enn de fleste andre informantene ga uttrykk for. Var hun mer sensitiv for slikt etter et rystende voldtektsforsøk? Eller var omfanget av trakassering mye høyere enn hos mange andre? Kan dette forklares på samme måten som vi har sett i de andre tilfellene?

For å besvare dette, kan vi forsøke å tegne et bilde av jenta, som var 19 år. Et slående trekk er at fortellingen hennes mangler de risikofaktorene som kjennetegner utsatt ungdom. Hun hevdet at hun oppholdt seg lite i sentrum. Hun hadde drukket alkohol én gang, men var ellers uerfaren med rusmidler. Videre framkom det at hun generelt var lite opptatt av seksualitet; hun hadde ikke samleiedebutert og ga uttrykk for at hun ønsket å vente til hun eventuelt skulle gifte seg, både av personlige og religiøse grunner. Hun skåret med andre ord lavt på de risikofaktorene vi har sett er viktigst, nemlig rusmisbruk og jakt på spenning. La oss nå se på hva vi selv «så» da vi nærmet oss henne, før intervjuet. Vi medgir at vi hadde forventet en ganske annen livshistorie. Hun hadde mange av tegnene vi forbinder med problematisk ungdom, som mager kropp ikledd svarte, trange jeans. Håret var bleket, hun hadde hardt sminkede øyne, hun virket sliten. Hun sto alene utenfor Oslo City, tastende på en mobiltelefon. Tilgjengelig for kontakt, vil noen kanskje tenke. I ettertid vet vi at hun var der for å passe på småsøsknene sine – men utenfra så det ut som hun «hang», uten å ha noe spesielt fore. Intervjuet avdekket at denne jenta gikk gjennom en vanskelig periode, men alt tydet på at dette ikke ytret seg gjennom behov for spenning eller risiko. Kanskje var grunnen til at hun fikk alle disse tilbudene at hennes sårbarhet likevel var synlig. De som har blick for sånt kobler kanskje dette med sannsynlig seksuell tilgjengelighet.

Oppsummering

- Flere av ungdommene i vårt materiale hadde mottatt spørsmål om de ville selge sex til voksne menn, særlig i byrommet rundt nedre Karl Johan. Enkelte jenter som oppholdt seg i dette området hadde også fått forslag om mer profesjonalisert salg av sex, knyttet til massasjeinstitutter eller til arbeid innen andre deler av sexindustrien.
- På samme måte som ellers i våre data synes jenter å ha større beredskap for å tolke slike situasjoner og forslag. De har derved også lettere for å møte dem med kontant avvisning, dersom det er det de ønsker. Gutter synes oftere å være uforberedt og tidvis ikke helt forstå hva som skjer. Kanskje innebærer det at de ikke så lett kan beskytte seg mot slike tilbud.
- De som blir oppsøkt synes oftest å være sårbar ungdom. Dette kan komme til uttrykk gjennom kroppsspråk, et liv preget av rus, eller klesstil. Dette tyder på at visse voksne «leser» signalene på ungdoms sårbarhet og forsøker å dra fordel av deres utsatte situasjon. For velfungerende og trygg ungdom synes dette å være et mindre problem.
- Våre data antyder at oppsøkende virksomhet for å rekruttere til prostitusjon *kan* fungere som en inngangsport til prostitusjon. Dette baserer vi på at et par av informantene sa de nok ville takket ja til en slik forespørsel, men at de ikke selv ville oppsøkt sexsalg. På den annen side hadde ingen av informantene faktisk gått med på tilbud av denne typen. Det er derfor vanskelig å vite hvor utbredt dette kan være.

9 Blant slekt, kjærester og bekjente

I hvilken grad opplever ungdom av den typen vi her har intervjuet seksuelle overgrep? Hvilke omstendigheter gjør det vanskelig for ungdom å avverge slike overgrep? I dette kapitlet vil vi ta for oss fortellinger om overgrep av ulik alvorlighetsgrad og diskutere ungdommenes håndtering av slike opplevelser. Vi vil også se på ungdommenes egen fortolkning av hendelsene: Hva kaller de selv overgrep og hvilke momenter spiller inn i deres fortolkning?

Kompetanse på avvisning – av kjente

La oss begynne der vi slapp i de to siste kapitlene, nemlig med seksuell oppmerksomhet fra fremmede voksne i byen. Som vi så vitnet særlig jentenes fortellinger om høy kompetanse på å avvise slike fremstøt, fordi de visste at de var illegitime. Vi fortsatte gjerne intervjuet med å spørre om ungdommene hadde opplevd andre situasjoner med uønsket seksuell interesse, som var vanskeligere å avvise. En jente på 15 reflekterte slik over spørsmålet:

Men det er ganske vanlig at menn kommer bort og prater?

Ja... prater... ja. Det er jo mange menn som kommer og bare vil prate og ja, bli med å ta en øl. Ja, det har skjedd. Jeg vet ikke hvorfor de prøver engang, jeg, når de har fått så mange «nei».

Hva gjør du da, svarer du dem tilbake eller bare overser du dem?

Ja, jeg svarer (ler).

Hva sier du, da?

Jeg sier «fjern deg fra meg eller så får du vondt», liksom. Jeg blir aggressiv og da... slår jeg så slår jeg.

Har det vært tilfeller der du synes det har vært vanskelig å sette grenser også? At du synes det er ubehagelig eller...

Ja...

Hva har skjedd da?

Ja, for eksempel hvis jeg sitter og ser på tv på senteret. For eksempel hvis man sitter der og ser på tv og at det sitter en ved siden av som plutselig tar hånda di, også tenker jeg «nei, nei, nei». Også tar jeg den til meg, også skjer det igjen. De tar ikke hintet. Det er masse sånne greier.

Men det er gutter på din egen alder, eller?

Ja.

Men da kan det være litt vanskeligere å være bestemt på det, eller?

Ja, på en måte. Jeg vet ikke hvorfor, men det er vanskeligere. Men jeg sier jo nei uansett, men det tar litt lenger tid før det kommer sånn ordentlig «NEI». Jeg skjønner ikke hvorfor det er forskjell egentlig, men...

Som vi ser var hun rask i replikken i møte med fremmede, men mindre tydelig sammen med gutter hun kjente. Dette eksemplet dreide seg ikke om et overgrep. Fortellingen kan dermed tolkes dithen at det føltes lettere å avvise klart illegitim oppførsel – som at en voksen ber med en 15-åring på øl – enn å avvise oppførsel som kanskje var klønede og insisterende, men som ikke like tydelig brøt med entydige normer. Episoden gir likevel inntak til et annet fenomen som synes å være utbredt, nemlig at det er lettere å avvise fremmede enn kjente og personer i nærmiljøet. Forskjellen opplevd av en og samme person kom her tydelig til uttrykk. Dette fant vi i en rekke av intervjuene. Det var heller ikke overraskende i lys av tidligere forskning på seksuelle overgrep. Hva skiller opplevelsene fra dem vi så på i forrige kapittel?

Fedres venner, venners fedre

Først og fremst er omfanget av overgrep utført av kjente større enn fra ukjente (Pedersen og Aas 1995, Small & Kerns 1993). I vårt materiale var alle de grovere overgrepene utført av personer de fornærmede kjente fra før. Ingen av krenkelsene utført av fremmede tok form av voldtektsforsøk eller tilsvarende. De som sto for voldtekter/voldtektsforsøk var derimot venner, kjærester, venner av familien, venners fedre eller mødres kjærester.⁴¹ La oss se på en fortelling om dette. Legg spesielt merke til hvilken betydning det hadde at overgriperen var en bekjent.

Ja, det var han mannen som prøvde å... han prøvde å komme inn i meg, og da var jeg bare elleve. Det kommer opp av og til.

Var det en du kjente eller en du ikke kjente?

Det var en kompis av faren min. Fordi det var en jeg kjente så stolte jeg på han og han skulle hjelpe med meg en jobb på Rimi i forbindelse med

⁴¹ I en andrehåndsfortelling var det også en mann som hadde ungdommer hjemme hos seg, noe vi skriver mer om i kapittel 6.

arbeidsuke eller noe sånt, jeg husker ikke helt. Men han skulle hjelpe meg med å få den jobben og sånn, og vi hadde avtalt det, og jeg hadde fortalt venninna mi at vi hadde ordnet det og sånn. Også husker jeg vi tulla med det. Venninna mi sa «tenk om han gjør deg noe» og «tenk om han voldtar deg» og sånn. Og da bare forsvarte jeg han.

Var hun med?

Nei, det var hos henne før jeg dro dit. For vi skulle drøfte det og han trengte å fylle ut navn og adresse og sånn. Så sa jeg til venninna mi at det kunne ikke skje og sånn, og vi lo av det og greier. Når jeg kom dit så var det i orden, da snakka vi om jobben og han hadde laget mat, så vi spiste og sånn. Etter hvert så begynte han å spille sånn rolig musikk og sånn, og jeg sa ingenting, da, for ikke å være frekk og sånn, og så bare sa han at han skulle lære meg å danse rolig dans, også sa jeg at «det kan jeg fra før, så jeg trenger ikke noe undervisning i det». Og han bare «jo da, jo da», også bare dro han meg opp og jeg «jeg vil ikke» og sånn. Og så begynte han å ta på meg og da ble jeg stiv. Jeg vet ikke hvor den reaksjonen kommer fra, men jeg klarte ikke å gjøre noe. Jeg var jo så ung og ble skikkelig skremt og... Ja, også bare begynte han å kle av meg også prøvde han å trenge inn i meg, men han fikk det ikke til, da, for jeg var jo så liten, ikke sant. Og han prøvde alt, da, og til slutt så var det noe som vekket meg også... jeg vet ikke om jeg ble klar over hva som skjedde eller noe sånt, men... jeg trengte han fra meg og kom meg vekk og prøvde å få tak i klærne mine også klarte jeg å komme meg ut derifra.

Hva sier dette utdraget om det forholdet at hun kjente ham? La oss se på fortellingen kronologisk: Det første å merke seg var at jenta gjorde en avtale med farens venn om at hun skulle komme hjem til ham for å skrive en jobbkontrakt. Forholdet deres hadde dermed en privat side, siden han var en familievenn, men også en profesjonell side, siden han skulle bli hennes arbeidsgiver. Den private dimensjonen av forholdet var en viktig forutsetning for at overgrepet kunne finne sted – rett og slett fordi det ellers ville være liten sjanse for at hun ville besøkt ham hjemme, på egen hånd. Bekjentskapet skapte en tilsynelatende trygg ramme rundt besøket. På linje med andre menn i hennes nærmiljø ble mannen uten videre regnet til å tilhøre dem som var å forstå som trygge.

Det neste som skjedde var at jenta gikk innom en venninne før besøket. Samtalen med venninnen er interessant, ikke minst fordi den peker på de to jentenes ulike syn på mannen – den ene fra perspektivet til en bekjent, den andre fra perspektivet til en fremmed. Venninnen – som ikke kjente mannen – tok til orde for at mannen kunne være seksuelt interessert i jenta, til tross for at hun bare var et barn på elleve år. Vi ser gjenklang fra temakretsen i

forrige kapittel, der vi så at jenter er svært årvåkne i forhold til voksne menns seksuelle interesse for dem. Ofte fortolker de menns henvendelser inn i et seksuelt rammeverk.

Men jenta som kjente mannen forsvarte ham. Dette tyder på at årvåkenheten ikke lenger var nødvendig, i og med at mannen var en bekjent. Hun stolte på ham, som hun sa. Forsvarsmekanismene ble suspendert, og hun ble dermed mer sårbar. Da hun kom hjem til mannen gikk hun inn i minst tre ulike roller – som gjest, jobbsøker og sin fars datter. Mannen så hun på som vert, arbeidsgiver og farens venn. I alle disse rollene var mannen på hjemmebane og i en høyere maktposisjon. Mannen på sin side så ut til å forsøke å omdefinere situasjonen til en date – med middag, romantisk musikk, dans og sex. Dette ble imidlertid gjort gradvis slik at det ikke ble så lett for jenta å forstå hva som skjedde. Hun spiste høflig og regnet med at de snart skulle skrive kontrakt. Kanskje følte det flaut å si fra om at noe som bare kunne vært vennskapelig ment følte ubehagelig. Hun forventet åpenbart ikke seksuelle tilnærmelser og hun var ikke parat med frekke kommentarer. Vi ser med en gang hvor ulik denne situasjonen er, i forhold til en hvor hun henger i byen med venner. På et bestemt tidspunkt – nokså sent vil mange si – sa hun likevel nei. Først skjedde dette da han ville at de skulle danse, men da var hun allerede svært utrygg i situasjonen og begynte å bli redd. Da han begynte å kle av henne og tvang seg på henne, torde hun ikke å gjøre motstand før overgrepet var begått. Hele nøkkelen til å tolke situasjonen var hennes rollemessig nærhet til mannen. Han var farens venn. Hun var lært opp til respekt og han spilte på dette. Han skapte en ramme rundt situasjonen som lammet og forvirret henne.

De fleste overgrepene vi ble fortalt om ble begått i nære omgivelser; hjemme hos noen, som vi nettopp så, eller på en hjemlig arena som en ungdomsklubb, som vi snart skal se. En fortelling handlet om voldtektsforsøk på offentlig gate – men også denne gangen var overgriperen en bekjent, en nabo. Jenta møtte ham på bussen, og kom i prat med ham på vei hjem. Da skjedde dette:

Plutselig å la han fra seg bæreposene, også tenkte jeg det er frekt av meg å bare gå, tenkte jeg. Og så tok han av seg jakka, og jeg skjønnte jo ingenting. Og så plutselig tar han hånda rundt meg og prøver å kysse meg. Og så ble han litt sur, da, så han slang meg ned på bakken, så jeg lå i bakken. Og så trekker han meg i beina og prøver å få av meg klærne, også begynte han med beltet og skulle ta av seg buksa, og jeg hadde fått et slag i siden, for jeg falt på en spiss stein, og det var ganske mørkt. Det var ingen som kom forbi, heller. Og da mistet jeg jo helt kontrollen, for jeg kom meg ikke opp, og hva er det han vil, jeg fikk ikke helt med meg

hva han ville. Jeg har... jeg vet fortsatt ikke hva han hadde tenkt til, om han hadde tenkt til å voldta meg, det vet jeg ikke noe om. Men det var et tegn på at det var det, for når han begynte å kle av meg og begynte å kle av seg, så følte jeg liksom at det var det som var tegnet.

Dette var en truende og voldelig situasjon. Mer eksplisitt enn de andre fremstillingene av voldtekt vi har sett, derfor også mindre tilgjengelig for tvil. Likevel ser vi at jenta fortsatt ikke tør si sikkert hva som var ment å skje. Resten av hendelsesforløpet var at hun kom seg på beina og løp hjem – helskinnet og med klærne på. Igjen ser vi at årvåkenheten gyldig for omgang med fremmede var satt i bero. Høflighet tilsa at hun burde vente på ham, fordi han var en voksen bekjent. Overgrepene ble først oppfattet da det var et faktum. Det at personen er en bekjent ser ut til å ha større betydning for bedømmelsen av situasjonen enn hvor det skjer.

En annen jente fortalte om ubehagelig seksuell oppmerksomhet fra venninnens far da hun var 14 år. Krenkelsen var langt fra så grov som de hendelsene vi nettopp tok opp, men alvorlig nok til at hun ble nervøs i forhold til gutter og menn i etterkant. Mannen som gjorde fremstøt mot henne var faren til en venninne. Episoden har en del felles trekk med de andre to, blant annet fant den sted ved mannens hjem og mellom bekjente. Den peker imidlertid også mot aspekter vi ikke hittil har tatt opp. Slik fortalte jenta om det som skjedde:

Jeg husker – da var jeg også bare 14 – for da hadde jeg en venninne som het Stine, som hadde en far som hadde vært narkoman, og det visste jeg, men mer visste jeg ikke. Men han bodde på en liten hytte, langt inni... Også var jeg med ut der. Og først... ja, det første var at han kjøpte inn masse øl til oss, men det tenkte jeg ikke noe på, det syntes jeg var greit. Men så tente han opp en rev, liksom, tente opp en pipe.

Altså faren til Stine?

Ja. Også tenkte jeg ja vel, vi røyker en rev, liksom, greit. Og så hadde han en nabo som lagde en hjemmelagd vin av noe slag. Jeg syntes han var litt rar, liksom, det var noe litt ubehagelig, jeg følte meg litt sånn... ikke helt vel. Og vi drakk jo en del og røyka og sånn, og etter hvert begynte han å dra fram valium og sånn anti-depressive legemidler som han hadde fått, da, siden han var narkoman for å hjelpe han til ikke å begynne med det igjen. Det husker jeg var veldig ubehagelig. Og det var sommeren så vi satt ute, også ringte telefonen til Stine, så hun gikk litt inn i skogen for å snakke i telefonen, og vi sitter der alene og vi hadde liksom ikke noe musikk eller noe sånt, så det ble liksom litt usikkert. Og så setter han seg nærmere meg og jeg bare ikke kom for nærme, liksom. Og så begynte han å dele ut disse pillene og jeg tok de imot og greier,

også begynner han sånn «ja... har du hatt sex før», og sånne ubehagelige ting. Og jeg visste liksom ikke helt hva jeg skulle svare for noe, så jeg bare «nei»... nei, jeg tror jeg sa «ja», jeg, selv om jeg ikke hadde hatt det. Og så sier han «ja, har du hatt orgasme før», og sånne ting. Og jeg husker jeg ble veldig usikker og hvorfor spør du om det her? Og så begynte han å ta meg på låret og sa at «ja, bare si fra så skal jeg gi deg den beste orgasmen i ditt liv» og sånn. Og da husker jeg at herregud, jeg ville hjem, det husker jeg godt. Og etter det så husker jeg vi skulle sove i et sånt lite skur som han hadde. Og da skulle jeg og Stine sove i senga mens han skulle sove på gulvet. Og da sa Stine at «ja, du kan jo godt sove på gulvet sammen med pappa, hvis du vil». Jeg bare «nei! Jeg vil sove i senga», ikke sant. Og etter det så husker jeg jeg ble veldig sånn... at menn, som egentlig bare var snille, (...) de gjorde meg engstelig med en gang.

Men «sammen med pappa», det kan jo hende hun mente det kunne bli noe mer mellom dere, liksom?

Jeg vet ikke, for hun er ganske ubestemmelig, liksom. Så jeg vet ikke. Men det er jo ikke normalt, da, å... med en mann du ikke kjenner, ja, du kan godt ligge på gulvet sammen med han! Så det var litt rart. Jeg hadde jo aldri sagt det til... hvis jeg hadde en venninne på besøk, så ville jeg jo aldri sagt at du kan godt ligge sammen med pappa, hvis du vil det. Du sier jo ikke det. Hvis du ikke mener det, for å si det sånn.

Krenkelsen besto av berøring av låret og verbal trakassering av en mindre-årig. Situasjonen ble opplevd som truende. Fortellingen belyser to momenter som skulle vise seg å dukke opp også i andre fortellinger. For det første en spesiell form for sammenblanding av foreldre og barns seksualitet: I dette tilfellet så det nærmest ut til at venninnen, det vil si mannens datter, oppmuntret vår informant til seksuell omgang med faren. Det virker uvanlig å se sin egen far som aktuell seksualpartner for jevnaldrende venninner. For det andre ser vi et mer vanlig bånd mellom rusmisbruk og seksuell trakassering og seksuelle overgrep. Disse temaene kommer vi tilbake til mot slutten av dette kapitlet.

Kjærester som voldtar

Ungdom går gjennom en rekke «stasjoner» eller «milepæler» når de begynner å utforske sin seksualitet. For noen skjer det meste innen ett og samme forhold. Men de fleste vil inngå i flere forhold, med varierende dybde og alvor. Gradvis erverver de seg et repertoar av erfaringer. En rekke internasjonale studier viser at slike erfaringer gjøres langs bestemte «stier»

eller følger et gitt «skript» (Pedersen 2005). Det er gjort en rekke studier av hvordan skriptene utformes, hvordan de endres over tid, hvordan de kan romme uklarheter eller tvetydigheter. Studier har vist hvordan det finnes egne «skript for voldtekt» og at disse er modellert rundt «fremmede overgrep» og «overfall». Dette kan i sin tur innebære at kvinner som opplever seksuelle overgrep fra menn de kjenner – noe som faktisk er det vanligste – ikke blir i stand til identifisere og fortolke dette som et overgrep (Frith and Kitzinger 2001).

Lenge forestilte en seg nemlig at de typiske voldtektene ble foretatt av fremmede menn som angrep kvinner i farefulle deler av det offentlige rom. Dette stemmer ikke. Overgrep og voldtekt finner også sted mellom slektninger, venner, naboer, kjærester. Her ser en jente tilbake på sin første kjæreste og sitt første samleie, som ikke var frivillig. Gutten var del av et småkriminelt rusmiljø som jenta deltok i for en kort periode. Han var atten og hun var tretten da det skjedde.

Han var den første jeg lå med. Også ble jeg ganske redd etterpå, for når han har ligget med fem andre jenter først og jeg var den siste, og vi brukte ikke noe beskyttelse [...]. For du kunne ikke si nei til han. Det var ikke frivillig første gangen, for å si det sånn. Så det har vært ganske ekkelt etterpå, for når du får et forhold til en senere og kanskje har lyst til å dype det mer ut, så husker du alltid den første gangen. Den første gangen var inne på en liten do. Han tvang meg til å gjøre alt og jeg satt og grein, liksom. Og... venninna mi sto utenfor og prøvde å få opp døra [...]. Det var sånn, han sa «skal vi ha sex?» Og hvis jeg sa at jeg ikke ville, at jeg hadde vondt i hue eller noe sånn, så bar han meg bare inn på doen. Det var aldri hjemme hos noen av oss, det var alltid på den ungdomsklubben, for det var der vi hang mest, ikke sant.

Så han voldtok deg rett og slett flere ganger, da, eller?

Ja, eller jeg vet ikke om det var... jeg vet ikke om det var voldtekt, liksom, for det nyttet bare ikke å gjøre noe motstand mot han. Jeg var redd han, liksom.

Men var du forelska i han da, eller?

Jeg var forelska i han før han gjorde det, men da han gjorde det skjønte jeg hvordan han var. Men jeg turte ikke gjøre det slutt med han. Men etter to uker var det han som slang meg i veggen, liksom, sånn «gå bort med deg, jeg trenger en ny».

Hvilke begreper skal vi bruke? Seksuelle krenkelser, vold, voldtekter? Slik vi ser det, er det ikke tvil om at jenta ble utsatt for gjentatte voldtekter. Likevel vegrer hun seg – og antakelig også miljøet de var del av – for å bruke

dette ordet selv. Juridisk sett er jentas alder i seg selv nok til å definere hendelsene som overgrep, men selv trekker ikke jenta inn alderen overhodet. Dette til tross for at alderen virker relevant på flere måter: gutten var sikkert langt sterkere enn henne. Han hadde venner bak seg på samme alder, noe som gjorde det vanskelig for henne å gjøre motstand. Dessuten burde kanskje aldersforskjellen tilsi at han burde være mer moden enn henne og dermed ta mer hensyn til hennes posisjon? Hun syntes han var «slem», men hun tar likevel ansvaret for det som skjedde selv. Dette uttrykkes blant annet ved at hun bruker mildere begreper enn voldtekt.

Ifølge Ken Plummer (1995) var fortellinger om voldtektserfaringer blant de fortellingene om seksualitet som ble spredt av feministbevegelsene på 70-tallet, og som forandret samfunnets syn på hva voldtekt var. Mytene om voldtektsmannen som et fremmed monster og voldtektsofferet som «ba om det» ble brutt. «Date rape» ble et kjent begrep. Det ser likevel ut til at voldtekt fremdeles forbindes nettopp med en fremmed ugjerningsmann og at erfaringer kan etterfølges av skyld og skam. Flere studier viser dette, også fra senere tid (Kahn et al. 2003). Ut fra hva vi har vist tidligere i rapporten, ser det ut til at jenter er sensitivisert på muligheten for at de kan utsettes for seksuelt press, trakassering og overgrep. Men langt på vei synes deres beredskap å være «skriptet» på en helt bestemt måte: Historisk er det gårsdagens overgreps-skript de aktiviserer. De har beredskap mot slengbemerkingen i det offentlige rom. De er på vakt mot «gamle griser». De vil ikke finne på å gå på mørke stier på vei hjem fra festen. Derimot synes de mye mindre beredt til å identifisere skript for det vi de senere år har begynt å kalle «jevnaaldervoldtekter» eller overgrep fra nærstående voksne. Når lærer, venner av familien og kjærester presser dem til handlinger de egentlig ikke vil være med på, har de vanskeligere for å si nei. Dette gjør at det også blir vanskeligere å bruke ord som «voldtekt» om egne erfaringer, selv om de sett utenfra klart kvalifiserer.

Hva kommer dette av? Sannsynligvis har det å gjøre med følelse av eget ansvar (Smette 2004). Var det *egentlig* hennes egen skyld? Kunne hun gjort mer motstand? Det kan imidlertid også ha sammenheng med en forestilling om hva voldtekt er. Er det voldtekt når gjerningsmannen var kjæresten hennes? Når hun først var med på å kysse og ta på ham? Kanskje blir det vanskeligere å fortelle om fordi de skammer seg over opptakten og etterspillet til overgrepet. For eksempel anmeldte ikke jenta som ble voldtatt av kjæresten sin forholdet. Riktignok var det kjent av andre i gjengen, men hun snakket ikke til andre voksne om det. På den måten frarøvet hun seg nok også muligheten til emosjonell støtte og bearbeidelse i etterkant.

Et annet eksempel i samme gate var en fortelling om en jente som ble voldtatt av en eldre gutt som var kamerat av venninnens kjæreste. Hun torde ikke fortelle det hjemme fordi hun ikke hadde fått lov til å være sammen med disse guttene i utgangspunktet. Kanskje hadde hun også frivillig deltatt i flørt og lek med erotiske grenser som hun ikke ville ut med. Overgrep innenfor vennerelasjoner og kjæresteforhold blir dermed tabubelagt på en annen måte enn overgrep utført av fremmede.

Rusens betydning

I forrige kapittel så vi at ungdom med rusproblemer var mer utsatt for seksuell trakassering i det offentlige rom. Rus spilte ofte en rolle også i fortellingene om seksuelle overgrep. Sammenhengene viste seg på flere måter i våre data. Ungdommenes synlige sårbarhet så ut til å være viktig. Men også konteksten som sådan; de befant seg oftere utendørs, tilgjengelig for kontakt. Mekanismene virket gjensidig forsterkende. Vi så en parallell til dette når det gjaldt overgrep mellom kjente. Overgrepene fant ofte sted i en ruskontekst, som f.eks. en fest. Ofte var både overgriperen og ungdommen beruset. Både ungdom med og uten rusproblemer hadde opplevd ubehagelige seksuelle situasjoner i ruskontekster. Likevel var det ungdom som skulle komme til å utvikle alvorlige rusproblemer som fortalte om grove overgrep. Igjen ser vi at ungdom som har størst sannsynlighet for å befinne seg i risikofylte situasjoner også vil kunne ha vanskeligere for å sette grenser eller komme seg ut av vanskelige situasjoner. En forklaring på dette kan være at disse ungdommene vil drikke mer enn andre og dermed miste kontroll og bevissthet.

To jenter fortalte om hvordan de hadde opplevd dette. Begge fortellingene handlet om seksuell omgang under påvirkning av alkohol og Rohypnol. Den ene episoden var trolig en voldtekt mens den andre trolig dreide seg om frivillig aktivitet som senere opplevdes vanskelig. Hendelsesforløpene var imidlertid svært like. La oss først se på voldtektshistorien.

Han var 17, vi hadde vært ute og drukket og så hadde jeg stukket av [hjemmefra] [...]. Så satt vi og drakk, så gikk han ned i kjelleren, så kom han opp med en vin, fordi jeg sa jeg ville ha mer å drikke, liksom. Han spurte om jeg ville ha og så sa jeg ja, liksom. Så kom han opp, og så sa han «bare ta denne her», liksom. Så satt jeg bare og drakk og drakk [...]. Så i ettiden, så blei jeg drita, så bare la jeg meg ned, så husker jeg ingenting. Så når jeg våknet om morgenen var alle klærne mine av og de to andre som var der lå på et annet rom. Og så lå han der Julian ved siden av meg liksom. Så våknet jeg opp uten noen klær på meg, hiver

jeg et teppe over meg, husker ingenting og bare «herregud». Så... springer jeg inn på badet og hiver på meg klærne og alt sånn som det der, også sprang jeg inn til venninnen min og sa «hva som har skjedd», jeg våknet jo opp uten klær. Jeg sto jo og grein. Og hun «jeg vet ikke jeg, når vi gikk ut så var det bare du og Julian igjen». Og så sprang han andre gutten inn og spurte Julian. Han bare kjøddet med han og sa «hva gjorde du med henne i går?» Så fortalte han at han hadde tatt av meg klærne og voldtatt meg. Men jeg fikk vite etterpå at han hadde tatt rypper oppi vinen, sånn at jeg fikk blackout, sånn at jeg ikke husket noe etterpå. Så gikk han og sa etterpå at – når jeg sa at jeg skulle anmelde han – at «det var du som ba meg om å gjøre det». Tretten år og jomfru, jeg vet at jeg aldri hadde sagt det.

Anmeldte du han da?

Nei (litt forsiktig).

Den andre fortellingen er relativt lik selv om fortolkningen av hendelsene i ettertid var forskjellig. Seksualpartneren var i dette tilfellet en bekjent mann på 23 år, som senere ble jentas kjæreste:

Vi var oppe hos han. Da hadde jeg ikke ruset meg, men jeg hadde drukket så masse at jeg husker jeg så bare helt svart. Også var det en venninne av meg som var der og da hadde vi hatt sex, men jeg husker ikke at vi hadde hatt sex en gang. Også sier hun venninnen min at «du hadde sex med han på badet og i senga, mens alle så på». Også hadde jeg visst kommet naken ut i stua og sånn, det er det jeg er blitt fortalt, da. Det eneste jeg husker er bare et sånt lite glimt. At jeg kysset han og... det er det jeg husker.

Men sa du det at du var ruset på noe eller at du bare var full, jeg hørte ikke helt...

Nei, jeg hadde drukket alkohol.

Du hadde drukket alkohol, ja.

Og tatt Rohypnol, da. Da får du sånn black-out. Det er voldtektspille, da. Du husker ingenting, det blir helt svart.

Hva tenkte du etterpå, da, angra du eller?

Ja, da begynte jeg å hylgrine, for jeg huska ingenting av det jeg hadde gjort.

Som vi ser var det mange fellestrekk i situasjonene: Begge hendelsene fant sted på fest og de involverte var påvirket av alkohol og Rohypnol. Seksualpartneren/voldtektsmannen var en eldre mannlig bekjent i begge

tilfeller.⁴² Jentene reagerte også på samme måte. De husket ikke hva som hadde skjedd, men da de skjønnte det gråt de og syntes det var vondt. Forskjellen er deres oppfatning av egen delaktighet. Jenta som antok hun deltok frivillig, baserte seg på venninnens utsagn. Den andre hadde få holdepunkter, men mente hun kjente seg selv godt nok til å vite at hun aldri ville samtykket. Fortolkningen i ettertid kan nok også avhenge av at en av jentene tok Rohypnol frivillig mens den andre bare drakk seg full på alkohol – og i ettertid fikk høre at hun var blitt gitt Rohypnol intetanende. Dessuten kan det komme av deres syn på den andre parten. 17-åringen vekslet mellom å innrømme skyld og å legge ansvaret over på jenta. I etterkant var det isfront mellom dem. 23-åringen, på sin side, ble senere den andre jentas kjæreste.

Seksuell omgang med sterkt berusede personer uten evne til å yte motstand er et overgrep, ifølge straffeloven. Desto mer alvorlig er det dersom overgriperen selv har fremkalt offerets tilstand (§ 193). Det er svært grovt å dope ned en jente for så å voldta henne, slik den ene jenta antok at det skjedde. Uavhengig av hva som faktisk foregikk i de to tilfellene er det forståelig at dette ville være følsomme saker å gå videre med. Vår informant anmeldte heller ikke forholdet. Ruskonteksten kan nok gjøre at overgrepsofre vil kvie seg for å anmelde fordi de er usikre på hendelsesforløpet og dermed regner med å ha mindre muligheter for å bli trodd.

Hvis vi ser på kjennetegn ved jentene selv er også likhetstrekkende slående: De var i begynnelsen av tenårene og seksuelt uerfarne. Begge var i en sårbar situasjon: Den ene hadde rømt hjemmefra og trengte et sted å sove. Begge hadde nettopp begynt å prøve ut illegale rusmidler og de kom etter hvert til å utvikle alvorlige rusproblemer. Både situasjonen og ungdommene som var i denne situasjonen danner trolig et mønster som er vanlig i rusmiljøer. Jenta som hadde deltatt frivillig sa at slike episoder senere ble nærmest rutine: «Etter hvert blir det en vane og du tenker ikke over det.» Det er uklart om også overgrep var en del av denne rutinen. Anger og andre følelser ble også døyvet av rus. Interessant er det også at jenta som ble voldtatt selv nevnte rusmidlene som risikoelementet i situasjonen – ikke manglende kompetanse på avvisning eller motstand:

⁴² Dette peker mot et aldersmønster som går igjen i rusmiljøer, og som vi diskuterer mer utførlig i kap. 11 og 12.

Har du tatt noen forbehold nå eller, etter at du har opplevd dette?

Ja, jeg passer på hvor jeg får drikke fra og sånn. Jeg pleier bare å kjøpe av han samme, hvis jeg kjøper HB liksom. For jeg vil ikke oppleve det igjen, liksom.

Dette er kanskje ikke så underlig. I mer eller mindre bevisstløs tilstand vil ikke slik kompetanse spille noen rolle, man vil ikke ha mulighet til å praktisere den. På denne måten kan problematisk seksualitet og overgrep bli integrert i ruskonteksten.

Seksuelle overgrep mot gutter

Det var vanskelig å få gutter til å fortelle når det gjaldt seksuell trakassering. Dette viste seg klart da vi intervjuet to kamerater. Den ene fortalte at den andre hadde blitt befølt av en mann. Gutten det gjaldt sa ingenting om dette til tross for at mange av spørsmålene våre åpnet for fortellinger av dette slaget. Det er rimelig å anta at alvorligere hendelser med det samme kjønn er tabubelagte for mange gutter. Ingen gutter i vårt materiale fortalte om egenopplevde seksuelle overgrep, verken begått av jevnaldrende eller av voksne. Som vi skal se i neste kapittel, fortalte heller ingen om seksuelt press. Mønsteret er med andre ord at gutter nødvendig plasserer seg selv i en offerposisjon på dette feltet. Spørsmålet er om guttene vi intervjuet reelt sett hadde opplevd færre seksuelle overgrep, om de hadde opplevd eventuelle overgrep på en måte som gjorde at de ikke selv ville fortolket hendelsene som overgrep eller om dette var erfaringer de ikke ønsket å dele.

Surveydata fra en nasjonal, representativ undersøkelse fra 1986 tydet på at alle disse alternativene spilte inn (Sætre, Holter og Jebsen 1986). Forfatterne kom fram til at gutter var litt – men ikke mye – mindre utsatt for seksuelle overgrep enn jenter.⁴³ Dette var overraskende, i lys av forskjellen i fokus på gutter og jenter som overgrepsofre. Forfatterne diskuterte også hvorvidt forskjellen kunne være enda mindre enn de avdekket, fordi man kunne se det som sannsynlig at flere gutter enn jenter kunne ha underreportert slike erfaringer. Senere studier har imidlertid kommet til andre konklusjoner, og det er i dag vanlig å anta at jenter er mer utsatt når det

⁴³ Studien tydet på at 19 % av kvinnene og 14 % av mennene hadde vært utsatt for seksuelle overgrep før fylte 18 år. I en tilsvarende svensk studie som ble referert i boka, var funnet et helt annet, og på to måter: For det første var det totale omfanget mye lavere (6 vs 16 %). Men forholdstallet var også et annet (9 % hos jenter vs 3 hos gutter). Se Sætre et al. s. 26.

gjelder grovere seksuelle overgrep. Derimot er det liten forskjell etter kjønn når det gjelder mindre alvorlige forhold, som å bli eksponert for blottene, får forslag om å se på pornofilm og lignende (Tambs 1994, Pedersen & Skrondal 1996).

Underrapportering er et problem både for kvantitative og kvalitative data. Kvalitative data, som vår rapport bygger på, kan imidlertid ha vanskeligheter for å fange opp svært små tall. Kanskje var det ingen gutter med overgrepserfaringer blant våre informanter. På den annen side viser tallene også at gutter i mindre grad betror seg til andre. Dette støtter vår hypotese om at enkelte gutter hadde slike erfaringer uten å fortelle om det – hvilket vi også fikk visshet om, gjennom kameraten vi nevnte ovenfor. Til sist er det også spor av kjønnede fortolkninger. En liten andel av guttene i studien til Sætre og medarbeidere som oppga overgrepserfaringer, oppga at de hadde opplevd hendelsene som positive. Datamaterialet sier ikke noe som kunne utdype hva dette innebar. Hadde de misforstått skjemaet? Hadde de oppgitt seksuelle erfaringer de hadde fått glede av å være med på, sammen med en voksen person, som de antok andre ville regne som overgrep? Forskerne selv valgte senere å utelate disse hendelsene fra estimatene over overgrep.⁴⁴ Nyere studier tyder altså på at jenter *er* langt mer utsatt enn gutter. Datamaterialet vårt reflekterer nok derfor både en reell forskjell i omfanget av slike hendelser *og* gutter og jenters ulike fortolkningsrammer og ulike meddelsomhet når det kommer til dette temaet.

Vårt datamateriale kan bare antyde situasjoner der overgrep mot gutter kan ha funnet sted. Vi har sett eksempel på trakassering av gutter i det offentlige rom – guttene fikk også forslag om å bli med hjem, og dette kan peke mot en intensjon om seksuelle handlinger eller seksuell omgang med dem. Én gutt hadde fått direkte tilbud om penger for sex i Oslo sentrum. Det er sannsynlig at enkelte gutter erfarer overgrep i forbindelse med besøk hos menn i sitt nærmiljø. De to første tilfellene diskuterte vi i kapittel 7 og 8, det siste kommer i kapittel 10.

På tvers av generasjoner og landegrenser

Det slo oss etterhvert at det på tvers av ulike temaer viste seg å være flere fortellinger der vi så at skillene mellom foreldre og barns seksualitet så ut til å være svakere enn vi forventet. Vi har tidligere sett hvordan mor og datter ble kurtisert av de samme personene fra chattekanaler på internett, og

⁴⁴ Se Mannsforskning nr 2, 1999.

hvordan aldersskiller fikk mindre betydning enn før. Dette medførte – eller kanskje forutsatte – en gjensidig bevissthet om hverandres seksualitet. Dette har lenge vært – og er nok stort sett fremdeles – et tabubelagt tema. Vi syntes derfor det var overraskende at fortellinger der dette tabuet så ut til å være i oppløsning dukket opp gjentatte ganger, på ulike måter. Trolig må barn bli mer bevisst foreldrenes seksualitet enn før på grunn av demografiske endringer. Skilsmisser og nye partnere synliggjør seksualitet innen familien på en ny måte. Et sterkere fokus på seksualitet i samfunnet generelt kan forsterke dette. Eksempelvis fortalte en jente om et høyt antall kjæresten som gikk ut og inn av huset, og som moren kunne ha høylytt sex med, slik at hun selv ikke fikk sove. En gang hadde hun brutt inn og bedt dem dempe seg, i klare ordelag. En annen jente som hadde lignende erfaringer, så nærmest ut til å føle et personlig ansvar for morens seksualliv, på en måte vi vanligvis ville sett for oss at en mor har overfor datteren:

Altså, jeg vet, da, at mamma har tatt... at hun har sterilisert seg. Så jeg vet at der blir det ikke flere unger, ikke sant. For det har jeg sagt, at blir det flere, så drar jeg, nå er det nok unger! Eh... så egentlig, det synes jeg er ganske greit, for hun kan ikke få unger, så det kan ikke skje noe gærent. Jeg vet jo at hun kan få sykdommer og sånn, da, men... Vi har et veldig åpent forhold, for det har bare vært oss to. Vi backer opp hverandre. Sånn har det alltid vært og sånn kommer det alltid til å bli. Jeg synes faktisk... jeg har ingen hemmeligheter for mamma, for hun er den eneste jeg har som kan backe meg opp, liksom, utenom venninner, så da synes jeg det er ganske greit å få vite ting tilbake (...). Men... hun kjøpte seg pisk og håndjern og sånn, da, bare på tull, da gikk hun litt langt synes jeg, men (ler).

Som hun viste til deg?

Ja, altså, hun har det til pynt!

Så dette er noe hun tuller med, altså (ler)?

Ja, akkurat. Men jeg håper ikke at hun bruker den! Hvis jeg finner ut av det så dør jeg av skam!

Her var det datteren som tenkte over graviditet og kjønns sykdommer. Moren var den som provoserte med «kinky» effekter.

Også gutter fortalte om hendelser der foreldrenes og deres egen seksualitet ble tydeliggjort, og grensene mellom deres eget og foreldrenes privatliv syntes svake. To eksempler fant sted i Filippinene. Den ene av disse guttene ville gjerne fortelle om opplevelsene sine derfra, og vi fikk inntrykk av at han ønsket bekreftelse på at det han hadde opplevd var ok. Han tok selv opp temaet, slik:

Dere hadde ikke noen spørsmål om utlandet, da? Det syntes jeg var litt merkelig.

Ja, har du lyst til å fortelle mer om det, eller?

Det er sikkert greit. (... forteller levende om hvordan ting fungerer i Filippinene.)

Jeg møtte jo en der nede selv.

En jente?

En jente, ja.

Foranledningen til at han befant seg i Filippinene var at faren hans – i likhet med stadig flere norske menn – hadde giftet seg med en kvinne derfra og bosatt seg i hennes hjemland.⁴⁵ Gutten holdt kontakt med faren over telefon, og dro på besøk i ferier. Faren hadde giftet seg med en kvinne som tidligere hadde jobbet som «barjente». Det vil si at hun oppvarter gjestene i baren og oppmuntrer dem til å drikke. I en del tilfeller kombineres dette med prostitusjon. Sannsynligvis håper en del av kvinnene på å møte en rik, utenlandsk mann som vil gifte seg med henne, slik at hun kan unnslippe fattigdommen. Det vil også være en del tilfeller der unge «barjenter» ikke selger sex, men får nye vestlige «kjærester», som vil spandere en del på jentene mens de oppholder seg i landet og gi dem en slump penger før de drar. Dette kan også ses som en form for prostitusjon, der økonomiske forskjeller mellom turistene og barjentene er forutsetningen for kjæresteforholdene. På den annen side kan en slik begrepsbruk bidra til å stigmatisere kjæresteforhold som fungerer til beste for begge parter. Denne problematikken viser igjen til det prinsipielle spørsmålet om hvorvidt all prostitusjon må ha skadelige konsekvenser.

Sosiolog, Jan-Egil Aakernes, har gjort en feltstudie fra Bangkok, der han har sett på slike forhold mellom «backpackere» og lokale «barjenter». Det viste seg at en del unge, europeiske gutter som reiste som ryggsekk-turister dit, var tilsynelatende naive på dette feltet. En del av dem tenkte ikke over at de kunne være del av en form for sex-turisme (Aakernes 2002). Vår informant var yngre enn backpackere flest. Det er derfor ikke overraskende at han hadde reflektert lite rundt disse tingene. Forholdet han fikk til den

⁴⁵ I 2003 giftet 1 100 norske menn seg med kvinner som hadde asiatisk landbakgrunn. 600 av disse kom fra Thailand og 270 fra Filippinene (SSB 2004: Inngåtte ekteskap og registrerte partnerskap, 2003: En av fem fant ektefelle i utlandet.<http://www.ssb.no/emner/02/02/30/ekteskap/>)

lokale jenta i Filippinene minnet imidlertid svært mye om de som er blitt beskrevet i feltstudien. Han fortalte om det på denne måten:

Hvordan opplevde du henne, da?

Nei, hun var jo kjempehyggelig.

Hvor gammel var hun da, vet du det?

Nå er hun atten (ler). Men faktisk, når du er der nede finner du nesten ingen som er jomfru der nede. For det er så mange som selger... de som kjøper sex der nede vil ha så unge folk, ikke sant. Men hun var jomfru. Kjæresten til pappa var bestevenn med henne (...).

Hvor lenge var du kjæreste med henne, da?

To og en halv uke kanskje. Vi ble ikke kjærester med en gang, men det gikk ganske fort. Men det var bare sånn (knipses) øyekontakt med en gang og...

Hvor var det du traff henne hen, da?

Det var på en bar. Hun jobber på bar. Men hun selger seg ikke. Hun spanderer bare drinker, for hun har ganske mange venner der nede, som er sammen med kjærester, og de kommer på de barene og da spanderer de på henne og, ikke sant. Men kjæresten til faren min passer på henne så hun ikke gjør noe dumt eller noe sånt.

Er de i slekt, eller?

Nei, de er ikke i slekt. Kjæresten til faren min jobba der før, skjønner du. Det var på grunn av pappa at jeg traff henne.

Ja, det skjønte jeg. Men var det sånn at hun jobbet om kvelden når du var der også, eller?

Nei, nei. Hun jobbet ikke da hun traff meg. Da jobbet hun ikke i det hele tatt. Det bestemte jeg.

Ja, akkurat. Men det er jo sikkert sånn at hun er mye fattigere enn deg, da. Er det noe som ble noe problem for deg, eller?

Nei, jeg kjøpte ring og ting til henne, jeg.

Akkurat. For selv om du ikke er noen rik mann i Norge er jo du mye rikere enn henne. Det er noen som synes det er litt ubehagelig...

Nei. Jeg bryr meg ikke noe om det. Jeg synes det er ubehagelig hvis dama er mye rikere enn meg, det liker jeg ikke. Det synes jeg er ekkelt. Sånn hvis du vil spandere noe på noen også plutselig er det ikke noe penger i lommeboka og hun har penger sånn at hun spanderer, det synes jeg blir feil.

Men der var det sånn at du spanderte på henne, altså.

Ja, ja. Ja.

Hadde hun dårlig råd, eller, hadde hun en familie som trengte penger, eller...?

Nei, men alle familiene der er fattige. Jeg ga henne bare litt, men der var det mye penger. Også ba jeg pappa også gi henne penger, men det hadde han allerede gjort.

Det er interessant å se hvordan faren og sønnen fikk seg kjæresten på samme måte. Farens kone hjalp gutten og jenta med å finne hverandre. Faren ga jenta penger. Pengene kan sees som betaling for selskapet eller som en hjelp til en ny venn som lever under fattigere kår enn en selv. Vi synes imidlertid forholdet mellom gutten og faren var interessant i seg selv. Det peker mot et kameratskapsforhold, der de to gikk på bar sammen og sjekket opp jenter. En annen gutt fortalte om noe lignende fra Thailand, men da var begge foreldrene med:

Har du opplevd at noen voksne menn har vært interessert i deg eller?

Nei... ikke bortsett fra når jeg var i Thailand. Da var jeg på en sånn strippeklubb. Og så hadde ikke han jeg og moren min var sammen med da, eller han som moren min var sammen med da. Han hadde ikke fortalt meg at alle de som gikk rundt og strippe der var menn som hadde tatt kjønnsoperasjon. Så da kom det en bort til meg og begynte og flørte med meg. Så da kom han der bort til meg, han der kjæresten til moren min og så sier han: «Du, alle de her er menn, altså» (begge ler). Og så bare «faen». Da fikk jeg litt rart uttrykk.

Hvor gammel var du da?

Det var i år, så det var skit, ass [14 år].

Men det var en skikkelig strippeklubb hvor de tok av seg alle klærne og?

Ehh... ja.

Syntes han at det var litt morsomt eller?

Ja, det syntes moren min og.

Men husker du hvorfor dere var der?

Ja, de ville bare vise meg og... masse butikker der og... Det var liksom et spesielt sted på den øya vi var på. Så da måtte vi liksom dra dit... for å sjekke hvordan det var der. Det var liksom festbyen på den øya. Så vi måtte egentlig bare dra dit en gang for å sjekke ut hvordan det var der. De [foreldrene] skulle bare sjekke hva som skjedde med meg, de.

Å ja, de satt liksom og fulgte med på deg?

Ja. De satt liksom bak meg og skulle sjekke hva som skjedde med meg når jeg satt der. Og de lo ganske godt av det når vi kom tilbake til hotellrommet.

Men synes du det var litt rart at de tok deg med på det stedet, eller?

Ja. Det var spesielt altså. Jeg skjønner ikke hvorfor de klarte å dra meg med dit.

Her ser vi også at foreldrene involverte seg i sønnens seksualitet på en litt spesiell måte. Begge disse siste hendelsene fant sted i Asia, og en kan spørre seg om dette gjorde en forskjell. Sannsynligvis gjorde den det. Det er nok kanskje mindre stigmatiserende å dra på strippebar på den andre siden av verden, der dette er som «kultur» å regne? Det er nok ikke like sannsynlig at de ville tatt med sønnen på et tilsvarende sted i Oslo. I begge tilfellene fremstår det som uklart om foreldrene implisitt støttet opp om sexkjøp i utlandet. Begge fortellingene kan tolkes på denne måten. Samtidig kan dette også gi et forvridt bilde av hva som skjedde, og hva intensjonen var i hvert enkelt tilfelle.

Det er verdt å merke seg tendensen til den økte åpenheten mellom foreldre og barn. I en del tilfeller kan denne åpenheten være positiv og gjøre at barna kan stille spørsmål og få informasjon. På den annen side kan det også tenkes at barna blir «presset» inn i situasjoner de ikke ville oppsøkt selv, av foreldre som mener at barna er «gamle nok». Dette kan bygge opp under en såkalt majoritetsmisforståelse, for eksempel om at «alle» femtenåringer har debutert seksuelt. Dette stemmer ikke. Det kan også stilles spørsmål om barn som blir inkludert i foreldrenes (spesielt mødrenes) seksualliv på et tidlig tidspunkt også blir mer vår seksualitet og blir nysgjerrig på å gjøre egne erfaringer tidligere enn andre. Statistikk tyder på at barn med skilte foreldre debuterer tidligere enn andre (Pedersen og Samuelsen 2003). Kan det være en sammenheng her? Dette er spørsmål som bør bli gjenstand for videre forskning.

Oppsummering

- Atskillige ungdommer opplever trakassering og seksuelle overgrep fra venner, kjærester eller nærstående voksne – som naboer, foreldres venner, venninnens fedre. Et gjennomgående mønster var at slike overgrep oppleves annerledes når overgriperen er en bekjent eller en tillitsperson. Ungdommene opplevde at det var vanskeligere å sette grenser overfor kjente enn fremmede. De opplevde seg å være i en svakere maktposisjon. Ofte vil de befinne seg i situasjoner der de er alene med overgriperen. Dessuten kan de være usikre på hvor grensen går, mellom legitim og illegitim nærhet.
- Flere av jentene hadde opplevd ubehagelige situasjoner med kjærestene sine. I to tilfeller kategoriserte forskergruppa dette som klare voldtekter. Men jentene selv vegret seg mot å bruke begrepet. Dette tyder dels på at jenter lettere bruker ord som voldtekt, overgrep og trakassering knyttet til fremmede personer. Dels at de kan bruke begrepene om abstrakte og hypotetiske hendelser, fjernt fra dem selv.
- En del ungdommer tok selv skylda for situasjoner som hadde oppstått: Dels kunne dette være knyttet til at de nettopp ikke hadde lest den aktuelle situasjonen med samme årvåkenhet de normalt ville ha i forhold til fremmede overgripere. Dels hadde nok noen frivillig deltatt i flørt og lek med erotiske grenser som de senere ville bremse, uten at de maktet det.
- Overgrep og seksuelle situasjoner som i ettertid ble opplevd som vonde, fant ofte sted innen en ruskontekst. Sterk rus setter kompetanse på avvisning ut av spill – dette baner vei for krenkelser og overgrep. I ettertid kunne det være vanskelig å gjøre rede for hendelsesforløpet for offeret. Dette gjorde tanken på rettsforfølgelse vanskeligere.

10 Hos menn i nabolaget

Vi avdekket en spesiell form for kontakt mellom ungdom og voksne. Ungdom – først og fremst gutter midt i tenårene – besøker enslige, voksne menn i lokalmiljøet. Dette kan skje mens ungdommene er alene, men oftere kommer det flere ungdommer sammen. Hva slags voksne menn er dette? Hvilke ungdommer trekkes mot dem? Hva skjer? Og inneholder det som skjer elementer det er rimelig å kalle prostitusjon?

Unge gutter hos voksne menn

Et fellestrekk i studiene av barne- og ungdomsprostitusjon og «survival sex» er at mange av de barn og unge som antas å ha høy risiko, har vært utsatt for omsorgssvikt. De har manglet nærhet, kontakt, ømhet og av den grunn blitt sårbare for tilnærmelser fra voksne.⁴⁶ Slike tilnærmelser kan ha entydig og eksplisitt karakter av forslag om sexsalg, men også være mer tvetydige og maskerte. I noen tilfeller kan de også tenkes å være uskyldige og uttrykk for at voksne kan ha reelle ønsker om å gi hjelp og støtte eller ønske kontakt og tilby vennskap. Også tidligere studier har avdekket komplekse relasjoner mellom barn eller unge og voksne, i dette grenselandet (Hanssen 1984, Hegna og Pedersen 2002, Isachsen og Solevåg 1992). I våre utvalg var det en god del ungdommer som hadde opplevd familiære konflikter og tap i oppveksten. Vi ønsket derfor å gå grundig inn i hvilke voksenrelasjoner de hadde etablert utenfor familien.

Vi brukte forskjellige spørsmålsformuleringer for å få tak i erfaringer av dette slaget. Først spurte vi om viktige voksenpersoner i livet deres (for de eldre informantene om viktige voksenpersoner i ungdomstiden). Vi spurte om ubehagelige hendelser i forhold til seksualitet knyttet til slike voksenrelasjoner, og også om tilbud om betaling for seksuelle tjenester. Etter en nokså lang serie slike spørsmål spurte vi gjerne direkte om de kjente til voksne i nærmiljøet som kunne ha ungdom hjemme hos seg, og om de selv hadde besøkt en slik voksenperson. Spørsmålet lød gjerne slik: «Av og til kan det bo voksne i boligstrøk som inviterer ungdommer hjem til seg og sånne ting. Var det noen sånne der hvor du vokste opp, som du kan huske?» Noen ganger impliserte vi også mer direkte at disse voksenpersonene kunne

⁴⁶ For en oversikt se Pedersen & Hegna 2003.

ha tvilsomme hensikter, som seksuell interesse for ungdommene: «I noen nabolag – jeg vet ikke hvordan det var på stedet du kom fra – så er det voksne som inviterer ungdommer, hjem, og som kan ha sine grunner til å være interessert i det. Kan du huske noen sånne ting fra din oppvekst?» Det var først på slike helt konkrete formuleringer vi fikk fortellinger om slike relasjoner. Ofte tok det – også etter spørsmål av denne typen – tid før informanten assosierte til bestemte personer. Slike erfaringer og relasjoner lå altså ikke langt oppe i deres bevissthet og typisk trodde de ikke at vi var interessert i slike erfaringer, selv om de senere kom i rikt monn. De klassifiserte dem heller ikke som mulige svar på de andre – temmelig mange – spørsmålene om seksuell oppmerksomhet fra voksne, hvor dette kunne vært eksempler. Hva betydde dette?

Det kunne bety at de ikke selv knyttet slike erfaringer til seksualitet eller prostitusjon eller at de ikke så på de aktuelle voksenpersonene som viktige i livet sitt. Erfaringene fremtrer likevel som interessante i våre data, ikke minst fordi mønsteret i forhold til *hva slags* ungdom som hadde gjort slike erfaringer, var så tydelig. Fortellingene var også overraskende ensartede innholdsmessig. Dette tyder på at erfaringer av dette slaget ikke er partielle og unike historier som tilfeldigvis dukker opp. Snarere tyder mye på at dette kan være utbredte fenomen i mange norske lokalmiljøer, som også gjerne involverer ungdomsgrupper med spesielle kjennetegn. Derfor er det viktig å reflektere over hva slags relasjoner dette egentlig er snakk om. Er det bare ukonvensjonelle vennskap, av typer som vårt samfunn har lav toleranse for? Er det fenomener som bør klassifiseres som sexbytte eller ungdomsprostituasjon? Eller er det relasjoner som ofte vil stå i fare for å utvikle seg i uheldig eller lovstridig retning? Slike temaer vil vi belyse i kapitlet. Vi vil også undersøke om ungdommenes egne oppfatninger om dette skiller seg mye fra hvordan relasjonene fremstår, sett utenfra.

Skiller etter kjønn og rus

Informantene våre ble hentet fra tre forskjellige utvalg. Det vi har kalt rehabiliteringsutvalget, skiller seg ut ved at informantene var i behandling for rusproblemer, mens ruserfaringen i de to andre utvalgene var mer varierende. Da vi startet prosjektet, gjorde vi først en serie intervjuer fra rehabiliteringsutvalget. Her gikk fortellinger fra dette feltet – som vi begynte å kalle «menn i nabolaget» – monotont igjen, hos informantene. Dette var interessant ved at de kom fra ulike deler av landet og ulike sosiale sjikt. På bakgrunn av intervjuene antok vi at slike relasjoner var noe vi ville finne i

alle deler av landet og hos alle ungdomsgrupper. Dette viste seg å ikke stemme.

De informantene som fortalte om relasjoner av denne typen skilte seg nemlig ut ved å ha mye mer ruserfaring enn gjennomsnittet. Blant de unge mennene i rehabilitering fortalte omkring halvparten om en slik mann, mens bare to av guttene fra de andre to utvalgene fortalte om noe lignende. Disse to skilte seg også ut ved at de hadde prøvd andre narkotiske stoffer enn hasj og ved at de hadde hatt kontakt politiet på grunn av mildere kriminalitet. Til sammenligning stilte de øvrige, mindre rusutprøvende guttene seg spørrende til hva vi var ute etter. Når vi spurte om de kjente til voksne som hadde ungdom hjemme hos seg, svarte de gjerne enten avvisende eller de presenterte lite konkrete, klart ryktebaserte eller hypotetiske fortellinger om at slikt kunne skje.

Det var særlig i guttenes fortellinger at dette dukket opp. Men enkelte jenter kjente også til og besøkte slike voksne menn. For de voksne i nabolagene var alltid menn, ingen fortalte om kvinner. Rammen rundt besøkene var imidlertid kjønn, det vil si ulik for gutter og jenter. Vi vil se på fortellingene separat etter kjønn, men legge mest vekt på guttenes fortellinger. Jentenes fortellinger tar vi opp igjen i neste kapittel. Skillet etter ruserfaring, var imidlertid fremtredende for begge kjønn.

Guttenes fortellinger

Hvorfor drar tenåringsgutter på besøk til en voksen mann i nabolaget? Felles for guttenes fortellinger var at det var mye «opplegg» rundt besøkene deres. I noen tilfeller kunne det som foregikk minne om aktiviteter på en ungdomsklubb eller et fritidssenter. De aktuelle mennene hadde ofte kunnskap om hva ungdommer synes er morsomt. For noen av guttene var det spennende aktiviteter som tiltrakk dem. To typiske eksempler:

Han hadde noen sånne kortspill, husker jeg, som vi spilte, også kunne vi vinne en del ting, da. Det var dritspennende å sitte der, husker jeg. Det var kinaputter og masse sånn fjortis-ting, da.

Som han hadde kjøpt inn så dere kunne ha det som premier?

Ja. Og pengepremier også. Men vi måtte alltid gjøre noe, da, for å få det. Vi fikk det ikke, det var alltid ting vi måtte vinne og oppnå for å få det, så det var alltid veldig spennende og morsomt å dra dit, da. Men vi gikk jo nesten aldri derfra tomhendt, det var alltid et eller annet.

Husker du hvordan dere visste om han?

Ja, man hørte om han. At man spilte sånn spill der og... Spilte sånn lykkespill, og så fikk man penger til å starte med, og så kunne man vinne ganske mye spennende, egentlig. Ikke sånn dødsmye, bare sånn tusen spenn og sånn.

Det er ganske mye, da, når du er på ungdomsskolen?

Ja... også fikk man pils og kunne lage seg en drink og kunne lage seg noe mat og sånn. Og så når man dro derfra etterpå så hadde man kanskje litt penger fordi man hadde vinni på det spillet, og det var egentlig helt konge det på den tida der, ass.

Hvilket spill var det da?

Det var noe sånn derre kasinogreier med hjul og sånn. Kunne sende rundt på svart og rødt og sånn.

Men pengene fikk dere av han, altså?

Ja, men av og til var han ganske gnien, da. Man måtte gjerne mase litt for å få spille det spillet og. Men man fikk som regel lov etter hvert.

Spill, sigaretter, alkohol og penger går igjen i fortellingene. En av mennene kunne til og med friste med en slange som kjæledyr. Likevel ser det ikke ut til at dette ble tenkt på som *betaling* for en tjeneste. Snarere så det ut til å være en *bonus*. De fikk selv mye moro ut av besøkene, de var sammen med venner og gjorde morsomme ting. De fikk et sted å henge. Kanskje ikke så rart at mange av guttene oppsøkte mannen på eget initiativ, gang på gang?

Noen av informantene kunne imidlertid ha mer instrumentelle motiver. En gutt sa at han bare kom for å få penger og brukte minst mulig tid med mannen utover det. Sammenlignet med de andre hadde han kommet lenger i rusmisbruket sitt da han besøkte mannen. Han hadde dermed også større pengebehov enn de andre. Han skilte seg dessuten ut ved at han besøkte mannen alene, noe ingen av de andre ville funnet på, ifølge dem selv. Han fremhevet dog at han aldri «gjorde noe» for pengene. Uansett hadde han en klar kalkyle for hva han kunne kjøpe for pengene han fikk etter en kort visitt.

Jeg visste vel at før jeg dro hjem kom jeg til å få noe penger. Sånn «ta med deg det her», ikke sant.

Kan du huske omtrent hvor mye du kunne få av han, eller?

Hundre kroner, tohundre kroner, eller noe sånt.

Så det var på den tiden en del penger, altså.

Ja, det var nok det. Jeg husker på den tida, at på fredag så for hundre kroner så hadde jeg en halvliter sprit og ti Prince, ikke sant. Og en flaske

blandevann. Seksti kroner for en flaske hjemmebrent [...]. Jeg var der bare så jeg kunne få meg noe spenn, ikke sant. Jeg gjorde aldri noe for det.

I dette tilfellet virker det rimeligere å se på røyk og penger som betaling for selskap. Gutten sluttet da også å komme den dagen han bare fikk med seg sigaretter hjem.

Hvilke forventninger hadde slike menn til guttene? Er det i det hele tatt mulig å snakke om felles forventninger? Alle guttene vi intervjuet gikk ut fra at disse mennene egentlig var «pedo» eller «svin». Med unntak av den ene informanten vi nettopp siterte, kom de derfor sammen med kamerater, aldri alene. Noen visste imidlertid at andre gutter kunne komme alene og også ligge over. De tok likevel ikke anstøt så lenge de selv ikke ble utsatt for tilnærmelser. Hvis vi ser på fortellingene samlet, ser vi at mennene ofte hintet til at de var interessert i noe mer, ved hjelp av tvetydige forslag som enten kunne tolkes som en seksuell invitt eller som et uskyldig forslag om å gjøre noe gøy. Slike forslag kunne dreie seg om å leke mørkeleken eller å spille klespoker. Mer utilsørte forslag dreide seg om å se pornofilm og runke sammen, kombinert med utlegninger om hvor vanlig det var at menn gjorde slikt sammen. To av informantene fortalte slik:

Men hva tror du motivet hans var? Hadde han bare lyst til å være sammen med noen eller hadde han lyst på noe mer kontakt...?

Han hadde lyst på mer enn det, tror jeg. For han var veldig opptatt av pornofilmer og...

Han viste det for dere, eller?

Nei, det gjorde han ikke. Men han ville gjerne få meg med på det. Han ville liksom ringe til meg, og han prata med meg om episoder han hadde med andre menn og at han begynte å runke kompisene sine og at det var helt normalt, og sånn der, da. Sånn at kanskje jeg og kunne være med på det, ikke sant. Men det var ikke så interessant. Også var jeg jo stor nok til å skjønne at han var et svin, ikke sant.

Det var bare av og til han kom med sånne greier og spurte om ting og var litt ubehagelig og sånn. Men... det var masse andre folk der og. Det blei litt sånn at vi bare lo av det og sånn. Vi syntes på en måte ikke det...

Hva kunne han si da?

Nei, det var sånn... vi skulle leke forskjellige leker og... sånn da. Være med inn på rommet der og sånn.

Hvilke leker da?

Sånn mørkeleken og... sånne greier. Jeg husker ikke helt.

Tror du han gjorde det fordi da kunne har ta på folk i mørket?

Ja, ja, men det var ingen som gjorde det mens jeg var der da. Så... folk sa jo nei, da, og dytta han og sånn [...]. Eh... han hadde en greie med unge gutter, ja. Det var ikke noe å tvile på, det.

Alle disse forslagene var av en type som kunne trekkes tilbake eller i alle fall halvveis ytres under dekke av at det var vanlige ungdomsaktiviteter. Det er likevel lett å se at aktivitetene kunne åpne for erotisk kontakt. Men det synes viktig at framgangsmåten gjerne innebar retrettmulighet. Det kan dermed se ut til at mennene var bevisste på å ikke *tvinge* guttene til noe, men de gjorde det likevel klart at lommeboka var åpen for dem som kunne tenke seg å være alene med dem. Den mest direkte formen for betaling for en tjeneste vi hørte om, var at en av mennene rutinemessig tilbydde fem hundre kroner til den som introduserte ham for nye, utvalgte gutter. Som regel var dette gutter som var små og så unge ut for alderen. Det slående i de fleste av disse fortellingene var at guttene var sikre på at mennene nok ønsket sex, men at de konkrete beskrivelsene av seksuelle handlinger eller overgrep manglet. Noen antok at disse mennene hadde nok seksuell glede av å se på og omgås unge gutter.

Den mest konkrete mistanken om overgrep i slike relasjoner kom fra en informant i begynnelsen av 20-årene. Han hadde en yngre venn som hang mye hos en mann i 40-årene, som også solgte sprit og Rohypnol til ungdom. Denne kameraten hadde fortalt at han overnattet hos den voksne mannen, og at han en natt hadde våknet naken i senga uten å huske hva som hadde skjedd. Informanten vår trodde han var blitt dopet ned og voldtatt. Dette er en usikker andrehåndshistorie. Vi velger likevel å ta den med, fordi den viser et mulig risikofyllt utfall av disse besøkene. Hovedfunnet var altså at overraskende mange gutter med rusproblemer hadde erfaring med slike besøk.

Hvordan så ungdommene på slike menn og relasjonene til dem? Som vi så brydde de seg ikke så mye om at mennene egentlig var ute etter sex – så lenge de ikke prøvde seg på dem. Under intervjuene vekslet informantene stadig mellom å beskrive slike menn som ubehagelige og stakkarslige og som smarte og interessante fyrer. For en av guttene var det tydelig at han for hver gang han sa noe negativt kompenserte med noe positivt:

Tror du han gjorde det fordi da kunne har ta på folk i mørket?

Ja, ja, men det var ingen som gjorde det mens jeg var der da. Så... Folk sa jo nei og dytta han og sånn. Men... han var en jævla smart fyr da. Kunne mye greier og dreiv med sånn derre aksjegrerier og hadde masse penger og sånn.

Det samme skjedde da vi stilte spørsmål med negative implikasjoner:

Hva tenker du om det etterpå, nå, var dette en tvilsom fyr, eller?

Nei, jeg syntes det var helt greit, jeg, altså.

Dette gikk igjen. Mennene var greie nok. «Han var litt innpåsliten, men det var ikke noe problem,» sa en annen, og dette oppsummerer oppfatningene godt. Sannsynligvis ble det viktig å vektlegge at mannen ikke hadde forgrepet seg på dem eller at de selv ikke hadde solgt sex i samtalen med oss. Fordi dette var en nærliggende tolkning av våre spørsmål, ble det også viktig å imøtegå slike mistanker. Guttene hadde trolig møtt tilsvarende motforestillinger også på den tiden de gikk på besøk. Da vi spurte om moren til den ene gutten visste om besøkene, svarte han benektende: «Man vet jo hvordan andre voksne reagerer på det, ikke sant». Det var ingen tvil om at det var mistenkelig at en voksen mann trivdes i selskap med unge gutter og ga dem øl og penger. Men guttene hadde det gøy der, og denne gutten virket motvillig til å sverte mannen selv i ettertid.

Alle guttene som fortalte slike historier antok likevel at mennene hadde hatt sex med *noen* av de guttene som kom på besøk. Hva kom det av at tanken på dette likevel ikke fungerte avskrekkende? En grunn ser ut til å være at ungdommene følte at de sto i en sterkere posisjon enn mennene. De var mange, de var unge og fysisk sterke. De kunne bestemme om de kom dit eller la det være. De loppet mennene for penger og lo ofte av dem etterpå. Mennene var «pedo», og de kunne sikkert anmelde dem.

Det var i det hele tatt ungdommene som hadde overtaket i disse relasjonene, slik de selv så det. En av informantene hadde, i fellesskap med kamerater, gitt en slik mann «skikkelig bank» en gang, etter at et rykte hadde bekreftet mistankene til ham. Mannen hadde måttet hoppe ut av vinduet fra leiligheten sin i tredje etasje og fikk seg nok en kraftig smell. Selv om han visste hvem guttene var, ble forholdet aldri anmeldt. Hva skulle han sagt om forholdet til guttene? Mannens status som sannsynlig pedofil⁴⁷ ga få

⁴⁷ Pedofilbegrepet har blitt mye brukt i psykiatrien, og sikter opprinnelig til en seksuell forkjærlighet for barn – gjerne i sen barnealder eller pubertet. Det er gjort en rekke forsøk på å operasjonalisere begrepet til diagnose, men det har vist seg vanskelig. I de to viktigste systemene i dag – ICD 10 og DSM IV – brukes f.eks. begrepene nokså ulikt, ved at ICD 10 vektlegger en eksklusiv orientering mot barn, mens DSM IV åpner opp for bruk av diagnosen også der hvor barnet blir et substitutt for voksne som ikke har noen primær orientering mot barn (se f.eks. Strange (2002)). Dels pga av at begrepet er upresist, dels fordi det er fanget opp i dagligspråklig sammenheng som et skjellsord, er det nok økende uvilje mot å bruke det i fagkretser.

muligheter til beskyttelse mot trusler om vold fra guttene. Dette ga selvfølgelig ungdommene et visst overtak, og det visste de.

Jentenes fortellinger

I likhet med guttene var jentene i 14–15-årsalderen. Rammen rundt situasjonene var litt annerledes. En framstilling lød som følger:

Men var det flere sånne voksne personer der du vokste opp som pleide å ha ungdom hjemme hos seg og kanskje gi dem øl eller se på tv eller noe sånt?

Ja, det var faktisk en type som bodde over butikken, som jeg og en venninne pleide å være hos. En på 25. Vi pleide å sitte hos han å drikke og han skulle ha oss til å ta på han, da, men det gjorde vi ikke, han var jo stygg og ekkel [...]. Vi var femten år, vi gikk på ungdomsskolen, 14–15. Men vi fikk jo røyk og sånn, og øl.

Men dere syntes han var ekkel, altså?

Ja, vi dreit egentlig i hele fyren. Han spurte om vi kunne danse og strippe og sånn, og da sa vi bare «hold kjeften din», liksom. Vi var ganske tøffe i trynet. Ja, vi utnytta oss av det. Og det syntes vi han fortjente, egentlig, når han var sånn. Det synes jeg nå og.

Men hvor mange ganger var dere hos han?

Det har jeg ikke peiling på. Vi var der nesten hver helg når vi bodde der, og en del kvelder.

Men fikk dere en del penger og, eller var det bare alkohol?

Og røyk.

Hjemmebrent, eller?

Ja. Mest det.

Men kunne dere sove der og, eller? Hvis dere var fulle og ikke ville dra hjem?

Ja, det kunne vi sikkert, men det gjorde vi aldri. Turte ikke legge oss ned der, da hadde helvete vært løs.

En annen jente fortalte om en lignende relasjon der venninnen hennes pleide å kline med mannen de besøkte. Selv likte hun ikke å være der, og hun kom kun for å passe på venninnen, som ellers ville dratt dit alene. Hun var usikker på om venninnen fikk stoff av mannen, men hun tror det kan ha skjedd. Det var uklart hva slags forhold de to hadde, men de kalte seg ikke for kjærester. Denne relasjonen minner likevel en del om de kjæreste-

forholdene jenter som ruser seg inngår med eldre gutter og menn, som vi vil se grundigere på i neste kapittel.

Ingen av jentene fortalte om organisert samvær, spill og aktiviteter. For dem tok samværet med eldre menn mer form av rolige fester, med et par jenter til stede av gangen, og en eller flere eldre gutter eller voksne menn. Noen ganger tok imidlertid jentene med seg jevnaldrende gutter, noe som var lite populært. Dessuten fikk ikke jentene vi snakket med kontante penger. Trekkplasteret var gratis alkohol og røyk. Mennenes seksuelle interesse lå klarere framme i dagen. Antakelig kunne voksne menns interesse for jenter åpenbares tydeligere, fordi den generelt vil være mindre tabubelagt. Selv om jentene var unge, var de tross alt *jenter*. Selv om mennene var langt eldre enn dem, var stigmatiserte termer som pedofili og homofili fjernere. I likhet med guttene, så imidlertid flere av jentene ut til å føle at de hadde overtaket i situasjonen. De visste at de var i besittelse av noe mennene var interessert i. De kunne selv velge om de ville komme eller ikke. Ingen av dem vi intervjuet hadde vært viklet inn i det vi kan kalle avhengighetsforhold til slike menn. Forslag de ikke likte avviste de gjerne med frekke kommentarer. Samtidig visste de – på samme måte som de guttene som kom i slike situasjoner – hva mennene var ute etter. De tok sine forhåndsregler. Som guttene sov de ikke over eller dro dit alene. Relasjonen mellom jentene og mennene var ganske like guttenes.

Tonen jentene snakket om mennene med var imidlertid fylt av mer forakt enn vi sporet hos guttene, selv om de ikke ga uttrykk for å ha hatt opplevelser som var mer ubehagelige enn guttenes. Adjektiver som «fæle» og «heslige» gikk igjen. Jentene ga ikke uttrykk for den samme ambivalensen som guttene. Hvorfor denne forskjellen? Ingen av jentene fortalte om overgrep hos disse mennene (men dette betyr selvfølgelig ikke at det ikke kan ha skjedd). Det var heller ingen fortelling om at de voksne mennene hadde fungert som en døråpner for senere prostitusjon, selv om en av jentene som hadde mange slike erfaringer med menn, hadde solgt sex ved en senere anledning. Jentene så på relasjonen som en slags gjensidig utnyttelse. Det kan nok likevel tenkes at de seksuelle hentydningene var mindre tilslørt og at mennene oppførte seg mer påtrengende sammen med jentene enn guttene. Dessuten kan det tenkes at jentene også var mer oppmerksomme på dette, slik vi så at jenter var langt mer tilbøyelige enn gutter til å fortolke voksnes interesse i byen som seksuelt motivert. Kanskje gikk mennene også inn i en lengre rekke med menn jentene hadde negative erfaringer med.

Det var ellers slående hvordan de guttene og jentene som ikke selv hadde besøkt slike voksne menn, hadde lite kunnskap om fenomenet. Merk igjen hvordan dette står i kontrast til jentenes bevissthet om at de kunne bli seksuelt trakassert i byrommet. Slik oppmerksomhet – om mulig seksuell interesse i byrommet og andre offentlige steder – var riktignok mindre til stede hos guttene, men guttene hadde likevel noen generelle og vage ideer om «farlige menn der ute et sted». Få ungdommer – av begge kjønn – hadde slike ideer om slike menn i nabolagene. De som hadde besøkt dem oppfattet dem som interesserte i sex, men som lette å kontrollere. De som ikke hadde besøkt dem, visste ikke om dem.

Hva slags relasjon?

Det syntes vanskelig for guttene selv å sette ord på relasjonen de hadde til disse mennene. De kalte ham ikke venn, men heller ikke kunde eller overgriper. Mellom seg lo de av ham og kalte ham «dust» eller navn som «Pedo-Lars». De så på ham som en stakkar de loppet for penger, men også som en grei fyr de kunne henge hos. Den følelsesmessige relasjonen til mannen virket preget av likegyldighet, fra deres side. Det var stedet å være, samværet med venner, spillene, alkoholen og pengene som var viktig. Hvilke begreper er det som best fanger de relasjonene vi her har beskrevet? Er det elementer i fortellingene som peker mot begrepene prostitusjon eller overgrep?⁴⁸ Var relasjonen illegitim?

Ingen av våre informanter fortalte om intim kontakt med mennene. Betegnelsen prostitusjon vil derfor ikke passe deres relasjon til mannen. Bytteelementet var likevel tilstedeværende: I noen tilfeller kunne det være rimelig å se på pengene guttene fikk som betaling for selskap. I andre tilfeller var det mer å regne som bonus. Men hva skal vi kalle det, dersom guttene vet at de «selger» latter og moro, en voksen manns «rett» til å se på bevegelsen til smidige, unge guttekropper, til å gi dem et kameratslig klaps på skulderen eller et litt mer erotisert klaps på rumpa? Mange vil nok oppleve at denne type samvær har noe «urent» over seg. Fordi det kan utarte

⁴⁸ Prostitusjon og overgrep er til dels overlappende begreper. Prostitusjon der parten som bytter eller selger seksuelle tjenester er under atten år er jo også et overgrep der den betalende parten er strafferettslig ansvarlig (§ 203). Overgrep kan imidlertid finne sted uten at det er snakk om prostitusjon (§§ 195, 196). Videre kan subjektive erfaringer bryte med de juridiske definisjonene på hva som er hva. Når vi skriver om prostitusjon ønsker vi ikke med dette å underkommunisere overgrepsaspektet, men å framheve bytteaspektet.

til noe farligere? Fordi det ligger noe uforløst og seksualisert i luften, som gutter i denne alderen ikke bør læres opp til å se på som varer? Og hva om vi forestilte oss at en av disse fortellingene kom fra en gutt som senere hadde solgt sex – ville fortolkningen bli annerledes? Som kjent tolker vi fortiden i lys av nåtiden; noen erfaringer blir fort glemte, andre blir internalisert eller kroppsliggjort. Det er ikke umulig at fortellingen fra et slikt ståsted kunne blitt viktigere, og kunne blitt fremhevet som en bevisstgjøring av kroppen som «kapital». For våre informanter så det imidlertid ikke ut til at mennene hadde spilt noen sentral rolle. De var kortvarige bekjentskap, som ikke satte dype spor. Men også våre informanter forsto at de – i kraft av sin ungdom – var i besittelse av noe attraktivt de kunne trekke fordel av, der og da.

Når vi velger å diskutere prostitusjon i denne forbindelse, er det fordi vi mener det er overveiende sannsynlig at andre gutter som besøkte mennene inngikk seksuell kontakt med dem. Det kan også tenkes at noen av våre informanter holdt tilbake slike erfaringer, fordi de er skambelagte, selv om vi ikke anser det for særlig sannsynlig. De visste imidlertid om gutter som kom alene, som sov over, og som i ett tilfelle mistenkte at en voldtekt hadde funnet sted. Antakelsen styrkes ved å se på lignende beskrivelser av gutt-mann-relasjoner fra tidligere studier, der spredte historier lignende de vi her har sett på er blitt presentert (Hanssen 1984:38, Høigård og Finstad 1986, Hegna og Pedersen 2002:39, Solevåg og Isachsen 1992:15). Spesielt interessant i denne forbindelsen er et intervju Hanssen gjorde med mannen Arvid. Arvid var en 53-åring, som jevnlig hadde tenåringsgutter hjemme hos seg. Han ga dem penger – og hadde sex med dem. Likheten mellom hans beskrivelse av tingenes tilstand og våre informantere er slående. I begynnelsen hadde han tatt kontakt med gutter «overalt – i bibliotekene, på trikken, på toget eller på kino». Etter hvert begynte imidlertid guttene å komme på eget initiativ, og de tok med seg vennene sine på besøk, slik at han ikke trengte å oppsøke nye. Arvid var helt klar over at han måtte ha noe å tilby guttene:

Han må være hyggelig, ha penger, en drink å spandere, et morsomt sted å være, og han må vise interesse for gutten. Min oppskrift er at når man f.eks. mister håret, får man seg en bil, legger man på seg litt, får man seg en båt osv. Litt overvekt i pungen er ikke nok for meg i dag (Hanssen 1984:36, Høigård og Finstad 1986:285-6).

Igen ser vi likhetene: Våre informanter mente det var en blanding av morsomme aktiviteter og penger som trakk. Samtidig ble det altså gjort klart at de kunne tjene mer gjennom halvt spøkefulle forslag om at de f.eks. skulle

kle av seg eller bli med på mørkeleken. Mange avviste dette. Men noen ble antakelig med. Arvid hevdet at han fikk seksuelle forhold til fire av ti gutter han prøvde seg på (Hanssen 1984:36). Med forbehold om at han overdriver sin egen evne til å «forføre» (hans eget ord) guttene, er dette interessant fordi det sier noe om at det vil være *ulike* relasjoner mellom guttene og mannen de er hos. Noen vil bli seksuelt involvert, men ikke flertallet. Med andre ord ser vi at noen av relasjonene mellom gutt og mann vil falle under den vanlige definisjonen på prostitusjon. Guttene vi intervjuet var stort sett under atten år. I en rettssak ville antakelig disse episodene også pådømmes. Andre – kanskje de fleste relasjonene og episodene – vil neppe kunne straffedømmes.

Men vi kan også trekke en annen og viktig konklusjon: Ut fra survey-data tror vi det forekommer en god del gutteprostitusjon. Men slike fortellinger er vanskelige å komme på spor av i kvalitative intervjuer. Dersom det er på denne måten gutteprostitusjon oftest foregår, er det forståelig at vi ikke gjenfinder fortellingene ute i det offentlige rom. Arenaene er nesten helt usynlige. Få ungdommer kjenner til dem. De som gjør det, opplever dem på en annen måte enn steder hvor det foregår «prostitusjon». På den annen side: Mangelen på språk om dem gjør antakelig at både salg av sex og seksuelle overgrep lettere kan finne sted, og at sårbare ungdommer blir utsatt.⁴⁹

Prostitusjon: Fordømt fenomen – tabubelagt ord

La oss se på hvilke ord de involverte selv brukte om relasjonene. Arvid foretrakk en romantisk uttrykksmåte: «Jeg sier til guttene mine at de ikke får lov til å bli horer, men elskere» (Hanssen 1984:23, Finstad og Høigård 1986:291). En gutt som kom på besøk ble intervjuet i samme studie. Han nevnte både pengene og moroa ved å være der. Dette kjenner vi igjen. Det er kanskje ikke nødvendig å avgjøre hva som var *viktigst*, for å kunne definere

⁴⁹ En indikasjon på dette finner vi gjennom at det tidvis blir avslørt seksuelle overgrep i ulike lokalsamfunn i Norge, som har foregått over lang tid, og hvor ofte en rekke ungdommer – ofte gutter – har vært ofre. Strukturen synes ofte å minne om den vi her har avdekket: En mann har hatt nettverk av barn og unge rundt seg som i noen tilfeller har blitt misbrukt over tiår. I rettsforhandlingene viser det seg ofte at ofrene ikke har hatt språk for det som har skjedd, og at det først har vært i ettertid, som voksne, at de har knyttet dette til termer som «seksuelle overgrep». Det mest omfattende eksempel på noe tilsvarende fra de senere år, er det store omfang av seksuelle overgrep som er avdekket innen den katolske kirke, særlig i USA. (For en gjennomgang av hele prosessen av språkliggjøring av disse overgrepene, se Boston Globe: *Betrayal*. Boston: Boston Globe, 2002.)

relasjonen som prostitusjon eller ikke. Ut fra én vinkel synes svaret enkelt: Penger og goder var forutsetningen for de seksuelle handlingene, dermed vil det dreie seg om prostitusjon. Dette betyr ikke at guttene ikke kunne ha noe utbytte av relasjonen selv, det være seg den seksuelle, den kameratslige og den økonomiske siden. Kanskje får en del dekket behov for omsorg og voksenkontakt, som de har manglet hjemmefra. Det at relasjonen minner om et elskerforhold eller kameratskap gjør det kanskje også lettere å leve med den. Prostitusjon – ikke minst mellom voksne menn og mindreårige gutter – er fordømt både ved lov og sosiale normer. Guttene vi snakket med, tok heller ikke i bruk ord som prostitusjon eller å selge sex om disse relasjonene – heller ikke da de snakket om andre gutter som kom alene, og som de mistenkte hadde sex med mannen. Dette til tross for at både den seksuelle tjenesten og betalingen syntes å være der. Kanskje kom dette av at en eventuell transaksjon ble usynliggjort av vennlige omgivelser? Flere av momentene som ifølge Järvinen (1990) preger bildet av prostitusjon, slik som at relasjonene er kortvarige, tilfeldige og ikke-selektive, var fraværende. Kanskje gjorde dette at ord som prostitusjon syntes fremmed.

Det samme kan nok gjelde også for andre former for ungdomsprostitu- sjon og survival sex. Misje og Matre (2002:27) opplevde i et oppsøkende prosjekt rettet mot ungdom i sentrum at ungdommene svarte avvisende dersom de spurte dem om prostitusjon, mens de kunne fortelle om egne og andres erfaringer dersom de brukte vagere formuleringer som for eksempel å bytte sex mot andre ting. Smette, derimot, opplevde at ungdom som selv *ikke* hadde erfaringer av denne typen umiddelbart knyttet slike relasjoner til prostitusjon (2004:100). Dette kan fortolkes som frykt for å bli stemplet. Det kan imidlertid også fortolkes som dårlig samvittighet overfor den andre parten i relasjonen. Selv om det som regel er parten som får betalt som blir ansett som offer i en prostitusjonsrelasjon, kan denne parten også føle at de har utnyttet parten som betalte. En slik fortolkning viser tilbake på at det var parten som fikk betalt som var kynisk og følelseskald. Dette gjelder nok spesielt når transaksjonen er innlemmet i samværsformer som minner om kjæresteforhold. Sosiologene Kristinn Hegna og Ingrid Smette beskriver dette i en artikkel som de kaller «Om å holde seg for god» (Hegna & Smette 2005). De fortolker her fortellingen til en ung gutt som inngikk seksuelle relasjoner til menn som kunne gi ham husly og midler til livets opphold. Gutten var svært bevisst hva han gjorde og av hvilke grunner. Likevel vegret han seg mot å ta i bruk ordet prostitusjon eller sexsalg. I stedet la han vekt på at han ikke var sammen med mennene kun på grunn av pengene. Dette følte kanskje nødvendig for å presentere seg selv som et anstendig menneske.

Lignende funn er gjort i storbyer i USA. Gutter og menn kunne bo hos såkalte «sugar daddies». Dette var menn som både kunne gå for kjærester, «onkler», kunder eller narkolangere. Disse guttene ville ikke si at de prostituerte seg, selv om de ikke ville bodd sammen med vedkommende uten de materielle godene det medførte. De vektla derfor andre sider ved forholdet (Weisberg 1986). Dette var snakk om tettere relasjoner enn dem vi her har beskrevet mellom gutter og menn. Men også i mer perifere forhold kunne guttene bli venner med kundene, og noen ganger var det først i ettertid at de tenkte på det de gjorde som sexsalg eller prostitusjon. Dette utfordrer vår vante tankegang – som går ut på at kunden er en overgriper og den prostituerte et offer. Kan virkelig prostitusjon forekomme innenfor vennskapsforhold? Svaret er nok ja.⁵⁰

I den tidlige feministiske diskursen er prostitusjon blitt forbundet med vold og tvang. Et ensidig syn på hva prostitusjon er, kan kanskje usynliggjøre en del prostitusjonsformer der dette perspektivet virker mindre rimelig. Denne diskursen er dessuten knyttet først og fremst til kvinnelig prostitusjon. Mange hevder nå at et entydig syn på prostitusjon som vold heller ikke passer på alle former for kvinnelig prostitusjon. Vårt inntrykk er at perspektivet kan passe enda dårligere på mannlig prostitusjon. Diffuse, svakt avgrensede og uklare relasjoner ser ofte ut til å gå igjen der hvor menn selger og kjøper sex. Whitaker (1999), Høigård og Finstad (1986: 299) viser bl.a. til en svakere kunderolle, mindre kundevold, kanskje mindre skadevirkninger enn jenteprostitusjon og mer sosialt miljø rundt prostitusjonen. Ifølge en av Hanssens informanter var det «mer varme og litt mindre butikk» (Hanssen 1984:38). Seksuell nysgjerrighet er også blitt nevnt som motiv for prostitusjon blant gutter.

Normalt skiller vi intuitivt mellom «sunn», «vanlig» og «riktig» seksualitet på den ene siden og skadelige former for seksualitet på den annen. «Prostitusjon», «utnyttelse» og «vold» hører selvsagt til den sistnevnte kategori. Men slike skarpe skiller vil nok ofte gjøre det vanskeligere å forstå noen av de fenomenene det her er snakk om. På den annen side: Hvilke ungdommer ser vi innen disse komplekse relasjonene? De aller fleste var sårbare. Vanskelige oppvekstvilkår kan anses som en strukturell tvang. Den kan frata ungdommene handlefrihet og innbære at den type nærhet hos andre voksne som vi her aner, blir mye mer nærliggende enn hos dem som

⁵⁰ I et omfattende intervju vi senere har gjort med «Phillip», en ung, svensk mann som delvis livnærte seg som prostituert, og selv karakteriserte seg gjennom denne termen, framgikk det at han utviklet tette og langvarige relasjoner med noen av kundene og at enkelte kunne veksle mellom å få sex gratis og innen betalte relasjoner.

får dekket slike behov innen familie og sammen med foreldre og innen oversiktlige og trygge voksenrelasjoner.

Overgrep?

Dersom man bruker en svært vid definisjon, kan overgrep likestilles med at barn brukes til voksnes seksuelle tilfredsstillelse. Barnets eller ungdommens egen oppfatning av relasjonen eller handlinger som blir gjort, vil ikke fungere som kriterium. Med andre ord er skadevirkninger, eller fravær av slike, irrelevant. Innholdet i handlingene kan også spenne fra svært milde former for uttrykt seksuell interesse til grovt misbruk. Sætre, Holter og Jebsen (1986) brukte en vid definisjon som sto nær denne i *Tvang til seksualitet* (Hennum 2004:19). Følger vi denne linjen vil hovedparten av besøkene fylle kriteriene uavhengig av hvilke handlinger som ble utført. En slik vid definisjon vil imidlertid stå i fare for å mistenkeliggjøre svært mange samværsformer. Den bygger på den voksnes indre liv, som ikke er umiddelbart tilgjengelig for andre. Derfor er dette komplisert, og kanskje er det heller ikke noen ønskelig definisjon. Da guttene ga uttrykk for en viss antipati mot mannen, var det imidlertid hans antatt pedofile lyster det ble vist til: Han var et «svin» fordi de forsto hva han *egentlig* ville.

Den juridiske definisjonen har et likhetstrekk med denne: Ungdommenes eventuelle samtykke er ikke relevant. Det er i utgangspunktet ikke skadevirkninger heller, selv om slike kan virke skjerpene. Derimot må visse *handlinger* ha funnet sted. Etter en slik definisjon vil ikke noen av våre informanter ha opplevd overgrep.⁵¹ Gutter under seksten som eventuelt hadde inngått seksuelle relasjoner med slike menn, vil imidlertid ha blitt utsatt for overgrep i lovens forstand. Dersom overgrepet også blir regnet som et prostitusjonsforhold, er handlingene både ulovlige ifølge § 203 om kjøp av sex fra barn under atten og ifølge § 195 og § 196 om seksuell omgang med barn under henholdsvis 16 og 14 år. De diffuse sidene ved relasjonene og de uklare grensene mellom «seksualitet» og «prostitusjon» vil dermed ikke være avgjørende fra et juridisk perspektiv. Dersom guttene hadde fylt seksten år, ville imidlertid dette endret seg drastisk, ettersom de da ikke ville hatt den samme beskyttelse mot voksnes seksuelle tilnærmelser. Da ville denne grenseoppdragningen bli viktig og langt vanskeligere,

⁵¹ Noen kan imidlertid ha opplevd mindre krenkelser, som vil kunne rammes av § 201, om seksuelt krenkende eller uanstendig atferd overfor barn under 16 år. Å vise porno er eksempel på slik atferd.

ettersom det er ulovlig å *kjøre* sex av ungdom under atten, men lovlig å ha ubetalt seksuelt samkvem. Vi ser derfor at den type relasjoner vi her har undersøkt synes å være ytterst viktige, også fra et juridisk synspunkt. Ikke minst vil dette gjelde den parten vi ikke har undersøkt og heller ikke har data fra i vårt materiale, det vil si den voksne mannen. Hvilke goder må overleveres til en ungdom mellom seksten og atten år, for at relasjonen skal kvalifisere som «prostitusjon»? Når beveger en person seg over grensen mellom å ha lovlig sex og å «kjøre sex», som innebærer straffeansvar?

Nok en måte å definere overgrep på er ut fra skaden opplevd av barnet eller ungdommen. En slik definisjon vil igjen kunne være snevrere enn den juridiske. Forskning på overgrep mot barn har gitt forskjellige svar på skadeomfanget etter overgrep, men en rimelig konklusjon synes å være at en del vil oppleve til dels store psykiske ettervirkninger, mens andre ikke vil det.⁵² Våre data kan ikke si noe om dette problemområdet. Vårt datamateriale peker imidlertid i retning av at de guttene som vi intervjuet – som vel å merke *ikke* inngikk seksuelle relasjoner til de voksne mennene – heller ikke tok skade av besøkene hos dem. Et mindretall, som kan ha blitt utsatt for overgrep, kan ha opplevd dette svært annerledes.

Oppsummering

- En del gutter fortalte om jevnlige besøk hos voksne menn i sitt nærmiljø fra de var i 14–15-årsalderen. Mye tyder på at det finnes menn som etablerer slike relasjoner i mange nabolag, rundt i Norge. Men det er bare enkelte ungdommer som kjenner til dem. Mennene kunne by på pengespill eller andre morsomme aktiviteter. De spanderte røyk og alkohol. Noen av dem ga bort penger. Ingen fortalte om seksuell kontakt, men alle mistenkte at det skjedde med andre gutter. Alle guttene mente at mennene også hadde en seksuell interesse av dem, og kalte dem gjerne «homo» eller «pedo».
- Alle guttene som hadde vært hos slike menn, hadde mer ruserfaring enn vanlig, hvilket kan tyde på at det spesielt er sårbar eller spenningsøkende ungdom som blir kjent med og oppsøker slike menn.
- Relasjonene hadde elementer både av vennskap, prostitusjon og overgrep. Vennskap fordi guttene trivdes hos disse mennene og likte dem. Relasjonene hadde elementer av prostitusjon fordi de mottok penger og andre goder. Men relasjonene hadde også grenser mot

⁵² For en oversikt over forskning på skadevirkninger av seksuelle overgrep mot barn, se Hennem (2004: kap. 2).

overgrep, siden mennene la opp til seksuell kontakt med gutter under den seksuelle lavalderen. Noen gutter hadde sannsynligvis også sex mot vederlag, men vi fikk ingen slike fortellinger.

- Guttene selv så ut til å se på relasjonene som en lite viktig del av livet. Besøkene var for de fleste et artig tidsfordriv med penger som bonus. Ingen av begrepene vi har diskutert (prostitusjon, sexsalg, overgrep) passer – slik vi ser det – som karakteristikk. Men kanskje ville fortellingene fremstått annerledes i lys av en senere prostitusjonskarriere. Kanskje kan gutter tilegne seg en kunnskap om egen «seksuell kapital» i slike relasjoner. Kanskje vil det senere kunne innebære at det blir lettere å krysse grensen til mer alvorlige handlinger.
- Også jenter med samme kjennetegn fortalte om lignende besøk hos menn i nærmiljøet. Besøkene tok imidlertid andre former; de artet seg mer som rolige fester, der det ble spandert alkohol og røyk. Det var ikke snakk om aktiviteter eller penger. Seksuell interesse syntes mindre tilslørt, sannsynligvis fordi mann-jente er en mindre tabubelagt relasjon enn gutt-mann.
- Vi oppfatter – alt i alt – at dette er et viktig funn. Det finnes nok slike menn i svært mange nabolag i Norge. De har appell og blikk for en bestemt type sårbare ungdommer. De er i stand til å bruke innlevelse og kreativ evne til å få kontakt med og å etablere aktiviteter som ungdommene liker. Sannsynligvis vil det i enkelte av disse forholdene utvikle seg seksuelle relasjoner, som rimeligvis ungdommene vil kunne ta skade av.

11 Eldre kjærester

Temaet for dette kapitlet er tenåringer med kjærester som er mye eldre enn dem selv. Hvordan ser gutter og jenter på slike forhold, og hvordan beskriver de forhold der de selv har vært yngre enn partneren? Temavalget vokser ut av en generell bekymring for at ungdom med eldre kjærester vil kunne komme i en underordnet posisjon der de vanskelig vil kunne verne om egne grenser. Kanskje er det også grunn til bekymring på andre områder: Spiller eldre kjærester noen rolle for utviklingen av rusproblemer hos jenter? Det vil vi se på i neste kapittel. Her vil vi diskutere slike kjæresteforhold slik de fremsto for og ble opplevd av vanlig ungdom. Formelt er mange av forholdene lovstridige. Er det god grunn til bekymring? Eller er dette utslag av overbeskyttende holdninger eller «moralsk panikk»? Hva mente ungdommene selv?

Hva er legitim og illegitim aldersforskjell?

Et kjæresteforhold mellom en tenåring under den seksuelle lavalderen og en eldre ungdom eller voksen er ikke nødvendigvis en privatsak. Den seksuelle lavalderen på 16 år er ment til å beskytte ungdom mot Eldres seksuelle forventninger, også innenfor kjæresteforhold. Loven er ikke ment å ramme ungdoms frivillige seksuelle omgang med hverandre, men forhold der ungdommene vil komme i en assymetrisk maktposisjon med en eldre person. I 1997 ble den seksuelle lavalderen vurdert senket til 15 år av «seksuallovbruddsutvalget». Flertallet gikk inn for dette, et mindretall gikk imot. Diskusjonen gir et bilde av hvilke hensyn loven er ment å ivareta. Mindretallet argumenterte for at 16-åringer ikke vil være modne nok til å stå imot seksuelt press fra voksne, og at disse ikke skulle måtte komme i en situasjon der de må bevise at samtykke ikke forelå. Det ble også sagt at barn i denne alderen var en gruppe som var spesielt sårbar for voksnes seksuelle interesse, og at deres beskyttelse derfor ikke burde svekkes. Mindretallets argumentasjon vant fram med den begrunnelse at ikke alle 16-åringer vil ha behov for slik beskyttelse, men at loven måtte tilpasse de svakeste, som *vil*

ha et slikt behov. Det ble også pekt på at en redusert seksuell lavalder ville kunne føre til økt sexpress.⁵³

Loven skiller mellom seksuell omgang med barn under 16 og 14 år. Strafferammen for førstnevnte er fem år, mens den er mellom to og ti år for sistnevnte. Dette betyr ikke at alle seksuelle forhold mellom ungdom der den ene er noe eldre enn den andre, vil være straffbare. Straff bortfaller dersom de to involverte er «omtrent jevnbyrdige i alder og utvikling». Loven åpner dermed for en helhetlig vurdering av hvert enkelt tilfelle som blir lagt fram for retten. Rettspraksis viser at større aldersforskjell godtas med økende alder. I en konkret sak i 1994, ble en aldersforskjell på fire år og to måneder akseptert. Jenta var snart 16 og mannen snart 20 (Henum 2004:9). I en annen sak fra 2004 ble en mann på 21 år frikjent for sex med en jente på 14. De to hadde truffet hverandre gjennom venner, og jenta hadde hevdet å være 16 år. Det ble lagt vekt på at hun var den eneste av de to med tidligere seksuell erfaring, og at det ikke ville være rimelig å konkludere at mannen hadde et maktforhold overfor jenta i dette tilfellet (Smette 2004:40). På den annen side er det eksempler på at lignende aldersforskjeller blir kjent illegitime. En 19-årig mann ble dømt for å ha hatt samleie med en jente på 14. Begrunnelsen var nettopp at jenta var i en underlegen situasjon fordi hun hadde rømt hjemmefra. Han hadde, på sin side, presset jenta da hun søkte opphold hos ham.⁵⁴ Det er altså maktforskjellen som avgjør hva som regnes som legitimt og illegitimt. Dette kommer også fram i en annen paragraf: Det er forbudt å ha seksuell omgang med personer som er under ens omsorg, myndighet eller oppsikt når vedkommende er under 18 år (§ 199).⁵⁵ Det vil si at ungdom beskyttes mot at voksne skal kunne utnytte sin posisjon, også når de har passert den seksuelle lavalderen.

Enkelte seksuelle forhold ungdommene i vårt materiale fortalte om, vil nok ha såpass stor aldersforskjell at dette ville medføre strafferettslig ansvar for den eldre parten dersom det ble offentlig kjent. Vi så også eksempler på at den voksne sto i et profesjonelt og overordnet forhold til barnet/ungdommen. Press forekom ifølge ungdommene i noen av disse forholdene. Andre slike forhold opplevdes tilsynelatende som positive og givende også for den yngste parten. Det var også eksempler på forhold der ungdommene selv nok syntes forholdet var greit, mens vi vil vurdere det annerledes.

⁵³ Seksuallovbruddsutvalget 1997, Ot. prp. nr. 28 (1999-2000) og Justiskomiteen i Inst. o. nr. 92 (1999-2000).

⁵⁴ Norsk Rettstidende 2002, i Smette (2004: 39).

⁵⁵ Sitert i Henum (2004:5).

Hva mener ungdommer generelt om aldersforskjeller mellom kjærester og seksualpartnere? Ifølge en holdningsundersøkelse blant elever i den videregående skole i Oslo, sluttet ungdom *flest* opp om normen om ikke å ha seksualpartnere under en viss alder. Jenter og gutter satt imidlertid ulike grenser for hvor gammel en seksualpartner burde være. Majoriteten av jentene oppga det som usannsynlig at de ville ha sex med en person på 15, mens majoriteten av guttene så dette som mer eller mindre sannsynlig. Men et mindretall av dem så det som sannsynlig at de ville ha sex med personer på 14 år og nedover. Mindretallet som kunne tenke seg å ha sex med personer mellom 13 og 14 år, besto først og fremst av gutter, og var ikke helt ubetydelig, omkring 20 prosent. Kjønnforskjellen kan kanskje knyttes til at gutter oftere enn jenter har yngre kjæresten og seksualpartnere. Det antydes dermed at ungdommer ikke opererer med en absolutt aldersgrense som samsvarer med den seksuelle lavalderen, men at de stort sett setter en nedre grense omkring denne alderen (Mossige 2001).

I våre data fant vi også at ungdommene var skeptiske til store aldersforskjeller, men også fleksible – de foretok helhetsvurderinger. Vi fant ingen klare regler for hvor stor aldersforskjellen burde være. De fleste jentene rundt 15 syntes imidlertid å trekke en grense på omtrent tre års forskjell. Vi så en ambivalens i forhold til hva de mente om å ha en eldre kjæreste selv. En jente sa for eksempel at hun syntes menn i 20-årene kunne være attraktive, men at hun ville synes de var ekle dersom de likte så unge jenter som henne selv. Tanken var nok at dette ville være en illegitim interesse fra hans side. Seksuell interesse fra menn på den alderen kunne oppfattes både som «ekkel» og som et kompliment. For jentene syntes det sterkeste ankepunktet mot å inngå et forhold med en voksen mann imidlertid å være frykt for seksuelt press. Eksempelvis sa en 15-årig jente at hun ikke kunne tenke seg en kjæreste på 18 eller mer fordi hun regnet med at han ville vært for interessert i sex. Dette var viktig for henne, til tross for at hun selv hadde samleiedebutert. Vi vil nå se nærmere på hvordan ungdom snakket om seksuelt press.

Seksuelt press

Seksuelt press var altså en forestilling som ofte ble knyttet til eldre gutter. Det er nok likevel en erfaring som forekommer innen alle typer kjæreste-forhold i ulik grad, også mellom ungdom som ikke er kjærester. Et eksempel på det siste kom fra en jente som beskrev sitt første samleie på denne måten:

Når jeg var 13 år så var det en som sa han hadde lyst til å (ler)...

Knulle med deg, eller?

Ja (ler), å gjøre det med meg.

Akkurat. Kan du huske når det var og hva slags person det var og...?

Når det skjedde, eller?

Ja, altså hva slags situasjon det var?

Det var hjemme hos han, liksom. Det var ikke noen spesiell situasjon rundt.

Nei, hvor gammel var denne gutten, da?

Han var litt eldre enn meg, tror jeg.

Var dere kjærester fra før av?

Nei, vi var ikke kjærester.

Det var bare dere to til stede, eller?

Syntes du det var ålreit, da?

Jeg syntes bare det var rart, jeg.

Rart? Ja. Hva sa du da? Sa du okay, eller at du ikke hadde lyst, eller?

Eh... jeg ble litt sånn usikker, da. Også sa jeg fra. Men så skulle vi liksom bare slappe litt av istedenfor, da. Men så skjedde det likevel.

Da hadde du sex med han, altså?

Mm.

Syntes du det var bra når du ser tilbake på det, eller?

Nei, jeg synes ikke det, altså.

Hva var det som var galt med det, synes du?

Alt. Måten det skjedde på og personen det skjedde med og sånn [...].

Men det var han som gjorde alt dette, tok av deg klærne og...

Ja.

Det virket som om denne jenta syntes det var vanskelig å sette ord på hva som opplevdes som press, men det var tydelig at hun hadde opplevd situasjonen som ubehagelig både da den fant sted og i ettertid. Det ser ut til at det var guttens insisterende og aktive oppførsel som var vanskelig å avvise. Hun uttrykte usikkerhet ved om hun ville ha samleie, men var tilsynelatende lite kompetent på å gi signaler som samsvarte med egne ønsker. Eksemplet er nok illustrerende for mange unges manglende samtykkekompetanse. Gutten

syntes på sin side ikke å ta hensyn til hennes første avvisning. Et mål på når ungdom ønsker å debutere seksuelt er ofte om de selv føler seg modne for det, både individuelt og i forhold til hva de føler for partneren, hvor lenge de har kjent hverandre (Helmius 1990). Ingen av disse forutsetningene var til stede for denne jenta, og det følte feil.

En annen jente fortalte om sexpress fra en eldre kjæreste. Da de var sammen var han 20 og hun 14. Hun sa det hadde vært slitsomt med mye mas om sex. Hun beskrev det på denne måten:

Var det han du debuterte seksuelt med?

Ja [...]. Han hadde mast lenge og sånn. Jeg følte meg ikke helt klar. Vi hadde vært sammen en uke. Jeg kjente han ikke så godt og sånn [...]. Hver gang han prøvde på ett eller annet, få hånda i buksa, da var det bare sånn «nei, ikke gidd». Så blei jeg bare... jeg vet ikke... jeg skubbet han helt vekk liksom. Da hadde han ødelagt alt, liksom (ler) [...]. Nei... så begynte han å prøve seg, og så «nei, jeg er ikke klar ennå». Så begynte han bare etterpå «er du klar, er du klar, er du klar?», bare jeg kysset han.

Dette må vel kunne betegnes som en type forsøk på overtalelse – som forøvrig lyktes etter hvert – som kan oppleves som press. Dette var et nokså typisk eksempel på hva jentene selv kategoriserte som seksuelt press fra eldre kjæreste. I kortform innebærer dette at han ønsker sex før hun føler seg klar.

Press og usikkerhet som dette vil nok finne sted innen alle typer kjæresterelasjoner, men i ulik grad. I tenårene vil det imidlertid utgjøre en betydelig forskjell om presset utøves av en eldre partner ettersom den yngste vil inneha en underordnet posisjon. Det er rimelig å anta at den yngste da vil være mer usikker, mindre erfaren og ha dårligere forutsetninger for å hevde egne behov. Den eldre parten er på sin side ansvarlig for lovbrudd dersom de to er over og under den seksuelle lavalderen. En del undersøkelser tyder dessuten på at press er langt vanligere i forhold der aldersforskjellen er stor. En av disse er en undersøkelse av 10.-klassinger i Nordland. Hele 40 % av dem som hadde samleiedebutert med en partner som var sju år eldre eller mer, hadde opplevd med seksuelt press. Dette gjaldt bare 12,5 % av dem som hadde samleiedebutert med en jevnaldrende (Træen 2003:92). En amerikansk undersøkelse av 12-åringer (6th graders) viste at ungdommene som oppga å ha hatt en kjæreste som var to år eldre enn dem eller mer, hadde atskillig større risiko for å ha samleiedebutert enn de som ikke hadde hatt noen kjæreste og at risikoen økte med økende aldersforskjell (Marín et al., 2000). En longitudinell studie som tok for seg jenter med eldre kjærester

viste imidlertid at aldersforskjellene fikk mindre betydning senere i ungdomstiden (Kaestle et al. 2002). Forfatterne fremhever imidlertid at de ikke vet om jentene selv oppsøker eldre kjærester fordi de selv ønsker å debutere seksuelt, eller om de debuterer før fordi de føler seg presset av kjærestene sine. Andre studier tyder dog på at i hvert fall yngre ungdom som hadde hatt eldre kjærester, oftere hadde opplevd seksuelt press (Marín et al. 2000). Tidlig seksuell debut er dessuten ofte kombinert med generell risikoatferd som risikosex (Davis 1999), seksuelle overgrep (Pedersen og Skrondal 1996) og dårlig psykososial tilpasning (Bingham & Crockett 1996). Selv om en del jenter har gode forhold til eldre gutter, vil det nok ut fra samlet kunnskap om dette likevel være større risiko forbundet med en eldre kjæreste enn en jevnaldrende.

Aldersforskjell mellom «jevnbryrdige»

Det vil likevel ikke være rimelig å fortolke alle kjæresteforhold med en viss aldersforskjell som undertrykkende. Fortellingene jentene fortalte om slike forhold, pekte i noen tilfeller i retning av relativt uskyldige og sannsynligvis gode forhold. Andre forhold var klart ulovlige og inneholdt opplagt destruktive elementer. Det var vanlig at 15-årige jenter hadde kjærester som var to-tre år eldre enn seg. Noen fikk såpass voksne kjærester allerede i 13-årsalderen. Den siste gruppa skilte seg oftest ut ved at de utviklet rusproblemer omtrent samtidig. Blant de mindre utsatte ungdommene var det imidlertid også enkelte som fortalte om forhold med svært stor aldersforskjell.

La oss først se på en vanlig alderskonstellasjon: Jente på 15 var sammen med gutt på 18. Selv om aldersforskjellen var på bare tre år, syntes jenta likevel svært oppmerksom på at voksne kunne se på et slikt forhold med skepsis. Hun ga uttrykk for at dette generelt var en skepsis hun delte, samtidig som hun gikk i forsvarsposisjon på kjærestens vegne. Slik beskrev hun ham:

Han er 18, men han er annerledes enn alle andre gutter. Ellers ville jeg ikke blitt sammen med en som ikke er like gammel som meg eller ett år eldre. Men han er så annerledes fra alle andre gutter. For alle andre er sånn at de tenker bare på en ting, ikke sant, de tenker bare på sex hele tida. Men han er helt annerledes. Han tenker ikke på sånt i det hele tatt.

Det ble tydeligvis viktig for jenta å legitimere forholdet sitt og forsvare kjæresten mot eventuelle anklager om sexpress fra vår side. Samtidig uttrykker hun at hun ikke er naiv i forhold til eldre gutter. Dette viser to ting;

for det første at tenåringsjenter kan være bevisst på at store aldersforskjeller blir sett på med skepsis, og at de selv deler denne skepsisen. For det andre at kjæresteforhold med en viss aldersforskjell likevel kan oppleves som positive av de samme jentene. Det synes urimelig å hevde at alle kjæresteforhold med aldersforskjeller av dette slaget vil være skadelige for den yngste parten.

Vi så også et eksempel på en kjæresterelasjon mellom en jente som på intervju tidspunktet var 16 og en mann på 22. De to hadde vært kjærester i to år og hadde nok etablert et seksuelt samliv da hun var 15. Jentas fortelling var preget av romantikk og forelskelse: Kjæresten gikk godt sammen med hennes foreldre – særlig faren – og hun hadde god kontakt med vennene hans til tross for at de var eldre. De traff hverandre nesten daglig og sendte sms-meldinger når de var fra hverandre. Hun følte at det «kom til å bli de to». Kanskje rosemalte jenta relasjonen av behov for å beskytte seg selv og kjæresten mot forventet kritikk. Forholdet kunne jo fremstilles svært negativt: En 20-årig mann som innleder et forhold til en 14-årig jente – det er en stor aldersforskjell i denne perioden av livet. Den tidlige fasen av seksuallivet var også ulovlig. Dette var jenta klar over. Hun fremsto imidlertid som voksen og harmonisk, og vi så liten grunn til å betvile jentas positive beskrivelse av forholdet. En overgrepfortolkning ville bryte med jentas fremstilling, antakelig familiens også. For oss falt det heller ikke rimelig – ut fra den informasjonen vi satt inne med – å kalle relasjonen en overgrepsrelasjon.

Illegitime relasjoner

Vi hørte også om jenter midt i tenårene som hadde kjærester på 25–35 år. Men først og fremst var dette snakk om andrehåndsfortellinger. Slike aldersforskjeller ble oppfattet som klart illegitime. Bare en av informantene våre fortalte at hun selv hadde hatt et forhold til en mann på den alderen. Han var 30 og hun selv var 14. Han hadde spilt i rockeband, og hun syntes han var mye mer interessant enn gutter på hennes egen alder – han var «mer filosofisk og kunne så mye». Det er vanskelig å si hvor langt forholdet deres gikk når det gjaldt erotisk utprøving, men selv hevdet jenta at de ikke hadde hatt sex, men at de bare hadde kysset. Gjennomgangstonen var at aldersforskjellen hadde vært helt uproblematisk for hennes del. Vi er imidlertid usikre på om vi kan feste lit til hva jenta sa i dette tilfellet. Vi så også at hun var en utprøvende jente som kunne være sårbar for å bli utnyttet av voksne. Hun var kastet ut hjemmefra, kanskje hadde hun behov for en trygg voksen.

Kanskje kan vi si at mannen benyttet seg av denne situasjonen. Om dette kan sies å være skadelig, gitt de omstendighetene hun da levde under, er et annet spørsmål – kanskje var trygghet hos ham bedre enn ingen.

En andrehåndsfortelling tok opp et forhold man mer typisk forbinder med overgrep, ikke minst fordi den voksne var en tillitsperson. En venninne av informanten vår var 14 og hadde hatt et seksuelt forhold til sin 29-årige håndballtrener. På intervjuutidspunktet hadde denne samme jenta dessuten en kjæreste på 18. Informanten problematiserte legitim og illegitim aldersforskjell på en interessant måte da hun fortalte om disse to forholdene den samme jenta altså hadde:

Han var trener på håndballskolen vi gikk på eller noe såntno’.

Også gikk det lang tid før de ble sånn halv-kjærester, eller?

Ja, det var ikke halv-kjærester, de bare hadde sex, liksom.

Akkurat. For som du skjønner så er det sånne ting vi er litt interessert i. Hvor utbredt er dette, tror du?

Sånn pedo...

Ja, vil du kalle han det?

Pedo?

Ja?

Ja. Altså typen hennes [kjæresten på 18], jeg kaller han pedo også. Men det er bare på kødd, da, for han er jo typen hennes. Men så lenge han er 18, så er det jo ikke lov det de gjør.

Men det er bare på kødd, altså...?

Ja, det er bare på kødd, for de elsker hverandre, sier de.

Men han på 29, det mener du er mer ordentlig pedo, altså?

Ja. Synes ikke du det, eller?

[...] Men hva sier venninna di om det her?

Nei, hun er helt uenig med meg, for hun sier «å, men han er så snill og han er ikke pedo, for han er så snill». Men det har jo ikke med snill å gjøre, det har jo bare med alderen å gjøre. Hvis han er en så god person som hun sier at han er, så burde han vite bedre. Han sier sjøl «jeg har ikke akkurat problemer med å få meg no’». Sier han sjøl, liksom, så...

Her var en kombinasjon mellom 14 år og 18 år helt på grensen, mens 14 år og 29 år var utvetydig ekkelt og «pedo». Informanten så ut til å legge hovedansvaret på mannen, som burde vite bedre, samtidig som hun antydte at venninnen var litt dum som involverte seg med ham. Dette tyder på at hun hadde internalisert standard voksne normer for å beskytte barn og ungdoms

seksualitet. Hun henviste også spesifikt til lovverket da hun snakket om den 18-årige kjæresten. Samtidig fant hun dette akseptabelt, selv om det egentlig var ulovlig, og fremdeles litt ekkelt og «pedo». Intervjuutdraget viste for øvrig en bevissthet rundt at en viss aldersgrense er uakseptabel uansett hvordan forholdet opplevdes av de to partene selv. Håndballtreneren var voksen og jenta var juridisk sett et barn. Venninnen selv – som hadde dette forholdet – så tilsynelatende annerledes på det, hun mente det måtte være greit så lenge han var snill. Når det kom til den 18-årige kjæresten, mente også vår informant at det var greit, siden de to «elsket hverandre». Dersom hun hadde opplevd dette forholdet som undertrykkende og lite likeverdig, ville kanskje alderen fått en større betydning også i fortolkningen av relasjonen? Forholdets karakter er nok vesentlig for vurderingen av aldersforskjell, men ett sted går grensen.

Sett utenfra er selvfølgelig et seksuelt forhold mellom en 14-årig jente og en voksen tillitsperson – som en håndballtrener – en alvorlig krenkelse fra hans side. Slik det kommer fram av denne andrehåndsfortellingen, ser det imidlertid ut til at jenta fortolket det annerledes. Kanskje var det spennende og smigrende at en voksen var interessert i henne som kvinne? Ut fra holdningene de fleste jentene uttrykker i forhold til så store aldersforskjeller, kan nok jenter likevel forvente negativ respons fra jevnaldrende på slike relasjoner. Eldre kjæresten gir ikke status dersom de er *for* gamle. Som vi så var det også bevissthet rundt at dette var galt og forbudt.

Det siste poenget understøttes av at noen holdt slike forhold skjult selv for gode venninner. En informant fortalte at bestevenninnen hennes på 15 år hadde løyet om et kjæresteforhold i nesten et år. Hun hadde sagt han var en utenbys gutt på hennes egen alder. Informanten vår hadde stusset på at hun ikke hadde bilde av ham på mobilen, men da hadde hun spøkefullt svart at han var så kjekk at hun var redd de andre jentene ville bli sjalu. I virkeligheten var kjæresten en felles familievenn på 34. I ettertid skjønte informanten hvordan forholdet kunne ha gått for seg selv på felles familietreff:

Vi har ofte vært sammen med den familien, med han som nå er blitt skilt [kjæresten], og familien til Kristin som hun het [venninna], og vært på hyttetur og sånn. Og da har hun alltid gått og lagt seg så sinnssykt tidlig. Også har han lagt seg kanskje en halv time senere. Og jeg har aldri skjønt de hinta, ikke sant. Hvis han Tommy, da, skulle komme og hente henne, så fikk aldri jeg være med. Og det skjønner jeg jo godt, når hun er sammen med en jeg kjenner som satt barnevakt for meg når jeg var liten, liksom. Det var ganske sårende at hun... og at han kunne gjøre noe sånt. Akkurat som jeg skulle vært sammen med kompisen til faren min, liksom.

Her ser vi at jenta la ansvar på begge og at gjennomgangstonen var at dette var ille. Hva jenta selv mente vet vi ikke. Vi vet heller ikke om hun holdt forholdet hemmelig fordi hun selv ville det, eller fordi hun hadde lovet mannen dette for å beskytte ham. Antakelig var det det siste, for skrønene tyder på at hun hadde behov for å fortelle om kjæresten sin til andre.

Det er viktig å merke seg at den type relasjoner vi her beskriver – mellom mindreårige jenter og voksne menn – juridisk sett er utvetydige ved at de faktisk vil straffeforfølges dersom de bringes inn for rettsapparatet. Intervjuene viste at slike relasjoner dukket opp med jevne mellomrom, og at mange var kjent med at de eksisterte. Mens andrehåndsfortellingene preges av skepsis til disse relasjonene, vet vi mindre om jentene som har vært involvert med menn i slutten av 20-årene og oppover. Dette kan være fordi jentene er bevisste på at slike relasjoner er ulovlige, og at de ønsket å beskytte mannen, men det kan også hende at dette ble opplevd som flaut eller tabubelagt for deres egen del. Det kan også tenkes at slike relasjoner er såpass uvanlige at det ikke vil være så mange med slike erfaringer i et datautvalg av vårt omfang, men at de er utbredt nok til at en del vil vite om det fra bekjentskapskretsen.

Moralsk panikk?

I Judith Levines innflytelsesrike bok, *Harmful to minors*, formuleres et krast angrep på de siste årenes moralske panikk når det gjelder sex, i forhold til amerikanske barn og ungdommer (Levine 2002). Ett av de sentrale kapitlene i boka heter «Crimes of passion». Her er det aldersforskjell mellom partnere i tilsynelatende frivillige relasjoner som står i fokus. Paret vi følger heter Dylan og Heather. Han var 21, hun var bare 13 år. De møttes på nettet, ble kjærester og lurte seg til å treffes. Han bodde for seg selv. Når de var sammen, oppførte de seg som ungdom flest. De så på tv, spiste junk food, hadde sex. Foreldrene hennes blir klar over hva som skjer, nekter henne å treffe ham. Til slutt rømmer de to, reiser rundt i hans bil, bor på moteller i tre uker. De blir tema for talkshows og nyhetssendinger, de aspirerer til lista over *USA's most wanted*. Til slutt blir de fanget. Det blir rettssak, og han får en meget lang fengselsstraff. Begge fortalte at de elsket hverandre. Hun virket moden for alderen, han svært barnslig, skrev journalistene. En moderne historie om Romeo og Julie? Eller en om seksuelle overgrep, kidnapping og tvang av en mindreårig? Judith Levine går langt i retning av å fortelle den første historien. Er det riktig? Finner vi i så fall spor av slike historier i våre data?

Vi har vært usikre på hvordan vi skal forholde oss til slike relasjoner. På den ene siden vil et overgrepsperspektiv tydeliggjøre ansvarsforhold. Men dersom dette blir for ensidig, vil det stå i fare for å underkommunisere jentenes egen seksualitet. Jenter som debuterer tidlig, blir ikke nødvendigvis presset til det. Sannsynligvis vil en del jenter i midten av tenårene være seksuelt nysgjerrige, og dermed kan nok en eldre partner virke mer interessant enn en jevnaldrende for noen.

Et eget problem ligger imidlertid i at slik nysgjerrighet tenderer mot å gå sammen med både svak oppfølging fra foreldre, foreldres rus og egne atferdsproblemer og eksperimentering med rusmidler. Dessuten tenderer jenter som er tidlig fysisk modne, mot å samleiedebutere før andre jenter (Bingham og Crocket 1996, Davis 1999, Pedersen og Skrondal 1996, Pedersen og Samuelsen 2003). Vi kan altså identifisere en rekke faktorer som øker sannsynligheten for at jenter tidlig i tenårene vil eksperimentere seksuelt, også med eldre partnere. Rimelige spørsmål blir derfor: Er det positive ladde begrepet «seksuell nysgjerrighet» det riktige å bruke? Er det rimeligere å betrakte dette som et atferdsproblem, som kan ha samme røtter og årsaker som småkriminalitet, skoleskulk og misbruk av rusmidler? La oss anta at vi legger an den siste type perspektiv. La oss videre anta at vi finner at sterkere eller svakere omsorgssvikt spiller en viktig rolle for at jenter tidlige begynner å eksperimentere med sex, også med eldre partnere? Vil da handlingene fortone seg annerledes for oss? Vi tror det. Vi tror at vi på dette feltet trenger et dobbelt perspektiv: På den ene siden må vi ha med oss at mange unge jenter med vitende og vilje søker mot eldre gutter og menn, for å utforske emosjonelle relasjoner og seksualitet. Men mange av disse jentene har hatt en komplisert oppvekst, de kan ha vanskeligere enn andre for å sette grenser. Tidlig bruk av mye rusmidler forsterker ofte disse vanskene.

Opplever gutter seksuelt press?

Det var ikke mange gutter som fortalte om seksuelt press fra jenter. Dette var i og for seg ikke uventet. På den annen side tyder data fra et parallelt forskningsprosjekt til dette – med informanter fra normalpopulasjonen – at jenter og unge kvinner i dag formulerer sine seksuelle interesser på en stadig tydeligere måten innen rammen av parforholdet (Pedersen 2005, Sandberg, Larsen og Pedersen 2004). Det vil derfor være rimelig å tenke seg at gutter også vil kunne oppleve seksuelt initiativ fra jenter som press. Ingen gutter fortalte om press fra eldre kvinnelige partnere mens de var under den seksuelle lavalderen. En gutt på 17 år fortalte imidlertid om en litt uvant

kjønnskonnstellasjon, og denne kan illustrere gutter og jenters forskjellige vinklinger på et gitt hendelsesforløp. Denne gutten hadde hatt et seksuelt forhold til en 25-årig kvinne. Forholdet varte rundt en måned, men de to ble ikke kjærester. La oss se på hvordan gutten beskriver hendelsesforløpet.

Hun som er 25 år, kan du fortelle om det eller?

Det var hun som likte meg da... Jeg hadde stått ute i byen og hun ba om lighter og hun bare sto med meg og prata. Sånn «jeg syns du er skikkelig søt og»... Hun sa «du er så søt og jeg har lyst til å bli kjent med deg». Så jeg tenkte at hun ville bli kjent med meg for sånn vennskaps skyld. For vennskaps skyld, jeg trudde det. Men hun ville ha noe mer. Så den første dagen hvor jeg kjente henne, da hadde jeg gått litt rundt. Hun spanderte på Peppes Pizza. Så vi satt der fra syv til ca. ti. Så begynte vi å prate, hun spurte hvor gammel jeg var og jeg sa at jeg fylte sånn 18. Da bare «ja, ok», og så spurte hun bare «hva skal du i kveld?». Så svarte jeg at jeg ikke hadde noen planer for det. «Det hadde vært litt koselig hvis du hadde blitt med meg hjem og vi kunne fortsette å prate». Så sa jeg «ok, kan du kjøre meg hjem så kan jeg bare ta klær, eller noen filmer eller sånn», hun sa «det er greit». Vi satt og prata, hun gikk og dusja. Jeg satt i stua og begynte å se en film. Så kom hun ut, og så hadde hun sånne soveklær på. Hun hadde sånn bh og truse. «Nå skal jeg legge meg». Da var klokken ett, cirka. Jeg sier «jeg legger meg i sofaen», hun sier «hvorfor skal du sove der? Kom, du kan sove her». Så har det skjedd. Da veit du resten... trenger ikke å si det.

Vi ser at det var kvinnen som tok kontakt med gutten i byen, som ba han med på restaurant, inviterte ham hjem og tok seksuelt initiativ. Dersom 25-åringen hadde vært mann og 17-åringen en jente ville nok den eldstes framferd lett fremstått som stereotyp, pågående og preget av press. Gutten var over den seksuelle lavalderen, så fra et strafferettslig ståsted utgjorde situasjonen ikke noe problem. Det er likevel interessant å se fortellingen i et slags omvendt kjønnspektiv. Følte gutten seg presset? Det ser ikke slik ut. I hvert fall ga han ikke uttrykk for det. Tvert imot vektla han at *han selv* ikke hadde lagt press på kvinnen:

Jeg bare vil ikke hoppe over jenter og... for jeg har skikkelig respekt for jenter.

Så liker du best at de tar initiativet, på en måte?

Mm. Aldri stresse for noe... Hvis du stresser for noe så kommer det aldri, men hvis du...

Så det er et triks?

Mm.

En slik vinkling ville nok være utenkelig fra en jentes perspektiv. Som vi så overfor la jentene vekt på at guttene ikke hadde presset dem – det motsatte så vi aldri, antakelig fordi forestillingen om at en jente kunne presse en gutt seksuelt var ikke-eksisterende. Kjønnsperspektivet fremstår altså som sterkere enn aldersperspektivet. Og forestillingen om den gutten som presser jenta ser også ut til å være sterkere enn den enkelte erfaringen. Fortellingen fortsetter på samme vis. Nok en gang ser det ut til at kvinnen øvde press på gutten, samtidig som at han ikke på noen måte vedkjente dette, og kanskje heller ikke opplevde det slik.

Ble det noe mer med henne eller var det bare den ene kvelden? Dagen etter?

Etter to dager. Hun ringte til meg og spurte om jeg kunne bort til hun og jeg sa «nei, jeg kan ikke». Og så sa hun «ok, jeg kommer ned til byen og henter deg», så sa jeg «nei, jeg tror ikke det passer». Så sa hun bare «kom igjen, please». Så sa jeg «ok, kom og [hent] meg». Det var ikke noe problem.

Dette kan se ut som masing eller press, men ble altså ikke fremstilt slik. Er dette fordi gutter ikke opplever seksuell pågåenhet som press eller fordi de ikke har noe språk for det? I noen undersøkelser har jenter rapportert mer opplevd seksuelt press enn gutter (Træen 2003:94). I den amerikanske studien på 12-åringer var imidlertid sammenhengen mellom eldre kjærester og seksuelt press gyldig for både gutter og jenter (Marín 2000). I og med at ungdommene var så unge som 12 år, kan det dog tenkes at noen av erfaringene det ble rapportert om også opplevdes som rene overgrep, til tross for at de ble rapportert som seksuelle erfaringer med «kjærester». Samtidig er det også grunn til å tro at gutters opplevde sexpress er underkommunisert. Maskulinitetsnormene i vår kultur innebærer virilitet og villighet fra mannens/guttens side, og dette er ikke kompatibelt med å bli presset seksuelt (Træen og Clift 2000, Sandberg, Jordheim Larsen og Pedersen 2004). Temaet er vanskelig å få klarhet i. Det finnes imidlertid antydninger på misforhold mellom hva gutter oppgir som press på den ene siden og motivasjonen de oppgir for å ha sex på den andre. I en undersøkelse i Vestfold rapporterte ingen gutter om press. Samtidig krysset flere gutter enn jenter av på at motivet for siste samleie var at «partneren ville det» (Træen og Kvaalem 1996 i Træen 2003:95). Kanskje ville vår informant svart noe lignende om episoden over?

Dersom gutter ikke har noe språk for opplevd seksuelt press, vil ikke tall som baserer seg på selvrapporing gi ytterligere informasjon. Tvert

imot er det gjennom fortellinger som den overfor at vi ser at et hendelsesforløp beskrives gjennom kulturelle fortellinger og forestillinger om kjønn og dermed lett vil kunne fortolkes i tråd med de samme forestillingene. Hvis det stemmer at gutter har mindre rom for å fortolke situasjoner og handlinger som press, vil det derfor kanskje være vanskeligere for gutter å avvise jenter seksuelt? Jenter forventes i større grad å avvise eller utsette sex, mens det samme ikke gjelder gutter. De har dermed ikke samme legitimitet for å si nei. Når alt kommer til alt kan det dermed tenkes at det foreligger et sterkere press på gutter fordi det kan føles vanskeligere for dem å avvise et seksuelt initiativ fra jentas side (Træen og Clift 2000).

Oppsummering

- Den seksuelle lavalderen på 16 år er ment å skulle beskytte ungdom mot eldres seksuelle forventninger, også innen parforhold. Et hovedpoeng i lovgrunnlaget er at det antas å ofte ligge et skjevt maktforhold der, men at dette ikke alltid vil være situasjonen. Loven er derfor tilpasset de svakeste av dem under lavalderen.
- De fleste jentene i våre data var skeptiske til at en jente midt i tenårene burde ha en kjæreste som var mer enn tre år eldre. Grunnen var at de regnet med at han ville komme til å presse henne seksuelt, men også fordi det var et svakhetstegn at han ikke kunne finne en på sin egen alder. Jentene fortalte likevel om både positive og negative forhold til kjærester som kunne være en god del eldre enn dem selv.
- Kjæresteforhold med stor aldersforskjell ble ikke assosiert med seksuelt press dersom gutten var yngst. Sannsynligvis vil det være mer fremmed for en gutt enn en jente å kategorisere hendelser som seksuelt press. Man kan tenke seg at dette tidvis kan føre til et desto sterkere press, i og med at det vil være vanskeligere for en gutt å avvise et seksuelt initiativ fra en jente.

12 Rusmisbruk, bytteforhold og prostitusjon

Alle jentene vi intervjuet som hadde hatt problemer med rus, hadde hatt en kjæreste som var en god del eldre enn dem selv i ungdomstiden. Sammenhengen mellom rusmisbruk og eldre kjærester var slående – og en kjent sak for informantene med kjennskap til rusbelastede miljøer: «Ja, sånn er det jo bestandig i det miljøet, i hvert fall sånn jeg er kjent med det. Unge jenter og eldre menn», som en av jentene sa det. Kjæresteforholdene viste seg å ha en del fellestrekk. Noen av disse trekkene vurderer vi som uheldige for jentene. Andre syntes derimot å fungere positivt for dem.

Deres første erfaringer med tyngre rusmidler fant ofte sted i samme periode som de ble kjent med guttene – som regel etter å ha blitt spandert på av dem. Noen debuterte også seksuelt i samme periode, under rus. Rus, forelskelse, kroppsbilde og seksualitet filtret seg sammen på et vis som gikk igjen i samtlige fortellinger – på overraskende like måter. I dette kapitlet vil vi se nærmere på hvordan dette skjedde, og hva det kan ha betydd for ungdommene. Hvilken betydning hadde aldersforskjellen? Hvilken betydning hadde rusen?

Den ungdomsgruppa vi tar for oss her er den som har størst risiko for å selge sex. Vi spør derfor: Ser vi instrumentell bruk av seksualitet i fortellingene deres? Hvor går grensen mellom «vanlig» seksualitet og prostitusjon – og hvilke tanker gjorde informantene seg om dette temaet? Mot slutten vil vi ta for oss en av informantenes erfaring med gateprostitusjon. Hva gjorde dette til et reelt alternativ, og hvordan så hun selv på denne leveveien?

Rus og seksualitet

Vi har sett at rusproblemer i stor grad påvirker ungdoms erfaringer med seksualitet. Mange av erfaringene vi har vært inne på tidligere har vært negative. En del erfaringer *opplevdes* imidlertid som positive der og da. For de kvinnelige informantene fra rehabiliteringsutvalget så det ut til at rus og kjærester kom inn i livet deres omtrent samtidig. Kjærestene var eldre gutter. Jentene følte seg sett og ivaretatt. Noen fikk tilhold i kjærestens miljø, og opplevde å bli godtatt på en måte som var ny for dem. Det å få kjæreste og begynne med rus, ble ofte fremstilt som to sider av samme sak:

Jeg begynte å røyke hasj som 14-åring. Da jeg var 15 ble jeg kjent med en som var ti år eldre en meg, som drev med makka [amfetamin] og sånn, og det var liksom litt spennende det da.

Hva var det som var spennende? Guttene, amfetaminen, bekjentskapet? Sannsynligvis var det kombinasjonen av alt dette som ga løfter om nye og spennende opplevelser. De eldre guttene kunne tilby en helt annen livsstil enn de jevnaldrende. Guttene vi snakket med hadde selv opplevd at svært unge jenter viste interessert for dem. En fortalte at han ble forsøkt sjekket opp av en jente på tolv år da han selv var 21:

Yngste jeg har blitt sjekka opp av var faktisk 12 år. Hun var voksen for alderen, men for det om. Det er helt sjukt, det er helt sprengt.

Selv syntes han jenta var for ung, men andre gutter på hans alder ville nok sett annerledes på det. Det er imidlertid et poeng at jenta selv aktivt tok kontakt. Dette stemmer også overens med jentenes egne fremstillinger. De ble ikke tvunget eller lurt inn i noe, de oppsøkte det selv. Langt fra alle hadde imidlertid en trygg havn å dra *fra*. Det nye miljøet, og en kjæreste som ga dem oppmerksomhet og varme, kan nok ha tilfredsstilt et trygghetsbehov de ikke fikk innfridd andre steder.

Uansett var guttene og rusen gjensidig forsterkende tiltrekningskrefter. Det lå mye selvbekreftelse i at en tøff, eldre gutt kunne være interessert i dem. Dessuten forsterket selve rusopplevelsen følelsen av forelskelse. Mange sa at de følte de delte noe spesielt med den første de ruset seg sammen med – og ofte var dette en eldre gutt. Et tegn på hvor sammenfiltret følelsene var, er at det i flere av transkripsjonene til tider er vanskelig å avgjøre om forelskelsen som jentene snakket om var rettet mot gutten eller rusen. Se for eksempel på hva en av jentene fortalte om sine første rus-erfaringer som 15-åring:

Hvem var det du fikk det av da, først?

Det var en gammel, eldre det og, en gutt. Jeg var på fest hos en venninne også var de der [...].

Men det var ganske vanlig det at det var eldre gutter som hadde stoff, altså, som jenter fikk?

Ja. Du blir jo tiltrukket av dem og tror du er forelska i dem [...]. Og da kysset jeg med han den kvelden, og alt var så fint, ikke sant. Også... det er jo mye som spiller inn. Og da vil du jo bare ha mer, hvis han gir deg, ikke sant, så tar du. Det er sånn forelska på en dag, for å si det sånn.

På grunn av den rusen?

Ja.

Samværet med de voksne guttene og ruseffekten gjorde at jentene følte seg spesielle. Også eldre ungdommer opplevde imidlertid at kjærestereelasjonen og rusdebuten hang sammen. En jente fortalte at hun begynte med tyngre stoffer da hun var 18 år. I hennes tilfelle ble ikke bare starten, men hele progresjonen av rusmisbruket hennes, direkte knyttet til utviklingen av kjæresteforholdet hennes:

Gjennom folk på skolen så møtte jeg en som het Kalle, og jeg ble dritforelska i han. Også skulle vi treffes oppe hos en kompis, også skulle vi egentlig kjøpe oss en femmer, altså en rev med hasj, men så ville de heller ha amfetamin. Og jeg hadde jo ikke testa det før, så jeg hadde lyst til det. Og jeg var jo så forelska i han Kalle, ikke sant, jeg var jo hodestups. Og forelskelsen ble jo bare forsterka av rusen, ikke sant. Så testa jeg det første gang, da, og ble dødsforelska i det dopet. Og siden da...

Da fikk du det av han, eller?

Ja. Og da brukte jeg det hver helg de første tre åra. Også dro han i militæret og var to uker borte og en uke hjemme. Og da første halvåret gikk vi på amfetamin hver tredje uke. Hver dag, når han var hjemme. Og så flytta vi sammen da han kom hjem fra militæret. Så flytta vi sammen, og... etter det så flytta vi inn til byen og var på amfetamin hver helg. Og helga varte fra torsdag til tirsdag.

Samværsformen til denne gutten og jenta var startet med rus og fortsatte med mer rus. Som jenta sa, forelsket hun seg både i Kalle og i amfetaminrusen omtrent samtidig. Rusen ble en kjerne også videre i forholdet deres, og dette fikk nok uheldige følger for dem begge. Flere forteller at det var slik. Forholdene kunne fungere godt mens de begge var ruset, mens det ikke var noe særlig i nyktre stunder. Dermed var det vanskelig å skille mellom følelser som var rettet mot kjæresten og hva som ble fremkalt av rus. En av jentene ble kjæreste med en gutt som var avhengig av heroin, lenge før hun selv fikk så tunge rusproblemer. Vi spurte henne hvordan det var å være sammen med kjæresten mens han var ruset, og da fikk vi et for oss litt overraskende svar:

Da var han så snill! Det var liksom når han var ruset, det var da jeg følte jeg ville ha meg. Det var da vi gjorde sånn, ikke sant. Når han var seg sjøl så følte jeg at han ikke ville ha meg.

Rusen var på en måte en nødvendig tredjepart i forholdet. Den var deres felles interesse, men også en kjemisk følelsesutløser. En av jentene

reflekterte selv over hvordan hennes egne følelser var vanskelig å skille fra hverandre fordi rusopplevelsen gjennomsyret kjæresteforholdet.

I ettertid er det jo vanskelig å se hva en forelska seg i. Der og da så var vi så rusa hele tida og alt var så bra. Hadde mye sex og... jeg hadde aldri hatt sex mens jeg var rusa før, og det var en helt ny opplevelse, ikke sant, som jeg syntes var veldig bra, og vi hadde det veldig okay. Men han hadde en del problemer, da, som etter hvert gikk utover meg. For han kjørte hue sitt på mange problemer, også skulle han drive å fortelle meg om alle problemene han hadde mens vi var rusa, og det var ikke jeg interessert i, for da ødela han min rus, ikke sant.

For hennes del er det interessant å merke seg at forholdet tok slutt da han begynte å bli paranoid og dermed ødela hennes rusopplevelse. Rusen ble viktigst, til slutt.

Rus filtreres sammen med relasjoner. En del relasjoner bygger på felles rus. Velger man bort det ene, velger man ofte bort det andre. Dette gjør det vanskelig å forlate rusmisbruk. En jente, som var vel rehabilitert da vi intervjuet henne, hadde opplevd at kjæresten døde av en overdose. I følgende intervjuutdrag reflekterer hun over hvordan rusmisbruket hennes startet og endte med forholdet til ham, på en måte som er temmelig sterk:

Men hadde du hatt noen kjæreste før han?

Nei.

Så det var første kyss og alt det der med han?

Ja! Alt det der.

Men var det med på at det ble en god opplevelse med rusen og livet rundt, tror du, eller?

Ja.

Hvordan tenker du på det nå, da? Var det uheldig at du kom borti han, eller var det en bra ting eller...?

Altså, vi har hatt mye fint og vi har hatt mye vondt, ikke sant, for å få tak i ting og sånn. Men jeg har glemt mye av det vonde som har skjedd og tenkt på det fine, og vi har hatt det mye fint, egentlig. Men han har det bedre nå. Og hadde ikke han dødd, så hadde ikke jeg kommet meg noe videre heller. Jeg hadde aldri klart det.

Kjæresterelasjonen kan åpne døren til rus og også gjøre rehabilitering vanskeligere.

Nøkkelen til å forstå jentenes valg av eldre kjærester og starten på deres rusmisbruk kan nok delvis finnes i fremstillinger som disse. Lykkefølelsene

og relasjonene de fikk hang uløselig sammen med rusen. En del kom imidlertid også ut for episoder de gjerne skulle vært foruten. Eksempler på dette har vi allerede tatt for oss. La oss likevel kort oppsummere: To jenter våknet opp etter en natts rus på Rohypnol, uten å huske noe. Den ene ble fortalt at hun hadde hatt samleie flere ganger i stua, mens alle så på. Den andre mistenkte at hun var blitt voldtatt mens hun hadde vært ute av stand til å gjøre motstand. Begge var i begynnelsen av sitt rusmisbruk, og dette var begges samleiedebut. Nok et eksempel: En jente fikk en eldre kjæreste med tilhørighet i rusmiljø. Han voldtar henne inne på en do på ungdomsklubben gjentatte ganger. Dette var også denne jentas debut. Andre eksempler vi har sett er relativt stort omfang seksuell trakassering i ung alder og henvendelser angående prostitusjon og pornoindustri. De som hadde solgt seksuelle tjenester var også i denne gruppen. Rus fører til kontrolltap – på godt og ondt. Man etablerer nye relasjoner gjennom misbruket. Ungdommene bærer ytre tegn på sårbarhet. Etter hvert blir pengebehovet større og motforestillinger svakere. Alt dette gjør at rusproblemer medfører så mange andre problemer, også når det kommer til seksualitet. På den annen side skaper rusen også glede og nytelse – og nye kropp.

Rus og kropp

En del opplevde også at rusmidlene påvirket kroppen mer direkte. Flere av jentene ble begeistret over å gå ned i vekt når de brukte sentralstimulerende midler, som amfetamin og ecstasy. Den nye kroppen ble del av en ny livsstil de opplevde som positiv, i starten; de ble beruset og glade, og de følte seg mer attraktive. For noen var slankeeffekten en positiv bivirkning, mens det for andre også var en motivasjon for å begynne:

Jenter fra barneskolen kom og sa «se så tynn hun er blitt» og...

Men var det en viktig grunn til at du begynte å ta det, eller? At du sa du kom til å bli tynn?

Jeg vet ikke helt hvordan jeg kobla det. Jeg hadde drukket den dagen, også sa de det. Jeg var litt lei meg, for jeg hadde prøvd en bukse den dagen, som ikke passet, også sa de «ja, to dager på dette her, så passer buksa». Han sa bare at hvis du tar dette så blir du tynn, og det er så kjekt, og du blir så glad, og du har ingen problemer og sånn. Og jeg «ja, greit».

Hun tok stoffet og hun ble tynn, slik hun var lovet. Effekten kunne imidlertid også gjøre det vanskeligere å slutte:

Gikk jeg en uke uten, så følte jeg meg så feit og kjente buksene stramme og... Og da var det bare å gå våken en natt eller to, så var det greit.

Også gutter brukte amfetamin for å slanke seg. Anabole steroider spilte dog en viktigere rolle for gutters måte å forme kroppen på. Enkelte begynte dessuten med anabole steroider for å bygge kroppen etter å ha blitt avmagret av for mye ecstasy og amfetamin.

Jeg rocka så mye og tok så mye amfetamin og ecstasy, så jeg veide så veldig lite. Jeg fikk ikke akkurat komplekser, men jeg ønska å se bedre ut, da.

Effekten kom raskere enn forventet. I en startfase gikk rusen dermed sammen med sterke følelser, relasjoner og et forbedret kroppsbilde. Ungdommens fortellinger om seksualitet og kropp og fortellingene om deres rusmisbruk kan derfor ikke ses separat. Etterhvert kom imidlertid rusen til å bryte ned kroppen. Rusen fikk en egenverdi og pengejakten sin egen rasjonalitet. Mange skjønnte tidlig at kropp og seksualitet kunne brukes instrumentelt for å anskaffe stoff eller penger til stoff.

Gutte- og jentekompetanse

Ofte prøvde jentene stoff første gang sammen med eldre gutter som spanderte. I prinsippet måtte de fleste etterhvert stå for sitt eget stoff. Mange skaffet seg imidlertid stoff ved å flørte med gutter de visste hadde noe til overs. Slik kunne enkelte fortsette å bli spandert på av gutter opp gjennom misbruket – til dels etter aktiv egeninnsats. Dette kunne både skje ved at jentene fikk en kjæreste med stor tilgang, eller ved at de oppsøkte nye gutter etter tur, som var villig til å gi bort.

Er det vanlig at guttene spanderer på...?

Ja, veldig vanlig. I hvert fall i mitt miljø, eller det miljøet jeg har vært i. Jeg har ikke betalt mye selv.

Ja. Hvordan vil du beskrive det?

Jeg har egentlig vært veldig mye fram og tilbake. Jeg har aldri hatt en egen gjeng som jeg har hengt med, liksom. Jeg har hatt venner her og der og... Jeg har vel dratt og utnyttet folk, da. Jeg har dratt litt her og der der jeg vet jeg kan få, for du kan ikke få noe av samme personene hele tiden, liksom. Så da må du gå litt rundt.

Hva er de typiske folkene du kan få av?

Eldre enn meg. Gutter.

Hvor mye eldre, da?

Kanskje fem, seks år.

Husker du hva du syntes om de guttene? Likte du dem?

Jeg ville bare ha stoff av dem. Men jeg hadde ikke sex med dem eller noe sånt, da. Men det var vel sikker det de ville ha, og derfor vi fikk det, liksom. For etter hvert mista de...

Men fortsatte de å gi etter hvert også?

Nei! (alle ler) når de fant ut at de ikke fikk no' så var det stopp! Så da måtte vi finne nye å henge sammen med.

Men husker du hva som skjedde, var det sånn at du kom på fest også plutselig ville de ikke gi deg noe, eller ville de ha betaling, eller...

Nei, det var litt forskjellig. Jeg har begynt å grine fordi jeg ikke har fått det. Så til slutt fikk jeg viljen min. Men jeg vet ikke, de fleste gir bort, altså. De lar ikke en sitte og ikke ha. Det er sånn, nei, nå skal alle ha det kult, liksom.

Men betyr det at de selger til noen og gir bort til andre da, eller?

Ja.

En annen jente fortalte om det samme, på denne måten:

Ligger det noen forventninger når du får noe?

Ja, det er jo klart. Men du velger selv om du vil leve opp til de forventningene eller ikke. Og jeg har gjort det noen ganger og noen ganger har jeg ikke gjort det. Det kommer an på om jeg liker fyren eller ikke.

Og hvis du har sex med en fyr så er det ikke for å få stoff, men fordi du har lyst til det?

Ja. Det har jeg aldri gjort.

Men tror du det er vanlig at folk gjør det, eller?

Ja, det er mange som gjør det. Og det er mange som inngår direkte avtaler om det og. At hvis jeg får pule deg så skal du få så og så mye. Så det er normalt, det, altså. Ganske normalt og.

Jentene visste å benytte seg av mulighetene for gratis stoff, og la ikke skjul på at dette kunne ses på som en form for utnyttelse av guttene. De så også selv forbindelseslinjene til salg eller bytte av sex, selv om de hevdet at de ikke ville hatt sex med noen *bare* for å få stoff. De utnyttet kanskje guttene, men hun «solgte seg» ikke. Dersom de hadde sex med guttene var det, ifølge dem selv, fordi de både var interessert i stoffet *og* sexen. Kontrasten til deres egen oppførsel var uttalte avtaler om bytte av sex mot stoff. Vi har også spor

av slike avtaleinngåelser i våre data: En gutt fortalte at et par jenter hadde foreslått å ha sex med ham for å få stoff en gang, men at han hadde avslått det. Bytteaspektet kan være mer eller mindre uttalt, og en del ganger vil det ikke foregå noe bytte i det hele tatt, selv om det nok er forventninger om det.

Gutter som spanderer på jenter er selvfølgelig ikke spesielt for rusmiljøer. Tvert imot følger dette mønsteret tradisjonelle kjønnsroller. På mange måter minner dette om menn som spanderer øl eller cocktails på kvinner ute på byen – ofte i håp om å få henne med hjem. Kjønnsrollene synes imidlertid mer konservative blant rusmisbrukende ungdom. Årsaken kan være at aldersmønsteret med eldre gutter og yngre jenter skapte forskjellig mulighet til å tjene penger og skaffe stoff. Mens mange av jentene gikk på ungdomsskolen da de startet, var en del av guttene i jobb, eller de omsatte stoff på heltid. Aldersforskjellen skapte dermed en økonomisk forskjell som tilsvarer et konservativt kjønnsdelt samfunn, der kvinnene ikke har egen økonomi. Samtidig er det nok fortsatt slik at jenters seksualitet blir ansett som et vanskeligere oppnåelig gode enn gutters. Vi hørte i hvert fall sjeldnere om at gutter ble spandert på av jenter – og det ble aldri implisert at jenter kunne spandere på gutter i håp om å ha sex med dem til gjengjeld. Når jenter spanderte var det unntaksvis, som en vennetjeneste, ikke som et fast mønster. Gutter kunne ikke basere rusmisbruket sitt ved å bli spandert på, slik noen jenter i stor grad kunne. Guttene var derfor mer involvert i omsetning av stoff og vinningsforbrytelser.

De fleste jentene hadde blitt spandert på en del. Det er tvilsomt om jenter flest, som vanker i rusmiljøet, vil ha stort nok nettverk, og nok godvilje i dette nettverket, til å klare dette på sikt. For å få det til må man kanskje være spesielt attraktiv og være god til å spille på de rette strengene. For å kunne finansiere rusmisbruk ble alternativet for en del vinningsforbrytelser, tigging eller prostitusjon. Det ser imidlertid ut til at man kan skille mellom en guttekompetanse og en jentekompetanse på dette feltet. Jentene kunne som regel benytte seg av sin seksualitet som kapital. I kapittel 4 så vi at jenter generelt var svært klar over at menn var interessert i dem som seksuelle objekter, mens guttene ikke hadde denne bevisstheten. Dette spiller nok en viktig rolle også når det kommer til finansieringsform. Kroppen og seksualiteten til jentene var en nærliggende mulighet for inntekt på en måte det ikke var for guttene – jenter besitter det vi kan kalle en «seksuell kapital» (Hegna og Pedersen 2002). For noen jenter så dette ut til å være en kapital de hadde benyttet seg så gjennomført av at vi kan snakke om en form for «habitus» – en kroppsliggjort og seksualisert væremåte, klar til bruk ved enhver anledning. Gutte- og jentekompetanse er imidlertid ikke

gjensidig utelukkende kategorier, men går også på tvers av kjønn. Noen av jentene presenterte seg selv som «en av gutta», nettopp ved å fremheve at de alltid hadde kjøpt selv, at de solgte stoff og var med på brekk. Dette var motsatsen til instrumentell bruk av seksualitet.

Jeg var mer kompis med gutta, liksom, for jeg innleda ikke noe forhold med dem, da. Så jeg fikk være med på alt mulig.

Det er med andre ord ikke slik at jentene er *nødt* til å benytte seg av egen seksualitet for å skaffe stoff, men muligheten er mer nærliggende enn for gutter. En av mennene vi snakket med hadde hatt flere kjæresteforhold til jenter som hadde fått stoff av ham. Han sa det slik:

Jenter skaffer penger på andre måter. Som regel... eller ikke som regel. Det er mange som selger og. Det er det. Jeg har kjent mange som har pusha jeg, blant jenter. Jeg har sett mange som har pusha ganske stort og, faktisk. Men jeg har kjent mange som ikke har gjort det og. Som har tjent penger på strøket. Det kommer an på åssen linje du ligger på. Det er veldig lett når du... i det ene øyeblikket så står du ganske godt i det og i det neste så struper det seg rundt deg. Så det går gjerne sånn [...].

Men for gutter er ikke det [prostitusjon] noe alternativ, eller?

Ikke som jeg veit om. Jeg har aldri sett noen... men det er vel ikke så mange som snakker om det. Hvis dem hadde gjort det. Men jeg har faktisk aldri sett noen gutter stå på sånn... Men dem står vel andre steder da. Jeg veit ikke. Det sies jo at det skal være mye gutter som gjør det. Men jeg har i hvert fall aldri vært borti det eller sett noen som har drevi med det i det hele tatt.

Både kriminalitet og prostitusjon er åpne muligheter for begge kjønn, men de er ikke like nærliggende. Alle har hørt om strøket hvor kvinner selger sex, men det finnes ikke noe område som er like kjent for menn. Av den grunn vil det være vanskeligere for gutter og menn å selge sex i et nøds-tilfelle – de ville ikke vite hvor de skulle gå og hvordan de skulle gå fram.

Høigård og Finstads perspektiv på prostitusjon er at det er samfunnets kvinnebilde som gjør prostitusjon mulig fordi jenter sosialiseres til å tenke på kroppen sin som et instrument de kan oppnå goder ved, som kapital. Mens jenter generelt bruker dette til å oppnå småting i hverdagen, vil noen jenter etter en trinnvis prosess der prostitusjon normaliseres etter hvert se på dette som et reelt alternativ (Høigård og Finstad 1986:45). Skilbrei (1998) beskriver dette på en lignende måte i sin bok om innendørs prostitusjon. Jentene vi snakket med i sentrum ble født etter Høigård og Finstads bok ble skrevet, men forskjellen mellom jenter og gutter på dette punktet er

fremdeles bemerkelsesverdig. Dette kan virke rart på bakgrunn av det vi vet om omfanget av gutter kontra jenter som noen gang har solgt sex. Det er imidlertid sannsynlig at overvekten av gutter kun er gyldig for tenårene og ikke videre i livet. I en studie fra heroinmiljøet i Oslo i 1994 oppga halvparten av kvinnene prostitusjon som inntektskilde, mens bare tre prosent av mennene gjorde det samme. Respondentene i undersøkelsen var da også eldre, med en gjennomsnittsalder på 29,6 år (Bretteville-Jensen & Sutton 1996). Selv om mannlig prostitusjon er mer tabubelagt og mindre synlig enn kvinnelig, er det likevel såpass stor forskjell at det neppe kan være like mange menn som kvinner som selger sex i det tunge rusmiljøet. Kanskje betyr dette at gutter i større grad enn jenter må gjøres oppmerksom på sin seksuelle kapital gjennom voksne menn som aktivt tar kontakt, slik vi så i kapittel 6, og at det er slik størsteparten av gutteprostitusjonen foregår.

Kjærlighet og bytte

En mer stabil måte å bli spandert på var, som vi har sett, innenfor kjæresteforhold, ofte til eldre gutter som hadde vært lenge i gamet og som hadde stor tilgang på stoff og noen ganger egen leilighet. Noen jenter hadde hatt flere slike kjæresteforhold etter tur. Kjæresteforholdene ble beskrevet både som kjærlige og praktiske. Vekten på det ene framfor det andre varierte. Noen av jentene syntes det var vanskelig å avgjøre hva som hadde vært viktigst; stoffet eller kjæresten. En jente sa dette om en 30-årig kjæreste hun hadde da hun var 17:

På en måte så var det veldig okay, for før har jeg alltid stressa etter penger til dop. Tatt hjemme eller... alt har vært så mye stress, da. Og det slapp jeg med han [...].

Så det var praktisk å være kjæreste med han, altså?

Ja. Ja, jeg tror det. Jeg ble jo ganske glad i han og.

Du ble det, ja.

Ja. Men i ettertid er det jo vanskelig å se hva en forelska seg i.

Som vi så i forrige avsnitt var det vanskelig å skille mellom pengejag, rus og forelskelse. Det var hele pakka, både forholdet og det praktiske rundt det. Et forhold er kanskje som regel en «pakke» av forskjellige momenter det er vanskelig å skille mellom? Her var rusmidlene et av de viktigste momentene. Noen ganger var det imidlertid liten tvil om at det var stoffet som var viktigst.

Jeg ble sammen med en gutt som... jeg gikk vel i 9. eller 1. gym, og han var 25, og han var jeg sammen med *bare* for å få stoff, og han pusha det selv. Så han hadde *alltid*. Så det var sånn at når jeg skulle på by'n, så fikk jeg med meg fem ecstasytabletter og amfetamin og det jeg ville ha, liksom. Jeg fikk alt det jeg ville ha hele tiden. Så... jeg var vel ikke forelska i han, det var jeg ikke.

En annen jente var i et forhold som utenfra ikke skilte seg fra andre forhold der jentene innrømmet at de «brukte» guttene. Hun hadde imidlertid opplevd sitt eget forhold som et vanlig kjæresteforhold. I en sekvens av intervjuet snakket hun om eget og andres kjæresteforhold på denne måten:

Hun fikk han til å stjele til henne og gi henne alt, liksom. Så det er ganske sånn... jenter kan få gutter til å... lokke dem med seg, liksom, hvis du bare er frekk nok.

Men hvor lenge fikk du stoff av kjæresten din før du begynte å kjøpe selv, da?

Nei, jeg fikk alltid av han, jeg. Eller jeg betalte han og.

Men du måtte betale han helt fra starten av, altså?

Nei. Jeg vet ikke – to-tre uker, kanskje eller noe sånt. Men det var ikke hver dag jeg fikk av han. Det var når han kjente noen som hadde noe og...

Men du tenkte aldri på deres forhold på den måten, altså?

Nei. Det er ganske merkelig.

Her ser vi at denne jenta så på andres forhold på en annen måte enn sitt eget. Selv om hun selv fikk mye stoff av kjæresten sin, tenkte hun på dette nettopp som et kjæresteforhold der man gir og tar imot fordi man er glad i hverandre, ikke som et strategisk bytteforhold. Da hun først begynte å tenke på det fra det perspektivet, ble hun usikker på hvor mye hun egentlig hadde fått og hvor mye hun hadde betalt selv. Dette tydeliggjør hvordan spandering av stoff overhodet ikke tok form av transaksjon, men fant sted etter tilgang og behov. En annen grunn til at hun ikke tenkte på sitt eget forhold som noe bytte, var nok også at hun ikke selv byttet *bort* noe. For eksempel hadde hun ikke sex med kjæresten for å få stoff, men fordi hun ønsket å ha sex med ham.

Destruktive forhold?

Vi har lagt vekt på at jentene selv valgte å gå inn i forhold til eldre gutter. Vi har også vektlagt at jenter selv ønsker å eksperimentere med narkotiske

stoffer. De var nysgjerrige både på rus- og seksualitetsfronten. Hvilken rolle spilte relasjonene til de eldre guttene i forhold til rusproblemene jentene utviklet? I forhold til seksuell utvikling? Hvordan var maktbalansen i disse relasjonene?

Det er selvfølgelig vanskelig å avgjøre årsaksforhold eller å spekulere i hva som ville skjedd dersom jentene *ikke* hadde fått eldre kjærester i rusmiljøer. Trolig ville en del eksperimentert med rus likevel. Dette stemmer overens med jentenes egen versjon: «Det var noe som lå i meg», sa en av dem. Motivasjonen hennes for å begynne med amfetamin var at hun kjedet seg, ikke at kjæresten hennes tok. Men kanskje ville noen latt være, i et annet miljø, med en annen kjæreste. Uavhengig av alternative baner, kan vi imidlertid peke på visse trekk som fulgte av jentenes forhold til guttene. Spesielt i begynnelsen – før jentene fikk alvorlige rusproblemer – syntes relasjonene og ha klar negativ innvirkning på jentenes liv.

Hva betydde det at guttene var eldre? For det første innebar det at det guttene drev med ble tillagt en høyere status enn det nok ellers ville hatt. Trolig medførte dette en større interesse for rus, for jentenes del. Det faktum at guttene drev med slikt kan selvfølgelig også ha gjort dem mer interessante i utgangspunktet. Etter at jentene hadde debutert med tyngre rusmidler, som amfetamin, som en del tok i startfasen, ble tilgangen på stoffet langt større enn den ellers ville vært. Guttene var dypere inn i stoffmisbruk da forholdet ble innledet, ofte solgte de selv og satt på store kvanta. Jentene fikk dermed større mengder stoff en de ville klart å anskaffe på egen hånd – eller sammen med jevnaldrende gutter som ville vært mindre erfarne med omsetning av stoff. Dette igjen forenklet prosessen mot et høyt forbruk og avhengighet. En jente fortalte for eksempel at kjæresten hennes hadde pleid å hente henne med bil i storefri, da hun gikk i 8. klasse. De kjørte en tur, tok amfetamin, og så ble hun kjørt tilbake til skolen. Lærerne hadde ikke merket noe. Foreldrene hennes var skeptiske, men trodde henne da hun sa han var nykter. Etter hvert lærte hun å omsette stoff selv, til tross for at hun kunne få så mye hun ville. Flere av jentene ga inntrykk av at de tok så mye stoff som kjæresten til enhver tid hadde:

Hvor ofte kunne dere ta sprøyte da?

Det kom litt an på hva man gjorde og sånn. Vi kunne ta en hver time og hver tredje time og... det kom an på hvor mye han hadde og hva vi skulle for noe og sånn. Men det gikk rimelig mye, det gjorde det. Har aldri brukt så mye stoff før som jeg gjorde da, i og med at jeg måtte kjøpe sjøl og at jeg jobba, da ble det ikke så mye, ikke sant. Det kunne være et halvt gram, eller ikke det en gang, om dagen fordi jeg kjøpte alt.

500 kroner for et halvgram, ikke sant, og det er ganske mye når du tjener to tre tusen i måneden. Jeg lånte og prøvde å ordne hele tida. Men da hadde han jo *hekto*, ikke sant, med speed som vi bare kunne bruke av. Det blir jo noe helt annet. Vi tok jo hele tida, følte jeg.

Det er ikke tvil om at dette var uheldig for jentene, selv om det følte bra der og da. Den samme jenta hadde også en interessant fortelling om hvordan de to ble kjærester.

Han fikk ganske billig speed i og med at han kjøpte så mye. Så tok jeg kontakt med han og kjøpte speed hos han. Også kom det til et punkt da jeg ikke kjøpte speed hos han, da, og vi bare var i lag, også spanderte han på meg, men vi var ikke kjærester, vi var bare kompiser. Også etter hvert så endte det med at vi hadde sex også på en måte... ja vi hang mye mer i lag og brukte mye speed i lag, til et punkt hvor vi fant ut at... Altså det tok ganske lang tid før vi fant ut at vi skulle være kjærester, for det var så stor aldersforskjell og sånne ting, men vi ble på en måte enig om at vi var kjærester, da. Men det varte ikke så lenge. Ja.

Var det ålreit, syntes du, eller? Likte du han?

Ja... altså, det er første gang jeg har vært sammen med noen i miljøet, for jeg har aldri på en måte villet vært *sånn*. Involvert meg så mye, med meg og mine følelser og sånne ting. For det har jeg på en måte før stengt av. Har aldri flørta med noen for å få tak i dop, liksom, har aldri vært sånn. Har bestandig kjøpt og holdt ting litt på avstand. Har bestandig bodd hjemme og gått på skole og jobba. Hatt et A4-liv. Så jeg har gått mellom to verdener, ikke sant. Men med han, da, så ble alt så jævla enkelt. Og på en måte så var det veldig okay, for før har jeg alltid stressa etter penger til dop. Tatt hjemme eller... alt har vært så mye stress, da. Og det slapp jeg med han.

Fremstilte hun ikke her kjæresteforholdet som en vei inn i et mer etablert rusmisbruk – også identitetsmessig? Mens hun tidligere hadde opprettholdt skole, jobb og familieliv, ga hun slipp på alt dette da hun fikk denne kjæresten. Veien til avhengighet ble kort og valget for enkelt. Selv om jenter selvfølgelig kan bli rusmisbrukere uten gutters «hjelp», ser det ut til å være grunn til å være på vakt overfor eldre kjærester. Jentene var kanskje utprøvende i utgangspunktet. Da de fikk kjærester som hadde tyngre problemer, økte mulighetene for at deres egen nysgjerrighet kunne få skadelige konsekvenser.

Vi har tidligere diskutert aldersforskjell innen kjæresteforhold og maktforskjellen dette kunne innebære. Denne problematikken gjelder naturligvis også forholdene vi tar for oss her. I tillegg ser vi at rusmidler og

bytteelementet i forholdene skaper spesielle forutsetninger for maktbalansen. Dette vil vi se nærmere på nå.

Heldige jenter?

En av jentene vi intervjuet hadde vært spesielt «flink» til å bli spandert på av gutter. Både kjærester, bekjente og venner hadde gitt henne rusmidler opp gjennom ungdomstiden. Hun hadde ikke seksuelle forhold til alle disse guttene. En av dem bodde hun hos i flere måneder, som en venn. Han sto for rusmidlene i hele denne perioden. Hun visste at han var forelsket i henne og håpet på noe mer mellom dem, og hun «holdt han varm», men uten å innfri. Den samme jenta innrømmet at en senere kjæreste av henne stjal for å kunne finansiere hennes heroin.

Det var mest jeg som masa for at han skulle skaffe penger til dop. Så han tok egentlig ikke så mye som meg. Han bare gjorde det en gang iblant, liksom, også for å foran meg fordi jeg *pressa* han til det.

Hvordan fikk han tak i penger, da?

Han jobba jævlig mye svart. Pluss at han gjorde noen brekk og stjalte litt og sånn.

Hvem hadde makten i disse relasjonene? Det var gutten som brøt loven, og risikerte fengselsstraff. Han brukte mindre stoff enn henne. Han «foret» henne tilsynelatende for å bevare forholdet. Jenta vektla sin egne sterke stilling; han ville ha henne, hun kunne gå fra ham. I en tidlig fase er dette et typisk eksempel på hva vi nettopp har sett: Ung jente får stor tilgang, økt forbruk og ender i avhengighet. Jentene følte seg nok heldige der og da, men konsekvensene var alvorlige. I en senere fase er det imidlertid rimelig å vurdere dette annerledes. Jenter som allerede er inne i et tungt rusmisbruk, vil ikke nødvendigvis slutte eller redusere forbruket dersom de ikke lenger blir spandert på. Dette er hovedgrunnen til at en del rusmisbrukende kvinner selger sex – for å betale for narkotika. Det er en kjent sak at rusmisbrukere passerer grenser de tidligere ikke kunne ha forestilt seg for å skaffe penger. Denne jenta visste at prostitusjon kunne blitt et alternativ:

Hvis du tenker på de kjærestene du har hatt og de vennene du har bomma av. Tenker du fremdeles at du har vært heldig eller hadde du brukt mindre hvis du ikke hadde vært sammen med dem, eller...?

Jeg tror jeg føler meg heldig. For jeg vet at jeg hadde brukt det uansett, så hvis ikke hadde jeg vel vært prostituert, tenker jeg.

Å bli spandert på av en kjæreste på dette stadiet i avhengighet, vil derfor være en heldig situasjon for mange jenter, fordi de ellers ville måttet selge sex eller begå kriminelle handlinger.

Men la oss snu på det: Hva skulle jenta gjort dersom kjæresten ikke lenger ville finansiere hennes forbruk? Hvis jenta opplevde å være avhengig av kjæresten for å overleve uten å selge sex, ser vi et avhengighetsforhold, med den maktskjevheten det innebærer. Hvilke muligheter ville en jente for eksempel ha til å gå ut av et voldelig kjæresteforhold? Veien til prostitusjon kunne tenkes å bli kort. Dette visste hun selv. Sannsynligvis visste gutten det også. Vi spurte for lite om vold eller annet misbruk innen kjæresteforhold til å svare på dette. I prinsippet er det imidlertid sannsynlig at det vil kunne bli større spillerom for slikt innen avhengighetsforhold. En mann vi intervjuet hadde selv spandert stoff på flere kjærester, på fast basis. Til gjengjeld hadde han bodd i deres leilighet i alle tilfellene. Etter at forholdet mellom dem ble avsluttet hadde noen av jentene tydd til prostitusjon: «Det har blitt slutt og så har du detti uti sånne ting etterpå,» som han sa, ettertenksomt.

I eksemplene vi har sett her har guttene stått for inntekt til stoff. Fra andre studier ser vi imidlertid også eksempler på at det motsatte; at jenter har solgt sex og finansiert begges forbruk på denne måten (Grytbakk og Borgerstrand 2004). Dette vil gå innunder hallikparagrafen, uavhengig av karakteren av de to partenes forhold til hverandre. Forholdet der gutten stjal for å forsørge jentas forbruk, kan ses som et slags «omvendt hallikforhold».

Bytte og salg av sex ses på som en form for jentekompetanse, mens vinningskriminalitet kan ses som en guttekompetanse. Dette er imidlertid klassifikasjoner med store modifikasjoner. Jenter som byttet eller solgte sex, gjorde det fordi de så dette som et bedre alternativ enn vinningskriminalitet, ikke fordi kriminalitet var noe utenkelig eller umulig for dem.

Jeg har alltid vært «kylling» og sånn når det gjelder stjeling og sånn, så...

Så du synes det er lettere å prostituere seg enn stjele?

Ja. Også blir man selvstendig, på en måte. Slipper å samarbeide med noen og...

Så det er mindre farlig, tenker du, eller? Enn å stjele og sånn?

Ja, det er jo det. Mindre fare for å bli tatt.

Dette vil si at jentene ikke tvinges ut i prostitusjon etter et avsluttet forhold, men at dette kan synes som det beste av svært mistrøstige alternativer. Siden det ofte er et stort aldergap mellom gutten og jenta vil gutten ofte ha et større

kontaktnett som gjør det lettere for ham å skaffe og omsette stoff i begynnelsen av et forhold. Jentene opparbeider seg imidlertid også et slikt nettverk etter hvert, og kan velge å gå inn i slik handel, noe en del også gjør. Prostitusjon kan imidlertid vurderes som et mindre risikabelt alternativ, blant annet fordi det ikke innebærer risiko for å bli tatt og straffet. Selv om prostitusjon kan ses på som et resultat av *manglende* alternativer, gir det også mening å se på det som et *bedre* alternativ under vanskelige omstendigheter. Et kjæresteforhold kan imidlertid fremstå som *det beste* alternativet for jentenes del. Dersom jenta er tungt inne i misbruk, er vi tilbøyelig til å være enig i dette. Dog er det igjen fare for at rehabilitering kan tenkes å bli vanskeligere enn det ellers ville vært.

Rusmidlene skaper spesielle forutsetninger for maktbalansen i forhold: På den ene siden kan jenter ende opp i avhengighetsforhold til gutter, på den annen side kan gutters følelsesmessige behov bli utnyttet. I tillegg forekommer det nok «kjæreste-halliker» – dette har vi riktignok ikke funnet i vårt materiale. Guttene og jentene står imidlertid likt stilt i forhold til sin avhengighet til narkotika og at de begge dermed står i en svak posisjon fordi de trenger store summer for å tilfredsstille suget. Slik sett er de begge offer for fattigdom i kraft av utgiftene de står overfor. Løsningene synes imidlertid å danne forskjellige mønstre.

Lik motivasjon, ulike konsekvenser?

Når vi hevder at jentene var «heldige» fordi de slapp å selge sex, ligger det en forutinntatthet i dette. Det bakenforliggende premisset er at prostitusjon er uønskelig eller skadelig for den selgende parten. Dette peker igjen tilbake på et premiss om at det finnes et skille mellom seksualitet for nytelsens skyld, eller som et uttrykk for kjærlighet, og instrumentell bruk av seksualitet – og at det første er bedre enn det andre. Kjæresterelasjonene mellom gutter og jenter i rusmiljøet hadde elementer av bytte, men var mer enn det. Hvilke konsekvenser hadde slike forhold for jentenes selvforståelse? Hvordan så de selv på forskjellene mellom bytte innenfor kjæresterelasjoner og prostitusjon? Til sammenligning vil vi se på en kvinnes erfaring med gateprostitusjon, og hennes forståelse av dette.

Vi har allerede sett at en av jentene mente hun hadde vært «heldig» som kunne «bruke» gutter fordi hun da slapp å selge sex. Alle jentene som hadde blitt spandert på av venner og kjærester skilte klart slikt bytte og prostitusjon. Selv om de bevisst benyttet seksualitet for å få noe tilbake, var det ifølge dem selv en langt bedre måte å gjøre det på. Grunnen var at de –

som oss – så på prostitusjon som skadelig. En side av saken var at det kunne være risikabelt og at man kunne bli utsatt for vold. Det de fleste mente var viktigste grunnen til å la være, var imidlertid psykiske skadevirkninger. Noen av dem refererte til venninner som gikk på strøket og mente at disse jentene hadde fått seksuallivet sitt ødelagt for godt. Selv satt de for stor pris på seksuallivet sitt til å gjøre det samme.

Venninner av meg har gjort det, mora mi har gjort det, så jeg har lært litt av det. Jeg har vært med venninna mi når hun har gjort det for å passe på. Det er ikke noe morsomt å sitte i stua å høre på det. Bare være der for en støtte for henne hvis noe skulle skje, liksom.

Hva er grunnen til at du ikke vil gjøre det?

Jeg har ikke lyst til å ødelegge sexlivet mitt for resten av livet, liksom.

En av dem mente at en av venninnene hennes hadde blitt avhengig av fornedrelsen ved å gå på strøket, at hun repeterte tidligere overgrep på en sykkelig og skadelig måte.

Pluss at jeg tror du får et helt rart bilde av deg selv hvis du gjør sånne ting. Akkurat som man blir avhengig av det, på en måte, at folk bruker kroppen din. For hun var sånn at selv om jeg hadde penger, liksom, så nei, hun måtte ned dit å prostituere seg, på en måte. Det var akkurat som hun ble helt besatt av det. Pluss at hun hadde ikke noe bra sexliv etter det. Hun syntes kroppen sin var stygg og hun følte seg brukt og... møkkete og... sånn.

Hva tror du det var som trakk henne ned dit, på en måte? Var det bekreftelse eller...

Jeg vet ikke. Det var vel det at hun ble brukt. Eller hun fikk en sånn rar tanke om at hun likte at menn brukte henne fordi hun var en sånn bruks...

Vår informant hadde altså sett hvordan det var, og blitt avskrekket av det. Det var dermed ikke *motivasjonen*, men *konsekvensene* hun la vekt på. Hun mente ikke at hun var bedre enn de som gikk på strøket, bare at hun hadde vært heldigere. Hun trakk altså ikke noe skille mellom seg selv som ikke-prostituert og de som prostituerte seg. Til det var kanskje prostitusjonen for nær, både gjennom moren, venninner og som potensiell nødløsning.

Vi intervjuet også en kvinne som hadde prostituert seg de siste fire årene, gjennom hele den perioden hun hadde vært avhengig av heroin. Hun snakket om forholdet mellom prostitusjon og bytteforhold mellom venner og kjærester på en annen måte. Hun fremhevet først og fremst likheten i

motivasjonen: Handlingene var i bunn og grunn det samme fordi de hadde det samme formål, nemlig å skaffe til veie stoff. Dette kom spesielt fram ved uttrykkene «posehorer» og «pudderluddere», som visstnok var vanlige slanguttrykk for jenter som lå med gutter for å få stoff. Prostitusjon var imidlertid mer reallt, mente hun. Da var man ærlig om hva man egentlig ville og førte ikke noen bak lyset. Hun trodde også at prostitusjon faktisk kunne være mindre stigmatisert i rusmiljøer enn å være «pudderludder» nettopp av den grunn.

Hvis noen har sex med en gutt for å få stoff. Kaller du det prostitusjon da, eller kan det være noe annet?

Det er jo prostitusjon det og.

Det er det samme liksom?

Jo, men... tja. Det blir jo det samme, da, men. Nei, jeg vet ikke, jeg. Det er noe som heter pudderluddere og.

Er det det?

Ja, det er jo noen som blir kalt det og (ler). Du smisker med den personen og sånn, da. Ikke så akseptabelt som å selge seg til en fremmed på gata, liksom.

Det er ikke like akseptert?

Nei, tror ikke det [...].

Så du kunne ikke slutta med det om du fikk deg en kjæreste å få penger på annen måte, eller ville det vært vanskelig?

Jo, man kunne jo det, liksom, men. Jeg kunne jo hatt en kjæreste som holdt meg frisk hele tida og sånn, men jeg gjorde ikke det på grunn av ryktene, kanskje og sånn. [Jeg var] ikke forelska, men jeg ville ikke bruke han.

Her ser vi at forskjellen mellom prostitusjon og mer diffuse bytterelasjoner ble tillagt en moralsk verdi, og dermed en måte å gjøre prostitusjonen ok på. Selv om vi bare har intervjuet én kvinne fra gateprostitusjon, er hun neppe alene om å tenke slik. Lignende legitimeringer er kjent også fra andre studier (Bryan 1966:443-444 i Järvinen 1990:47-48). Hun mente også det var en fordel å kunne være selvstendig. I et kjæresteforhold er du avhengig av partneren til enhver tid, mens man som prostituert får egne penger. Hun satte det også opp mot stjeling, og mente det var bedre å gjøre noe lovlig og dermed mindre risikabelt. I tillegg fikk hun en viss bekreftelse som kvinne ved å gå på strøket, i hvert fall i begynnelsen, fordi hun var så populær blant kundene. Hun forklarte at dette var et mønster; de nye jentene hadde alltid

mer enn nok kunder. Dette kommer også fram i Jessen (1998:56), der tre kvinner fortalte at de hadde blitt «hekta på komplimenter» fra kundene. Etter hvert fikk de et annet kroppsspråk, ble mer slitne og tyngre beruset, og kundene ble færre. Bekreftelsen fra kundene på strøket har nok imidlertid også en mørkere side. Hvorfor ble for eksempel venninnen til vår informant trukket mot strøket selv når hun kunne få penger uten å jobbe? Var det utelukkende et behov for å kunne tjene pengene sine selv? Informanten vår mente det lå en selvdestruktiv kraft bak, og dette er det nok mye i. Slik ble bekreftelsen på at hun var seksuelt attraktiv samtidig en bekreftelse på at hun var en hore, en bruksgjenstand uten egenverdi. Kanskje repeterte dette et allerede innlært budskap? En slik «bekreftelse» på egen seksualitet kan nok være skadelig, og vår informant la heller ikke skjul på at kjærlighetslivet hennes var blitt svekket av prostitusjonen. Da vi spurte henne om forelskelse lo hun kort og svarte slik:

Nei. Slutta med det, holdt jeg på å si.

Tenker du at det er vanskeligere etter du har prostituert deg, eller? Å forelske seg i gutter?

Ja, jeg tenker det. Det er rart å måtte gå og prostituere deg når du har kjæreste, på en måte.

På den annen side syntes hun heller aldri at hun hadde hatt et godt kjærlighets- eller seksualliv. Dette var en stor forskjell fra de jentene som ville verne om seksuallivet sitt, som la vekt på at de hadde mye glede av det. Denne kvinnen hadde opplevd seksuelle overgrep som ungdom og hadde ingen historie der seksualitet fremsto som noe «hellig» eller romantisk. Dette er moment som går igjen i andre kvalitative undersøkelser om prostitusjon (Skilbrei 1998, Høigård og Finstad 1986:46, Hegna og Smette 2005:7-8, Jessen 1998:54), og også en rekke kvantitative undersøkelser viser at prostitusjon korrelerer med seksuelt misbruk (Bagley & Young 1987, Earls & David 1989, Greene, Ennet & Ringwalt 1999, Nadon, Keverola & Schulderman 1998). Det er langt fra slik at alle jenter med rusproblemer selger sex. Dersom seksuallivet ikke gir så mye i utgangspunktet er det kanskje lettere å ta skrittet ut i prostitusjon. En slik tolkning kan også gi mening til fortellingen om jenta som oppsøkte selvdestruksjon gjennom prostitusjon. Kanskje var det slik hun var vant til at seksualitet skulle være. Andre undersøkelser har sett noe som minner. Jenter har sagt at sexsalg ikke opplevdes som brudd med tidligere erfaringer og at de brukte prostitusjon som en form for selvskading (Grytbakk og Borgestrand 2004:23-24).

Prostitusjon er et stigmatisert begrep og «prostituert» eller «hore» kan også bli sett på som en essensialistisk identitet, som noe man *er* også når man ikke befinner seg på strøket eller får betalt for sex andre steder⁵⁶. Man skulle kanskje derfor tro at jenter som ikke hadde prostituert seg ville distansere seg moralsk fra jentene som hadde det. Vi så noe av dette også i våre intervjuer, men ikke blant dem som hadde vært dypest inne i et rusmiljø, og hatt et bevisst forhold til å få stoff av venner og kjærester. Forskjellene mellom dem selv og de som gikk på strøket var av praktisk art; de hadde hatt andre alternativer, og en kjæreste var et bedre alternativ. Jenta som hadde prostituert seg, på sin side, så ut til å legitimere sitt eget valg på en mer verdimeslig måte; hun ville ikke utnytte og føre bak lyset. Bedre å tilkjenne sine motivene sine direkte. Kanskje ble dette spesielt viktig på grunn av den stigmatiserte identiteten prostituert er. I en posisjon der man snakker om seg selv som prostituert blir det viktig å presentere seg selv som en person med verdighet og integritet, som en moralsk person, siden prostitusjon kan sies å inneha alle de elementene ved seksualitet som samfunnet anser som illegitime (Helle-Valle 1999 i Smette 2004:89). Alle vi intervjuet mente at prostitusjon var stigmatisert også i rusmiljøer, og at det derfor ble snakket lite om. Det samme sa de om kjæresteforhold av den typen vi diskuterer her. Det var ikke noe gutten og jenta tok opp til diskusjon seg i mellom. Det virker likevel som det ble tatt mer for gitt at prostitusjon var en del av livet, også for dem som ikke hadde gjort det selv. De kjente folk som gjorde det, de hadde fått tilbud om det selv på gata, det kunne være noe å ty til i en nødsituasjon. Ifølge Misje og Matre (2002:28) begynte flere brukere av Pro Sentret retrospektivt å se på tidligere kjæresteforhold som sine første prostitusjonserfaringer, selv om de ikke tenkte slik på forholdene da de fant sted. Flere av dem vi intervjuet trakk disse linjene, selv uten påfølgende prostitusjonserfaring. Men de hadde fremdeles sterke sperrer mot å selge sex. Som vi har sett, fryktet de konsekvensene, de ville beskytte sin seksualitet.

Jentene tok dermed ikke avstand fra andre jenter som prostituerte seg. Like fullt ser vi tegn på at de også ønsket å beskytte sin selvrespekt. En identitet som prostituert kan nok være vanskelig å leve med. Et kjæresteforhold mangler de synlige, utvendige tegnene på prostitusjon; byttet er ikke klart eller avtalt, selv om det kan være kalkulert, og derfor vil de fleste heller ikke tenke på det som prostitusjon. I Hegna og Smette (2005:14) blir denne

⁵⁶ Dette bidrar til å stigmatisere prostituerte og er derfor noe Pro Sentret legger spesiell vekt på i sin kontakt med både prostituerte og utenforstående. Derav deres motto «Prostitusjon er en handling, ikke en egenskap» (www.prosenteret.no).

forskjellen vektlagt. De skriver om gutten Mikal som har bodd hos forskjellige menn for å overleve, og han sa blant annet: «Jeg synes husrom og mat, det er liksom mye mer hjelp enn penger. Jeg har aldri fått penger for sex. Det er jeg så kjempeglad for. Men jeg kan tenke meg at folk som har fått en prislapp over hodet liksom, det må være utrolig tøft.» Husrom og mat er *hjelp*, mens kontanter er *betaling*. Jentene får hjelp av kjæresten sin, mens den prostituerte får betaling for sine tjenester. Gutten vi siterte la også vekt på at det ikke bare var pengene han var ute etter selv om det var det viktigste. For jentenes del var dette opp og ned. Noen var bare ute etter stoff, mens andre la vekt på helheten; det var stoffet, men også omsorgen og sexen. Det samme gjaldt når de snakket om tilfeldige gutter på fest. Noen hadde bare sex med dem hvis de selv hadde lyst på sex, aldri for stoff alene. Prostitusjon er kjennetegnet av en følelseskald transaksjon og derfor rammer ikke prostitusjonsstempelet dersom det er følelser til stede – selv om disse følelsene «bare» er av seksuell art. Følelser blir også en buffer mot utnyttelse av andre. Dersom en selv føler noe for den andre er det ikke utnyttelse, men dersom en drar fordel av andres følelser er det kynisk utnyttelse av den andre. De fleste jentene så på forholdene som en blanding av forskjellige ting de vanskelig kunne skille fra hverandre, mens en av dem klart medga at det var et instrumentelt forhold for hennes del. Flere studier har fremstilt gutteprostitusjon som mer innleiret i vennskaps-, kjærlighets- eller elskerforhold enn jenteprostitusjon, og også vektlagt seksuell nysgjerrighet og nytelse som en motivasjon (Hanssen 1984, Høigård og Finstad 1986, Weisberg 1986, Whitaker 1999). Til en viss grad kan nok forholdene jenter har til gutter med stoff likestilles med slik gutteprostitusjon. Det er et bytteforhold som også tilfredsstillende følelsesmessige behov. Ved å velge ordet prostitusjon istedenfor kjæresteforhold vil imidlertid forholdet gi helt andre assosiasjoner, og ordene jentene velger vil nok også ha betydning for deres selvbilde, slik vi så at fraværet av kontant betaling fikk for Mikal. Dette ble ganske tydelig også i et av intervjuene våre (sitert på side 170), der en av jentene så helt annerledes på sitt eget forhold og andres, og selv undret seg litt over dette.

Bildet er imidlertid ikke så enkelt som at gateprostitusjon dreier seg om flyktige, følelseskald transaksjoner mens kjæresteforhold er varmere og mer varige relasjoner der et bytte inngår. Også i gateprostitusjon skapes det relasjoner som kan få en viss stabilitet. Ifølge vår informant var ikke kundene først og fremst fremmede, potensielt voldelige personer. Hun fikk flere faste, koselige kunder, og en dem ble hun kjæreste med. Dette mente hun imidlertid selv var «litt spesielt», og det er nok heller ikke vanlig

(Høigård og Finstad 1986). Likevel viser det at skillet mellom prostitusjon og andre relasjoner kan synes mindre enn stereotypien tilsier.

Prostitusjon kontra «vanlig» seksualitet

Som vi har sett ser jentene skadevirkningene ved prostitusjon som den største forskjellen fra kjæresteforhold der et bytte står sentralt. En av disse skadevirkningene er imidlertid lavere selvrespekt, og dermed bør man også anse ønsket om ikke å få en identitet som prostituert som viktig. Vi vil nå se denne diskusjonen fra et mer teoretisk perspektiv. Hvorfor er kjæresteforhold av den typen vi her har diskutert vanligvis ansett som noe annet enn gateprostitusjon? Har dette også med skadevirkningene å gjøre, slik at det ikke har vært relevant for f.eks. hjelpeapparatet som henvender seg til prostituerte eller er det andre grunner?

Petterson og Tiby (2003) dekonstruerer i artikkelen «The Production and Reproduction of Prostitution» sin egen reproduksjon av definisjonen på prostitusjon i deres rapport om det offentlige kontroll- og hjelpeapparatets forståelse av prostitusjon i Sverige etter kriminaliseringen av kunder (Socialstyrelsen 2000). Konklusjonen deres er at forskning rundt prostitusjon i stor grad er preget av en stereotypisk definisjon av den prostituerte, som bidrar til stigmatisering. Elementene i denne definisjonen er at prostitusjon 1) skiller seg fra ikke-prostitusjon (vanlig/ideell seksualitet), 2) er synlig og 3) foregår mellom en kvinnelig selger og en mannlig kjøper. Dermed vil former for bytte og salg av sex som minner om vanligere former for samliv og seksualitet usynliggjøres, i likhet med gutteprostitusjon og prostitusjon på arenaer som internett. Prostitusjon fremstår følgelig som et mer entydig, men også mer fremmed og uforståelig fenomen enn det er empirisk grunnlag for. Selv erfarte de at definisjonen på prostitusjon paradoksalt nok ble vanskeligere å trekke jo mer de satte seg inn i temaet, nettopp fordi skillene mellom prostitusjon og ikke-prostitusjon var konstruert på en måte som ikke samsvarte med fenomenets kompleksitet. Slik reproduseres 1800-tallsforestillingen om den prostituerte som «den falne kvinnen» (Svanström 2000 i Petterson og Tiby 2003:164).

Som vi har sett av intervjuene, har gutteprostitusjon og kjæresteforhold til felles at transaksjonene ofte er innleiret i mer varige relasjoner enn de flyktige kontaktene med kunder på gata. Kjæresteforholdene vi har tatt for oss her kommer kanskje så nært opp til dette idealet at det blir mer fremmed og truende å regne det som et prostitusjonsforhold. Det vil si at de på et kontinuum er nærmere ikke-prostitusjon enn prostitusjon. Ser man imidlertid

på intervjuet med den gateprostituerte – som skulle være kjernen i hva som regnes som prostitusjon – ser vi at også hun hadde faste kunder som hun etter hvert ble kjent med. En av dem ble hun til og med kjæreste med. Selv om dette nok er sjeldent, viser det likevel at forskjellene mellom «vanlig» seksualitet og prostitusjon kan være overdrevne fordi prostitusjon som fenomen har vært satt opp mot det seksuelle idealet, som er det monogame forholdet eller ekteskapet. Dermed bidrar en slik forståelse av prostitusjon både til å usynliggjøre seksuelle bytterelasjoner som kanskje kunne vært inkludert, samtidig som den til dels også fordreier bildet av gateprostituerte, som forestillingen er bygd på. Denne konstruksjonen av prostitusjon får reelle konsekvenser, i form av lavere selvrespekt og stigma.

På den annen side viste Høigård og Finstad til store omkostninger ved å selge sex, som ikke først og fremst var produkt av stigmaet, men til handlingene og meningen tillagt disse handlingene. Det var slike omkostninger våre informanter hadde observert. Disse fungerte som varselamper mot å gjøre det samme selv.

Oppsummering

- I miljøer preget av rusmisbruk er det et kjent mønster at jenter blir spandert stoff på av gutter. En del jenter «bruker» gutter bevisst for å få rusmidler. Ofte er det forventninger om sex i bytte for stoffet, men jentene hevder selv at de selv velger om de vil innfri forventningene. Friheten begrenses nok imidlertid av jentas avhengighet av stoff.
- Jenters rusdebut kan være knyttet opp mot forelskelse og seksualitet fordi de trekkes mot eldre gutter som eksperimenterer med stoff. Jenter blir ofte spandert på av gutter de første gangene de prøver illegale rusmidler. Dette bør ikke sees som årsaksforklaringer; mer sannsynlig er det at det er de samme jentene som er tilbøyelige til å søke spenning blant eldre gutter som også eksperimenterer med rusmidler. Flere mekanismer bør likevel nevnes som svært uheldige: Jentene får (i) et romantisert bilde av rus, (ii) økt tilgang på rusmidler og (iii) tilknytning til et miljø der rus og kriminalitet står sentralt.
- I en senere fase i jentenes rusmisbruk kan kjæresteforhold der guttene spanderer stoff synes å ha positive konsekvenser for jentene. De unngår å prostituere seg på gata eller å ty til kriminalitet. Flere av dem mente at kjæresteforholdene deres kunne sammenlignes med prostitusjon, men de oppfattet dette som langt mindre skadelig for dem enn hva prostitusjon ville være. Dette er nok en rimelig slutning. Et problem er

imidlertid at kjæresteforhold der rus står sentralt vil kunne vanskeliggjøre rehabilitering.

- En jente med erfaring fra gateprostitusjon så annerledes på forholdet mellom kjæresteforhold og prostitusjon. Hun hevdet det var mer realt å selge sex åpent isteden for å late som om hun var forelsket i noen for å få stoff. Fordelene med prostitusjon er selvstendighet, «ærlighet» og en viss bekreftelse. Skadevirkningene kan bl.a. være et redusert seksual- og kjærlighetsliv. Det kan nok være enklere å selge sex dersom man i utgangspunktet har dårlige erfaringer med intimitet, f.eks. på grunn av seksuelle overgrep.

13 Kjønn, rus og seksuell sårbarhet

Vi har studert ungdom og unge voksne og vist hvordan deres seksualitet må forstås og gis mening på bakgrunn av en rekke aspekter ved deres liv. For mange av dem blir seksualitet noe som møter dem og som de forholder seg til allerede fra tidlig av. De lærer seg å lese handlinger, tegn og symboler som seksualiserte. De utvikler – i høyere eller svakere grad – kompetanse på å forholde seg innen relasjoner som har seksualisert karakter. Fordi seksualiteten har denne vanskelig avgrensbare karakteren, farges den av allmenne samfunnsmessige utviklingstrekk. Også for den seksualiteten vi har undersøkt – som befinner seg i grenseflaten mot prostitusjon og seksuelle overgrep – finner vi avtrykk av slike samfunnsmessige forhold. Ikke uventet viste hele feltet seg å være *kjønn* – på komplekse måter.

Dette var lett synlig ved de vanligste krenkelsene ungdom var utsatt for, nemlig menns seksuelle oppmerksomhet i det offentlige rom. Oftest ble dette uttrykt ved objektiverende blikk og kommentarer til jenter, noen ganger også ved berøring. Jentene fremstilte seg selv som tøffe og frekke i omgang med menn som ga dem slik oppmerksomhet når de opplevde det som ubehagelig. De beskyttet seg ved å gå sammen, de var bevisste på rettigheter og grenser. Guttene så ikke ut til å ha den samme bevisstheten om seg selv som seksuelle objekter for voksne. Dette kan komme av at de får mindre av denne oppmerksomheten. Men våre data tyder også på at gutter er mindre sensitivisert på og årvåkne for seksuell interesse fra voksne. Dette ble understøttet av at hendelser der gutter ble utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet fra menn ble fortiet under intervjuene. Antakelig kan gutter ha vanskelig for å fortelle om situasjoner som gjør at de stilles i offerposisjon og fremstår som redde og svake. Dette gjør at gutters erfaring med seksuelle overgrep og krenkelser kan bli vanskeligere å kartlegge.

Kjønn spiller altså inn på avgjørende måter. Enkelt sagt har vi avdekket mer tradisjonell maskulin makt og dominans enn vi kanskje hadde forventet. Unge jenter utsettes fortsatt for objektivering og seksualisert tvang, på en nedslående måte. Mange andre datakilder tyder på at seksualiteten er i endring, og at endringene slår ut forskjellig for gutter og jenter. Men selv om unge jenter i høyere grad enn før formulerer egne premisser for sin seksualitet, tyder våre data på at tvang og undertrykking reproduseres på velkjente måter. Unge gutter kan imidlertid også være utsatt. Våre data har ledet oss et stykke videre i å identifisere arenaer, situasjoner og mekanismer som kan ha

betydning. Mest slående var den opplevde språkløsheten forbundet med gutter og seksuell sårbarhet. Dels var gutter, som pekt på over, lite kompetente når det gjaldt å lese seksuell interesse fra voksne. Mønsteret gikk igjen både hva angår seksuell interesse formulert i det offentlige rom, og i mer private kontekster. Slik interesse ble også lettere assosiert med en stigmatiserende offerrolle, i dårlig samsvar med idealer om maskulinitet i vår kulturkrets. Alt dette trekker i retning av at både salgs- og bytterelasjoner, men også overgrep som involverer gutter, lettere forblir usynlig og ubeskrevet enn det som skjer når jenter er involvert. Kanskje har jenter og kvinner fått et bedre språk om slike forhold, som resultat av flere tiårs feminisme og kamp for likestilling.

Et annet funn – som også understøttes av annen forskning – er at ungdom finner det vanskelig å verge seg mot overgrep fra nære og bekjente. En rekke studier peker i retning av at det særlig er i slike relasjoner overgrep faktisk skjer. I våre data var det særlig jenter som fortalte historier om slike overgrep. Men i flere tilfelle så vi at jentene syntes det var vanskelig å finne dekkende ord for hva som hadde skjedd. Handlinger vi for vår del – uten tvil – oppfattet som seksualisert vold eller regulære voldtekter, fremsto ikke klart som dette for jentene selv. Spesielt gjaldt det i kjæresteforhold, der det vil være rom for forhandlinger om hvor langt partene vil gå seksuelt. Ofte ble krenkelser i slike kontekster forbundet med jentenes egen skyldfølelse og tvil om hvor ansvaret burde ligge. Mange jenter virket lite bevisste egne rettigheter og grenser i relasjoner til personer de kjenner.

De store endringene i bruken av internett og annen IKT er et annet samfunnsmessig utviklingstrekk som opplagt har hatt stor betydning. Ungdom er storbrukere av slik teknologi, og dette har endret rammen for intime relasjoner, erotikk og også for muligheten for seksuelle overgrep og instrumentell bruk av sex. Et siste forhold som spiller inn – særlig i forhold til unge jenters utsatthet – er den høye raten av skilsmisser, samlivsbrudd og skiftende partnere i foreldregruppa til de ungdommene vi har undersøkt. Flere av jentene hadde opplevd at de hadde blitt eksponert for seksuelle tilnærmelser fra mors nye og skiftende partnere.

Skal vi avsluttende peke på et trekk som mer enn noe annet skjærer gjennom hele arbeidet, er det at høyt forbruk og misbruk av rusmidler er den faktoren som tydeligst påvirker det vi har kalt ungdoms seksuelle sårbarhet. Gjennom hele rapporten har vi vist hvordan rusmidler og seksualitet samspiller på en rekke arenaer hvor ungdom oppholder seg. Vi vil til slutt samle noen tråder rundt dette funnet.

La oss for ordens skyld gjenta hvem vi har undersøkt: Våre informanter ble ikke selektert fordi de hadde gjort erfaringer med prostitusjon eller fordi vi visste at de hadde vært utsatt for seksuelle krenkelser eller overgrep. De ble valgt ut fordi de i større eller mindre grad hadde kjennetegn som vi fra tidligere forskning *antok* ville gi dem økt risiko. Noen visste vi hadde hatt en ruskarriere, fordi de ble hentet fra ulike behandlingskollektiver. Andre hadde hatt problemer i skoleverket eller de oppholdt seg mye i sentrum av Oslo. Ikke uventet viste det seg at også disse ungdommene hadde et høyere forbruk av legale og illegale rusmidler enn andre ungdommer.

Rus og seksuell sårbarhet

Nesten ingen av informantene fortalte om prostitusjonserfaringer i begrepets tradisjonelle betydning – altså en selger, en kjøper, en avgrenset transaksjon og tilhørende kontant betaling. Noen få av jentene hadde solgt sex på denne måten, men alle disse tilhørte utvalget av tidligere misbrukere og hadde alvorlige rusproblemer da det skjedde. Ingen gutter fortalte om denne type erfaringer. Materialet understøtter andre datakilder og tyder på at prostitusjon – i denne mest vanlige betydningen av begrepet – er lite utbredt i den ungdomsgruppen vi har undersøkt. Likevel er det enkelte som får forespørsler om å yte seksuelle tjenester, av fremmede, i tråd med denne stereotypien. Et par jenter hadde fått tilbud om penger for seksuelle tjenester – av voksne menn – før de var fylt 16 år. I ett tilfelle hadde dette skjedd i Oslo sentrum, i et annet tilfelle hadde det skjedd i jentas lokalmiljø. Flere jenter hadde fått slike tilbud da de nærmet seg slutten av tenårene. Da ble en del også kontaktet av personer som rekrutterte til innendørs prostitusjon og mer organisert pornoindustri. Bare én gutt hadde noen gang fått tilbud om penger for sex, mens han oppholdt seg i byrommet. Fellestrekket ved forespørslene var at de ikke traff blindt. De som fikk tilbudene hadde problemer med rusmidler, eller det kunne i alle fall – slik vi oppfattet dem – se ut som om de hadde det. Alle våre informanter hadde takket nei til tilbudene. Noen – av begge kjønn – som *ikke* hadde fått slike tilbud, mente imidlertid de ville takket ja, dersom de hadde fått det da de hadde mest behov for penger til stoff. Våre data peker altså i retning av at spørsmål om å yte seksuelle tjenester fra fremmede i byen er en realitet og kan tenkes å lokke personer, som ellers ikke ville tenkt tanken, til å selge sex. Sannsynligvis gjelder dette også ungdom under atten år.

Den vanligste formen for strategisk og instrumentell bruk av seksualitet fant vi derimot i kjæresteforhold. Igjen gjaldt dette primært jenter med

rusproblemer. Faktisk hadde *alle* jentene med alvorlige rusproblemer i løpet av de tidlige tenårene på et eller flere tidspunkter hatt en kjæreste som var svært mye eldre enn dem selv. De fleste mente de selv til dels hadde «utnyttet» kjæresten for å få rusmidler. Enkelte så likhetstrekk med prostitusjon i slik samhandling, men de mente likevel kjæresteforholdene fungerte annerledes. De hadde følelser for kjæresten, selv om noen innrømmet at rusmidlene også kunne utvikle seg til å bli en forutsetning for å forbli i forholdet. Fenomenet var kjent, men tabubelagt, i rusmiljøene. Vi bedømmer slike relasjoner som viktige i mange av jentenes vei inn i tyngre misbruk.

Gutter ble stilt ovenfor andre typer tilbud, som gjennomgående var mer tilslørte. Mange gutter fortalte om besøk hos menn som bodde i nærmiljøet, der de ble underholdt med morsomme spill, filmer, røyk og øl. En del gutter fikk også kontante penger for disse besøkene. Guttene var oftest tidlig i eller midt i tenårene da dette skjedde, og de gikk ut fra at slike menn var seksuelt interessert i dem. Vi har ikke data fra mennene som inviterte guttene hjem. Men mye kan tyde på at mange av dem fikk mye ut av erotisert, men likevel nokså vanlig sosialt samvær med unge gutter. Det er likevel sannsynlig at en del slike relasjoner inneholdt seksuell samhandling. Dette funnet og andre kan tyde på gutteprostitusjon kan finne sted i kortere perioder i tenårene, i lite synlige og vanskelig tilgjengelige sosiale kontekster. Ingen av våre informanter fortalte selv om seksuell kontakt med slike menn, men flere mente at andre gutter i deres miljøer hadde ytt slike tjenester. Også besøk hos slike menn var i vårt materiale forbeholdt rusbelastet ungdom, og ofte ble kontakten hemmeligholdt for guttenes foreldre. Igjen så vi at det var sårbare ungdommer som mottok seksuelle fremstøt. Kontakten med slike menn skiller seg dessuten fra enkelttilbud om penger for sex i byrommet, siden den gjerne er mer stabil. Antakelig kunne ungdom med vanskelige forhold i hjemmet få tilfredsstilt behov for nærhet, ømhet og voksenkontakt, på denne måten.

Alt i alt tyder våre data på at instrumentell bruk av seksualitet er forholdsvis utbredt blant ungdom i rusmiljøer. Ungdom i slike miljøer blir tidlig klar over at deres seksualitet kan brukes for å oppnå goder. De får bevissthet om at de er i besittelse av det vi har kalt en «seksuell kapital». Vanligvis finner slik bruk av seksualitet sted i relasjoner der bytteforholdet er skjult for omverdenen, og hvor transaksjonene kan være uklare. Det er nok en viktig grunn til at vi har få studier av temaet. Blant ungdom uten tilhold i rusmiljøer synes slike relasjoner å være temmelig sjeldne, men ikke fraværende.

Fra andre data har vi grunn til å anta at en del gutter utfører seksuelle tjenester mot betaling. Basert på de data vi her har lagt fram, antar vi at dette dels kan skje i lokalmiljøene, sammen med menn som gradvis nærmer seg guttene seksuelt, ved å skaffe seg tillit og tilby aktiviteter og penger. Sannsynligvis er dette oftest kortvarige forbindelser guttene har tidlig i tenårene. Vi fant ingen eksempler på at gutter solgte sex i entydige prostitusjonsrelasjoner. Jenter synes å være utsatte på andre måter. Mest typisk er byttepregede relasjoner til eldre kjærester. I kjølvannet av omfattende misbruk av rusmidler, dukker det så – for enkelte – opp sexsalg mer i tråd med de vanlige bildene av prostitusjon. Alle kvinnene som hadde mer entydig prostitusjonserfaring i vårt datasett var tidligere rusmisbrukere.

Seksuelle krenkelser og overgrep forekom også oftest i situasjoner med rus. Noen kvinnelige informanter fortalte om overgrep og voldtekter fra jevnaldrende, og de fleste var fra utvalget av tidligere rusmisbrukere. Rus spilte inn på ulike måter. For det første skjedde flere av voldtektene mens jentene var ruset av en kombinasjon av alkohol og piller (oftest Rohypnol). De kunne altså ikke beskytte seg på en god nok måte, og i flere tilfeller forble også hendelsesforløpet uklart i ettertid. Det kunne være vanskelig å vite hva som hadde skjedd, noe som i seg selv kunne oppleves som truende.

Våre data peker i retning av at miljøer preget av mye rus også ser ut til å ha færre sperrer mot seksualisert vold og krenkelser. En jente opplevde for eksempel å bli seksuelt krenket av kjæresten. Dette skjedde ikke under rus, men de to var del av et miljø som eksperimenterte med narkotika. Jenta utviklet ikke selv rusproblemer. Desto mer interessant er dette: I den korte perioden hun vanket i rusmiljøet, i begynnelsen av tenårene, fikk hun seg en eldre kjæreste og hun ble voldtatt gjentatte ganger. Fortellingen hennes fremstår som et konsentrert bilde av noen av funnene våre: Relasjoner til eldre gutter og menn knyttes til både byttepregede sex-transaksjoner og seksualisert vold. Dette preger livet til svært mange av jentene med rusproblemer.

Hvorfor er rusmisbrukende ungdom utsatt?

Det er ikke innlysende hvorfor rus spiller en så viktig rolle. En mulighet er at det skyldes seleksjon, på den måten at enkelte ungdommer både er sårbare i seksuelle kontekster og for misbruk av rusmidler. En annen mulighet er at misbruk av rusmidler gjør noe med dem – der og da eller over tid. Denne rapporten vil selvsagt ikke kunne gå i dybden på så komplekse saksforhold.

Men basert på tidligere forskning og våre egne data vil vi peke på særlig tre forhold som kan antas å spille en rolle.

1. Situasjonelle forhold
2. Synlig sårbarhet
3. Svak kompetanse på grensesetting og avvisning

For det første vil ungdom med rusproblemer oftere enn annen ungdom oppholde seg i situasjoner der de kan få forespørsler om å selge sex eller bli utsatt for seksuelle krenkelser. Opphold i enkelte av byens sentrumsområder, hjemmefester med mye rus og eldre ungdommer eller unge voksne, og besøk hos menn i nærmiljøet var de mest slående situasjonene vi avdekket. Mange ungdommer vil nok henge litt i sentrum og også dra på fester hvor det er alkohol. De mest utsatte ungdommene oppholder seg mye mer enn andre i slike situasjoner. Besøkene hos menn i nærmiljøet syntes dessuten stort sett å være forbeholdt ungdom med rusproblemer.

Alt tyder dessuten på at ungdom med rusproblemer oftere enn andre blir eksponert for forespørsler om salg av sex og utsatt for krenkelser når de først befinner seg i slike situasjoner. I byens sentrum, men også i ungdommenes eget nærmiljø, får de lettere tilbud om penger for sex. Noen blir forsøkt rekruttert til organisert prostitusjon eller invitert hjem til menn som kan ønske seg seksuell kontakt. Vi tror det er rimelig å anta at mange voksne lett leser ungdoms tegn på sårbarhet, og at de derfor nærmer seg dem de antar vil ha lav motstandskraft mot tilbud med kortsiktig gevinster. Ungdommene selv virket som oftest lite oppmerksomme på slike trekk som kunne gjøre dem utsatt.

Selve rusen senker også terskelen for normbrytende handlinger som for eksempel salg av sex. Vi så også eksempler på at grove overgrep fant sted mens de var ute av stand til å gjøre motstand. I tillegg hadde flere – men langt fra alle – en forhistorie med overgrep eller omsorgssvikt. Dersom seksuallivet oppleves vanskelig og vondt i utgangspunktet vil nok sperrene mot å selge eller bytte sex være svakere enn ellers.

De tre mekanismene synes å virke gjensidig forsterkende: (i) ungdom med problemer vil oftere oppholde seg på arenaer der de er tilgjengelige for fremmedes interesser, (ii) de vil oftere bli kontaktet og utsatt for krenkelser og andre seksuelle forventninger, (iii) de vil også ha lavere motstandsevne når dette skjer. Risikoen hoper seg altså opp hos de mest sårbare.

Sårbarhet og mangel på språk

Hvor alvorlige er de funnene som er avdekket i dette arbeidet? Som skissert i starten av rapporten, sentreres mye av diskursen om seksualitet og barn og ungdom rundt problemer og risiko. Noen vil formulere det sterkere, og hevde at vi – på tross av den åpenbare seksualiseringen av vårt samfunn – lett utvikler perspektiv med preg av moralsk panikk på barn og unge som utforsker seksualitet. Det kan være mye rett i en slik posisjon. Mange av de ungdommene vi har intervjuet gjennom dette arbeidet, har tidlig utviklet seksuelle relasjoner til andre. For mange har dette gitt både seksuelle gleder, nærhet og erfaringer som de åpenbart har trukket med seg inn i sin identitetsmessige og psykososiale utvikling.

Problemet vi har avdekket ligger i at mange av dem også har blitt eksponert for seksuelle forventninger fra personer som på ulike måter har hatt mer makt og myndighet enn dem selv. I mange tilfeller har dette foregått uten at ungdommene har hatt kunnskap og språk om det som har skjedd. Mest slående er det at de som på forhånd er mest sårbare, oftest blir eksponert for slike forventninger. Deres sårbarhet har preg av klassiske risikofaktorer: Den har røtter i vanskelige familieforhold og dårlig tilsyn. Problemer i skolekonteksten forsterker det hele. Harde og noen ganger voldelige gjengmiljøer introduserer rusmidler, som er den faktoren som mest systematisk forsterker deres sårbarhet. Det er i denne sårbare situasjonen at ulikeverdige relasjoner utvikler seg. Mest sårbare synes ungdommene å være når overgriperen eller kjøperen av seksuelle tjenester *ikke* er en anonym og fremmed mann, men snarere en de kjenner. Ofte kan han være en kjæreste. Noen ganger en vennlig mann i nabolaget. Ikke sjelden en bekjent av familien, mors nye kjæreste, en arbeidsgiver, en lærer eller trener i idrettslaget.

Hva bør gjøres? For det første bør de generelle forebyggende programmene når det gjelder barn og unge og uønsket seksuell oppmerksomhet, vektlegge tydeligere de vanligste risikosituasjonene: De forekommer oftest tett på deg, og ikke i situasjoner som nok fortsatt de fleste forbinder med slik fare (mørke skogholt, øde veistrekninger). Alt tyder dessuten på at gutter har dårligere språk på dette feltet enn jenter. Av mange grunner bør en søke å videreutvikle gutters kunnskap og kompetanse. For det tredje bør alle som arbeider spesielt med risikoutsatt ungdom gjøre seg bedre kjent med dette feltet. De bør vite noe om de fasene i livsløpet hvor destruktiv seksualitet kan spille en rolle, og de former det kan ta. De bør kjenne noe til situasjoner og relasjoner som er farlige. De bør vite noe om hvilke ungdommer som er utsatt og hvorfor de er det. For kjernen i våre funn er nok denne: Dess flere risikofaktorer, dess høyere sannsynlighet for at også dette livsområdet blir vanskelig.

Summary

The background for this report is recent research on adolescents who sell sex. The studies have brought to light a long range of experiences that involve the exchange of sex for other goods, but that do not easily fit into fixed categories. Sometimes terms like “prostitution” or “survival sex” seem appropriate, other times they do not. In addition we wanted to study relations and situations in which sex seemed to play a problematic role. The report is based on 60 in-depth interviews with adolescents and young adults. The selected samples were not based on sex sale experiences, but on characteristics that have been indicated – by quantitative studies – to give increased risk of sex sale.

Accounts of experiences we traditionally would label prostitution were scarce among the adolescents we interviewed. However, there seemed to be a relatively high occurrence of less clear cut experiences of sex exchange among those who had high levels of alcohol and drug use. For girls we identified a pattern of much older boyfriends who supplied them with drugs. For boys in their mid teens we saw a pattern of adult men in their home environment whose home served as a place to hang out. The boys were often given cigarettes, alcohol or money, and their visits were often filled with exciting activities. For some, this might be an arena where sex is exchanged for money or other goods. Adolescents lacking experience with heavy drugs did not tell of such experiences. They did, however, tell of sexual harassment in public areas and sexual interest from adults in their home surroundings. A surprising finding was that girls seemed more aware of the sexual content of such interest than boys. This might have implications for their competence to respond adequately. Another finding – in tune with quantitative studies - was that they found it easier to reject sexual interest from strangers than from acquaintances or people they had a close relationship with, such as teachers, parents of friends or boyfriends. In some instances they also seemed to have difficulties with labeling an experience rape if the rapist was their own boyfriend. Sexual violence seemed to be experienced more frequently by adolescents who used drugs.

The internet is an arena which offers specific sorts of risks, especially when it comes to sexual abuse. The adolescents were aware of the risks involved, and seemed competent to handle them in most cases. Still, they sometimes admitted to breaking their own rules, in search of excitement.

Exchange relations between unfamiliar adults and adolescents without what we normally label «risk factors», initiated on the internet, also occur. However - as is the case offline – adolescents find it easier to reject strangers than adults they already know.

Litteratur

Aakernes, Jan-Egil (2002): *Sex, løgn og skuespill. En sosiologisk studie av backpackere og barjenter i Bangkok*. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Aas-Hansen, Astrid (2004): *Barn som møter overgriper på internett. Fokus på rettspraksis*. Oslo: Redd Barna.

Altman, Peter & Dennis Aggleton (red.) (1999): *Men who sell sex. International perspectives on male prostitution and HIV/AIDS*. Oxford: Taylor and Francis.

Bagley, C. & L. Young (1987): Juvenile prostitution and child sexual abuse: A controlled study. *Journal of community mental health*, 6:5-26.

Bech, Henning (2004): The Gender Game. *Sosiologisk årbok*. Nr. 1/04:47-98.

Bergerud, Christine Hassel (2004): *Chattevenner er ikke som andre venner. Rapport om barn og unges chattekompetanse*. Oslo: Redd Barna.

Bingham, C.R. & L.J. Crockett (1996): Longitudinal adjustment patterns of boys and girls experiencing early, middle and late sexual intercourse. *Dev Psychol*, no. 32/1996:647-58.

Bjørnstad, Taran L. og Tom Ellingsen (2002): *Nettsvermere: En rapport om ungdom og internett*. Oslo: Statens filmtilsyn.

Braaten, Eva (2004): *Er det normalt? En studie av forståelsen av seksualitet på www.klara-klok.no*. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Brunvand, J.H. (1986): *The Mexican pet*. New York: Norton.

Davis P, Lay-Yee R (1999): Early sex and its behavioral consequences in New Zealand. *Journal of sex research*, no. 36/1999:135-44.

Earls, C. M. & H. David (1989): A psychosocial study of male prostitution. *Archives of sexual behaviour*, 18: 401-419.

Edgardh, Karin (1992): *Tonåringar, sex og samlevnad*. Göteborg: Förlagshuset Gothia.

Finkelhor, D. (1984): *Child sexual abuse: New theory and research*. New York: Free Press

Frith, H. and C. Kitzinger (2001): Reformulating script theory. *Theory & psychology*, 11:209-232.

Giuffre, P. A., C. C. Williams (1994): Boundary lines: Labeling sexual harassment in restaurants. *Gender and Society*, 8(3): 378-401.

- Goyer, P.F. Eddleman, H.C. (1984): Same-sex rape of nonincarcerated men. *American Journal of Psychiatry*, 141: 806-10.
- Greene, J. M., S.T. Ennet & C.L. Ringwalt (1999): Prevalence and correlates of survival sex among runaway and homeless youth. *American journal of public health*, 89:1406-1409.
- Grytbakk, Anne og Jannicke H. Borgerstrand (2004): *Følelser i drift. Om ungdom under 18 år som selger/bytter seksuelle tjeneseter i Trondheim*. Trondheim: Trondheim kommune/BUS Midt-Norge/Kirkens bymisjon.
- Hanssen, Arne-Harald (1984): *Gutteprostituasjon i Oslo*. Mellomfagsoppgave i kriminologi. Stensilserie. Oslo: Institutt for kriminologi og strafferett, Universitetet i Oslo.
- Hegna, Kristinn og Willy Pedersen (2002): *Sex for overlevelse eller skyggebilder av kjærlighet. Ungdom under 18 år som selger seksuelle tjenester*. Oslo: NOVA Rapport 5/02.
- Hegna, Kristinn, og Ingrid Smette (2005): Om å holde seg for god. *Sosiologisk tidsskrift*. In press.
- Helmius, Gisela (1990): *Mogen för sex?!: det sexuellt restriktiverande samhället och ungdommars heterosexuella glädje*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Hennum, Ragnhild (2004): *Seksuelle overgrep mot barn. Omfang og rettsapparatets behandling*. Oslo: Redd Barna.
- Høglend, Per og Einar Kringelen (2000): Seksualovergrep mot barn og psykiske skadevirkninger? *Aftenposten*, 16.02.00.
- Høigård, Cecilie og Liv Finstad (1986): *Bakgater. Om prostituasjon, penger og kjærlighet*. Oslo: Pax forlag.
- Järvinen, Margaretha (1990): *Prostitution i Helsingfors – en studie i kvinnokontroll*. Åbo: Åbo Akademis Forlag.
- Jessen, Liv (1996): *Prostitusjonsdebut*. Rapport. Pro Senteret/Oslo kommune.
- Jessen, Liv (1998): *Ung prostituasjonsdebut*. Rapport. Pro Senteret/Oslo kommune.
- Johannes, Lillian, Louise og Nadia (2004): Prostituasjon, moral og symboler, *Dagbladet* 27.11.2004.
- Kaare, Birgit Herzberg (2004): Alder ingen hindring? Synet på alder og nett-kompetanse. *Tidsskrift for kulturforskning*, vol. 3, nr. 1:51-66.
- Kaestle, Christine E., Donald E. Morisky & Dorothy J. Wiley (2002): Sexual intercourse and the age difference between adolescent females and their romantic partners. *Perspectives in sexual and reproductive health*, no 6.
- Kahn, Arnold S., Jennifer Jackson, Christine Kully, Kelly Badger & Jessica Halvorsen (2003): Calling it rape: differences in experiences of women who do or do not label their sexual assault as rape. *Psychology of women quarterly*, no 27.

- Kilpatrick, Allie C. (1992): *Long-range effects of child and adolescent sexual experiences: myths, mores, and menaces*. Hillsdale, N.J.: L. Erlbaum.
- King, M. (1992): Male sexual assault in the community. I Mezey, G.C., King, M.B. (red). *Male victims of sexual assaults*. Oxford: Oxford University Press.
- Kippe, Elin (2000): *Gategutt eller gigolo: en studie av fire menn som selger sex*. Oslo: Hovedoppgave, Universitetet i Oslo.
- Kippe, Elin (2004): *Kjøper ekte mannfolk sex? En studie av 20 menn som selger seksuelle tjenester*. Oslo: Helse og rehabilitering.
- Leth, Ingrid, Bodil Stenvig og Asbjørn Pedersen (1988): Seksuelle overgrep mod børn og unge. Omfang og karakter. *Norsk psykologi*, 1988:383-393.
- Levine, Judith (2002): *Harmful to minors. The perils of protecting children from sex*. New York: Thunder's mouth press.
- Marín, Barbara Vanoss, Karin C. Koyle, Cynthia A. Gómez, Scott C. Carvajal, Douglas B. Kirby (2000): Older boyfriends and girlfriends increase risk of sexual initiation in young adolescents. *Journal of adolescent health*, 27:409-418.
- Misje, Turid og Cecilie Matre (2002): *UNGFelt. Oppsøkjande arbeid blant ungdom*. Oslo: Pro Senteret/Oslo kommune.
- Mossige, Svein (2001): *Ungdom holdninger til seksuelle krenkelser og overgrep. Ungdommers oppfatning av barn som legitime mål for seksuelle handlinger*. Oslo: NOVA Rapport 16/01.
- Nadon, S. M., C. Keverola & E.H. Schuderman (1998): Antecedents to prostitution. Childhood victimization. *Journal of Interpersonal Violence*, 13:206-221.
- Nord, Anders og Tomas Rosenberg (2001): *Lag (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster. Metodutveckling avseende åtgärder mot prostitution*. Skåne: Polismyndigheten i Skåne.
(http://www.polisen.se/inter/mediacache//4347/3473/Rapport_sexkop.pdf)
- Norli, Bjørg (2001): *Hjelpeapparatets forhold til kommersiell utnyttning av barn og unge. Ansatte i hjelpeapparatets kjennskap til, møte med og behov for kunnskap om mindreårige som er utsatt for kommersiell seksuell utnyttning*. Oslo: Pro Senteret/Oslo kommune.
- O'Connell Davidson, Julia (2003): Prostitution, power and freedom, i Weeks, Jeffrey, Janet Holland & Matthew Waites (red.): *Sexualities and society. A reader*. Cambridge: Polity press.
- Paglia, Camille (1992): *Sex, art, and American culture: essays*. New York: Vintage Books.
- Pedersen, Willy (1991): Mental health, sensation seeking and drug use patterns. A longitudinal study. *British Journal of Addiction*, 86:195-204.
- Pedersen, Willy (1994): *Ungdom er bare et ord*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Pedersen, Willy og H. Aas (1995): Sexual victimization in Norwegian children and adolescents: victims, offenders, assaults. *Scandinavian journal of social medicine*, 23:1-7.
- Pedersen, Willy (1996): Overgepet, rusen ensomheten, i Pedersen, W. (red): *Rusmidler og veivalg*. Oslo: Cappelen.
- Pedersen, Willy og A. Skrondal (1999): Alcohol debut: Predictors and consequences. *Journal of Studies on Alcohol*, 59:32-42.
- Pedersen, Willy (2001): Victims of Violence in a welfare state: Socio-demography, ethnicity and risk behaviours. *British Journal of Criminology*, 41:1-21.
- Pedersen, Willy og Krstinn Hegna. (2003): Children and adolescents who sell sex: a community study. *Social Science & Medicine*, 56:135-147.
- Pedersen, Willy og Ove Samuelsen (2003): Nye mønstre av seksualatferd blant ungdom. *Tidsskrift for den norske lægeforening*. Årg. 123, nr. 21.
- Pedersen, Willy og Hans W. Kristiansen (2003): Å gjøre det, å føle det og å være det. Homoseksualitet i det seinmoderne. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 1.
- Pedersen, Willy (2005): *Nye seksualiteter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Petterson, Tove og Eva Tiby (2003): The production and reproduction of prostitution. *Journal of Scandinavian studies in criminology and crime prevention*, Vol. 3:154-172.
- Plummer, Ken (1995): *Telling Sexual Stories*. London: Routledge.
- Prieur, Annick og Arnhild Taksdal (1989): *Å sette pris på kvinner. Menn som kjøper sex*. Oslo: Pax forlag.
- Prieur, Annick (1987 a): Forskning om seksuelle overgrep. *Materialisten*, nr 2, 1987:45-54.
- Prieur, Annick(1987 b): Svar til Sætre. *Materialisten*, nr 3/4, 1987: 84-86.
- Rind, Tromovitch and Bauserman (1998): A Meta-analytic examination of assumed properties of child sexual abuse using college samples. *Psychological Bulletin*, no. 124:22-53.
- Rommetveit, Ragnar (1954): *Social norms and social roles*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rosa, E., A. Mazur (1979): Incipient Status in Small Groups. *Social forces*, 58(1): 18-37.
- Sandberg, Sveinung, Camilla Jordheim Larsen og Willy Pedersen (2004): «Hvis hun blir fornøyd, så blir jeg det også» – unge menn, maskulinitet og seksualitet. *Sosiologisk tidsskrift*, nr 4, 2004.
- Sandberg, Sveinung og Willy Pedersen (2005): «Rett fra pikerommet, med ransel på ryggen?» *Om ungdom som oppholdt seg rundt Plata*. Oslo: NOVA Rapport 6/05.

- Sariola, Heikki og Antti Uutela (1996): The prevalence of child sexual abuse in Finland. *Child abuse & neglect*.1994:827-835.
- Scambler, Graham & Annette Scambler (1997): *Rethinking prostitution. Purchasing sex in the 1990s*. London: Routledge.
- Skilbrei, May-Len (1998): *Når sex er arbeid. En sosiologisk analyse av prostitusjon på massasjeinstituttene*. Oslo: Pax Forlag.
- Small, Stephen A. & Donell Kerns (1993): Unwanted sexual activity among peers during early and middle adolescence: Incidents and risk factors. *Journal of marriage and the family*, vol. 55, no. 4: 941—52.
- Smette, Ingrid (2004): *Ansvar i grenseland*. Oslo: NOVA Rapport 13/04.
- Smette, Ingrid (2003): *Den seksuelle slavestand. Ein rapport om kundar i prostitusjonen*. Oslo: Pro Senteret/Oslo kommune.
- Simon, William og John Gagnon (1973): *Sexual Conduct: The Social Sources of Human Sexuality*. Chicago: Aldine Pub. Co.
- Solevåg, Asbjørn og Margareth Isachsen (1993): *Gutteprostitusjon*. Oslo: Pro Senteret/Oslo kommune.
- Sommer, Ingvild (2003): *Skjermede kropper*. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Socialstyrelsen (2000): *Kännedom om prostitution 1998-1999*. 2000:5.
- SOU (1995): *Bätenkande av 1993 års prostitutionsutredning*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Stridbeck, Ulf, (2004): *Sexkjøp i Sverige og Nederland, reguleringer og erfaringer. Rapport fra Arbeidsgruppe om rettslig regulering av kjøp av seksuelle tjenester*. Oslo: Justis- og politidepartementet.
- Svedin, C.G, Priebe, G. (2004): *Ungdomars sexualitet – attityder och erfarenheter*. Lund: Universitetssjukhuset.
- Svedin C, Priebe CG, (2002): *At sälja sex mot ersättning/pengar*. Lund: OPUS, Lund Universitetet.
- Sætre, Marianne, Harriet Holter, og Ellen Jebsen (1986): *Tvang til seksualitet*. Otta: Cappelen.
- Tambs, Kristian (1994): *Undersøkelse av seksuelle overgrep mot barn*. SIFF-rapport Oslo: Staten institutt for folkehelse
- Tapscott, Don (1998): *Growing up digital. The rise of the net generation*. New York: Mc Grawhill.
- Thoresen, M. (1995). *Ung fritid i Trondheim*. UNGforsk-rapport 2/95. UNGforsk: Oslo.

Torgersen, Leila (2004): *Ungdoms digitale hverdag. Bruk av PC, Internett, TV-spill og mobiltelefon blant elever på ungdomsskolen og videregående skole*. Oslo: NOVA Rapport 8/04.

Træen, Bente og S. Clift (2000): A qualitative study of Norwegians' accounts of unpleasant sexual encounters. *Scandinavian journal of sexology*, no 3/2.

Træen, Bente (2003): Å bli presset seksuelt. Resultater fra en longitudinell studie. *Sosiologi i dag*, nr. 1, 2003.

Weisberg, D. Kelly. (1986): *Children of the night. A study of Adolescent Prostitution*. Lexington, Massachusetts/ Toronto: Lexington Books.

Whitaker, Rick (1999): *Assuming the position. A memoir of hustling*. New York: Four walls eight windows.

Nyhetsartikler:

Aftenposten, 15.09.04: Mindreårige kler av seg på nettet. Bilag.

Aftenposten, 23.11.04: Krever jentebilder fjernet fra nettsted. Bilag.

Bergens Tidende, 27.09.04: Advarer mot nettside.

Bergens Tidende, 27.09.04: Kjemper om toppscore.

Bergens Tidende, 27.09.04: – Ikke sexpress.

Bergens Tidende, 30.09.04: Fjerner ikke bilder av 13-åring.

Bergens Tidende, 30.09.04:»Umulig å administrere manuelt«.

Bergens Tidende, 14.10.04: Må fjerne bilder av 13-åring fra nettet.

Bergens Tidende, 04.12.04: 16 år og ansvarlig for sex-sensur. Magasinet.

Mannsforskning (1999): Incestsenteret for menn – et av få tilbud til menn. Nr 2: 21-22.

Mannsforskning (1999): Seksuelle overgrep mot gutter. Nr 2: 23.

Saftonline.no: Tenåring møter chattevenner. (http://www.saftonline.no/tema_norge/1561/)

Saftonline.no: Få vil legge ut bilder av seg. (http://www.saftonline.no/tema_norge/1255/)

VG, 18.07.04: Dåvøy vil stoppe nettstedet.

VG, 18.07.04: Fant datteren (16) avkledd på nettet.